

Norges miljø- og
biovitenskapelige
universitet

Masteroppgave 2024 30 stp
Fakultetet for landskap og samfunn

Urban kultur – Sted, identitet og tilhørighet i en globalisert verden

Urban culture – Place, identity, and affiliation in a
globalized world

Brage Aleksander Helle
By- og regionplanlegging

Urban kultur

Sted, identitet og tilhørighet i en globalisert verden

Freserveia

Smeltedigelen

BIBLIOTEKSIDEN

TITTEL:

Urban kultur – Sted, identitet og tilhørighet i en globalisert verden

TITLE:

Urban culture – Place, identity, and affiliation in a globalized world

ÅRSTALL:

2024

FORFATTER:

Brage Aleksander Helle

STUDIERETNING:

By- og regionplanlegging

VEILEDER:

Roberta Cucca

ANTALL SIDER:

117 sider (ekskludert kildeliste og innholdsfortegnelse)

Forord

Med dette avslutter jeg fem fine år på NMBU. Jeg vil benytte denne anledningen til å takke mine medstudenter for mange gode diskusjoner og minner, spesielt Kristoffer (Pinna), Aleksander, Tor, Kasper, Arman, og Ole. Takk for tilliten jeg har fått fra ledelsen ved universitetet i perioden jeg var ansatt som innholdsprodusent, og ikke minst stor takk til alle involvert i Urban Lab prosjektet! Denne (lange) oppgaven har tatt store deler av tiden min de siste månedene – en periode jeg vil se tilbake på som utfordrende, morsom, frustrerende, lærerik, spennende og altoppslukende.

En stor takk til min veileder, Roberta Cucca for å ha holdt ut med alle idéene og tankene mine, og samtidig gitt meg god veiledning og peilet meg i riktig retning hver gang jeg har trengt det. Jeg vil gjerne også rette oppmerksomhet til venner og kollegaer som har vist meg god støtte og oppmuntret meg til å holde fokuset underveis med arbeidet. Henholdsvis rettes det oppmerksomhet til Mikkel, Alexander, Cedric, og Mayoo. Det hadde vært betydelig vanskeligere å gjennomføre denne perioden uten den kompromissløse støtten jeg har fått fra kjæresten min, Amanda, mamma – Solfrid, og pappa – Geir.

Tusen takk for at dere har holdt ut med meg, og takk for alle de gode samtalene vi har hatt over telefon, og når dere har kommet inn til hovedstaden for moral support.

Stor takk til forelesere for engasjerende forelesninger og diskusjoner.

Brage Aleksander Helle

Brage Helle

Sammendrag

Verden og samfunnet preges av hyppige endringer som øker i hastighet. Overgangen fra et industrielt samfunn til et informasjons- og kunnskapssamfunn har endret byenes rolle fra å være møteplasser og smeltinger av kulturer, til strukturer der tradisjonell funksjonalitet kan synes å tilhøre fortiden. Samtidig har samfunnet blitt mer mangfoldig, med så mye som 80% av Norges befolkning bosatt i urbaniserte områder. Denne utviklingen fremhever nye utfordringer og muligheter.

Midt i disse endringene synes identitet å bli nedprioritert. Oppgaven adresserer hvordan byens mange identiteter og kulturer påvirkes av å ikke være en del av utformingen av stedene vi bor på. Den utforsker fenomenet "urban kultur" og hvordan de mange unike identitetene i byenes mangfoldige landskap får uttrykt seg og bidrar til å skape fellesskap som reflekterer dette mangfoldet.

Studien utforsker hvordan sosiale, kulturelle og romlige uttrykk i ulike bymiljøer manifesterer seg som kollektiv stedsidentitet over tid, og hvordan lokal identitet kan bevares og fremmes i en stadig mer globalisert verden. Det undersøkes hvordan byområder formes og påvirkes av lokalsamfunnets sosiale og kulturelle adferd, samt hvordan disse adferdsmønstrene kan bli begrenset av byområdenes struktur, demografi og kontroll.

Ved hjelp av et tverrfaglig kunnskapsgrunnlag, flere stedsanalyser og en tredelt dokumentanalyse, analyseres mulighetene og utfordringene som dagens planlegging, samfunnsmessige forhold, politikk, markedskrefter og miljøpsykologi stiller, med mål om å avdekke hvordan befolkningen kan manifestere særpreg i sine nabolag gjennom strategier og planleggingsføringer.

Til slutt søker oppgaven å forstå den komplekse dynamikken som former våre urbane miljøer, og hvordan urban kultur kan påvirke og forsterke urbane utviklingsprosesser. Dette gjøres for å fremme mer levende, inkluderende og identitetsrike nabolag. Ved å vurdere hvordan innbyggere kan få en sterkere stemme i byutviklingen, utforskes mange ulike perspektiver som belyser et tidligere lite beskrevet fenomen i et forsøk på å demokratisere medvirkning i byplanlegging. Studien peker mot en trend der sosiale hensyn vektlegges mindre i motstridende hensyn, og at mange steder planlegges for å være attraktive i en internasjonal sammenheng. Oppgaven utforsker derfor hvordan vi kan planlegge *med* kulturen på en måte som respekterer og fremmer lokale identiteter.

Abstract

The world and society are marked by rapid changes, which appear to be accelerating. As society transitions from an industrial to an information and knowledge-based society, the traditional role of cities as meeting places and cultural melting pots seems to belong to the past. However, society has become more diverse than before, with as much as 80% of Norway's population now living in urban areas. Amidst these changes, one particular aspect seems to have been significantly overlooked or downplayed: identity. What happens when the many identities and cultures of a city do not participate in shaping the spaces we inhabit?

This thesis seeks to understand the phenomenon of "urban culture." How do the various unique identities within the diverse landscapes of cities express themselves and contribute to creating a community that reflects this diversity? By exploring how the social, cultural, and spatial expressions in different urban environments manifest as collective place identity over time, this study aims to highlight how local identity can find its place in a global world. The thesis investigates how urban areas can be shaped and controlled by the social and cultural behaviors of local communities, and how these behaviors can be limited by the structure, demographics, and governance of urban areas.

Utilizing an interdisciplinary knowledge base, multiple place analyses, and a three-part document analysis, this thesis examines the opportunities and challenges posed by current planning, societal conditions, politics, market forces, and environmental psychology concerning the population's ability to manifest uniqueness. Employing photography combined with theory to uncover opportunities and challenges, and by evaluating these findings against development strategies and guidelines, the thesis seeks to illuminate the scope for communities to influence their neighborhoods.

In an effort to understand the infinite complexity that shapes and determines our urban environments, the thesis explores how urban culture can shape and enhance urban development processes to promote more vibrant, inclusive, and identity-rich neighborhoods in an increasingly globalized world. By assessing the opportunities for residents to have a stronger voice in urban development, the thesis explores various perspectives that illuminate a previously under-described phenomenon, in an attempt to democratize participation in urban planning in a world that never stands still.

The trend indicates that social considerations are being weighed less in conflicting interests, and that many places are planned to be attractive in an international competition. Recent place development seems to plan for culture, where this thesis explores how we can plan with culture.

1. INNLEDENDE DEL	12
INNLEDNING	12
AKTUALITET	12
IDENTITET OG TILHØRIGHET	13
TAP AV OFFENTLIG ROM	13
INNLEDNING	14
URBAN KULTUR	14
OPPGAVENS FOKUS OG PROBLEMSTILLING	15
2. METODE	16
INNLEDNING	16
KVALITATIV METODE	16
FORSKNINGSDESIGN	16
STEDSANALYSE	17
DOKUMENTANALYSE MED CASESTUDIE	19
TEORETISK TILNÆRMING	20
DATAINNSAMLING OG ANALYSE	20
ETISKE VURDERINGER	21
RELIABILITET OG VALIDITET I STEDSANALYSE	21
RELIABILITET OG VALIDITET I DOKUMENTANALYSE	21
3. TEORIDEL	22
INNLEDNING	22
STED OG IDENTITET	23
STED SOM SOSIAL KONSTRUKSJON	24
TERRITORIUM	24
PROXEMICS	25
IDENTITET OG ARKITEKTUR	26
IDENTITETSLADEDE SPOR	27
GRAFFITI	28
KUNST I OFFENTLIGE ROM	28
KUNST ELLER HÆRVERK?	28
DISNEYFICATION	28
CREATIVE CLASS	29
KREATIV KAPITAL	29
SKAPER KULTUR ATTRAKTIVE STEDER?	30
BEHOV FOR ET SKILLE?	31
HISTORISK KONTEKSTUALISERING	32
SELVGRODDE BYER	32
PLANLEGGINGEN AV BYER	33
FUNKSJONALISME, BILISME OG BOLIGTRENGSEL	34
KRITIKK MOT RASJONELL PLANLEGGING OG ØKT KRIMINALITET	34
MENNESKELIG DIMENSJON OG SOSIAL BÆREKRAFT	35
KONTAKTTEORIEN	35

ØYNE PÅ GATEN	36
MENNESKELIG SKALA	37
LIVET MELLOM BYGNINGENE	37
NABOLAGSEFFEKTEN	38
ORGANISK KULTUR	38
PLANLAGT KULTUR	40
MODERNE FORHOLD I BYPLANLEGGINGEN	41
KOMPAKT BYUTVIKLING OG BÆREKRAFT	41
MARKEDSDREVET BYPLANLEGGING	42
DEN UTBYGGERSTYRTE PLANLEGGINGEN	42
EIENDOMSMARKEDET	42
«NEW NORDIC TYPE»	43
MARKEDSFØRING AV BYEN	43
RASJONELL OG REGULATIV PLANLEGGING	45
MEDVIRKNING	45
DEN GENERISKE BYEN?	47
FALSK PLURALISME?	48
OPPSUMMERING	48
4. STEDSANALYSE	49
<hr/>	
INNLEDNING	49
HALV-PRIVATE ROM	50
BALKONG	56
FERDSEL	58
PRIVATRETTLIGE REGLER	58
OVERVÅKNING	59
GRØNNE AREALER	59
«TORG»	61
DETALJVIRKSOMHET I TILPASSEDE FASADER I 1. ETG	63
MINIMALISME I UTFORMINGEN	68
GATEMØBLERING	72
STEDSSPESIFIKKE UTTRYKK	75
KUNST	76
SKILT	78
	80
IDENTITETSLADEDE SPOR	80
SØPPELKASSER	81
KULTURHISTORISKE SPOR	82
STANDARDISERING AV ARKITEKTUR	83
DEN KOOLHAASKE ARKITEKTUR?	83
MATERIALER	83
TOLERANSE	84
OPPSUMMERING	84
5. DOKUMENTANALYSE	85
<hr/>	

INNLEDNING	85
DEL 1 – SØRENGA 2	85
REGULERINGSBESTEMMELSER	86
DESIGNHÅNDBOK (DHB)	86
BYROMSMØBLER OG UTSTYR (BI)	87
KULTUROPPFØLGINGSPROGRAM (KOP)	87
OVERORDNET MILJØOPPFØLGINGSPROGRAM (OMOP)	88
PRIVATRETTLIGE REGLER FOR SØRENGA 2	89
ARKITEKTENES ARGUMENTASJON	89
SKILTPROGRAM	90
DEL 2 – FØRINGER FOR UTVIKLING I OSLO	90
HVA ER KVALITET?	90
ARKITEKTONISK KVALITET I BYGGESAK- OG PLAN	91
ARKITEKTURPOLITIKK	92
VEILEDER FOR BYMESSIG UTFORMING	93
KVALITETSPROGRAM FOR GODT BOMILJØ	96
VEILEDER FOR GRØNN MOBILITET	98
KOMPAKT BY, BOKVALITET OG SOSIAL BÆREKRAFT	98
VEILEDER FOR SOSIOKULTURELLE STEDSANALYSER	99
KOMMUNEDELPLAN FOR TORG OG MØTEPLASSER	99
DEL 3 – FØRINGER OG ERFARINGER I TRE ULIKE STYRINGSNIVÅER	101
REGJERINGENS MÅL OG KOMMUNAL KULTURPOLITIKK	101
STRATEGI FOR KULTUR OG REISELIV	102
RIKSANTIKVARENS BYSTRATEGI 2017-2020	102
OMRÅDELØFT I TRONDHEIM	102
LILLESTRØM	103
OPPSUMMERING	104
6. DISKUSJON	105
<hr/>	
INTRODUKSJON	105
HVA MENES MED TOLERANSE?	107
KULTURELL TOLERANSE	108
SOSIAL TOLERANSE	109
ROMLIG TOLERANSE	109
TRENDEN KNYTTET TIL HALV-PRIVATE AREALER	111
UTFORDRINGEN MED HALV-PRIVATE AREALER	112
MERKEVARE OG IMAGE	114
MARKEDSFØRING AV PROSJEKTER, OG STEDSREPRESENTASJONER	115
PRIVATRETTLIGE REGLER OG OVERVÅKING	116
KJØPESENTER (TORG)	116
7. KONKLUSJON	120
<hr/>	
OPPSUMMERING	120
FRAMTIDIG FORSKNING	120

8. REFERANSELISTE **121**

FIGURLISTE: **126**

1. INNLEDENDE DEL

Innledning

Tradisjonelt har byer fungert som møteplasser hvor individer fra forskjellige bakgrunner har samlet seg og formet felles identiteter. Offentlige rom i byer har spilt en sentral rolle som arenaer for kulturelt samspill, handelsaktiviteter og unike opplevelser knyttet til rommenes særegenheter. Disse rommene har vært skueplasser for sosiale og kulturelle liv i en konstant endrende romlig kontekst. Gjennom tiden har varierte sosiale, kulturelle og romlige uttrykk manifestert seg i byenes gater, torg, plasser og parker. Disse inntrykkene representerer lokalsamfunnets særpreg og kultur. Nylige trender viser imidlertid en tiltagende privatisering av offentlige rom, noe som kan føre til tap av viktige arealer der interaksjon og kulturelle møter finner sted.

*«Historisk sett har de offentlige rom vært en arena hvor det offentlige liv utfolder seg, der fremmede kan møtes og samles, politiske standpunkter kan formidles, kulturer kan samhandle og ideelt sett et sted der fellesskapsfølelse kan dannes.»
(Arendt 1958).*

Aktualitet

Siden begynnelsen av 1800-tallet har urbaniseringen økt, og grensen mellom by og land har gradvis blitt mindre tydelig. I dag bor over 80% av Norges befolkning i urbaniserte områder, og det er få tegn til at denne utviklingen vil avta i nær fremtid (Norges regjering, 2015). Etter andre verdenskrig har verden blitt mindre. Vi merker stadig hvordan denne globaliseringen påvirker oss. I takt med globaliseringen har det moderne samfunnet blitt preget av blant annet rask endring og konsum. Forskning viser samtidig at sosiale forskjeller øker. (Helsedirektoratet, 2023). Globaliseringen har i tillegg medført at samfunnet stadig blir mer mangfoldig. (SSB, 2013). Samtidig har det begynt å vokse frem misnøye og kritikk knyttet til hvordan vi utformer byer og tettsteder. En gjenganger er at steder blir mer like – mer monotone. (Sørgjerd & Dons, 2020). Dette skaper en nesten paradoksal situasjon: samfunnet blir mer variert, mens byenes fysiske uttrykk blir mer monotont. Gitt denne utviklingen, er det rimelig å utforske globaliseringens effekt på lokale identiteter fra et perspektiv om sosial bærekraft.

At flere nå virker å være kritiske til hvordan ny stedsutvikling blir seende ut, handler om mer enn et opprør som kritiserer arkitektur og ønsker penere fasader. Hvis vi skal sikre en bærekraftig utvikling, krever det at det sosiale aspektet ved utviklingen ivaretas. Dette innebærer at beboernes subjektive opplevelse av bomiljø, sosialt liv og områdets utvikling vektlegges i planleggingen. (Hanssen, Hofstad, Saglie, Næss & Røe, 2018). Sosial bærekraft handler også om sosial likhet, sosial samhörighet, og sosial inklusjon. (Dempsey mfl., 2009, i Hanssen, Hofstad, Saglie, Næss & Røe, 2018). For å skape fremtidens bærekraftige byer der innbyggere føler tilhørighet, og er stolte over sine omgivelser, er vi avhengige av at mangfoldet i byen også gjenspeiles i byområdene. I et stadig mer mangfoldig samfunn, er det oppsiktsvekkende at flere føler at steder blir mer like. I byen, og i alle bygde miljøer handler opplevelsen hovedsakelig om de sosiale, kulturelle og romlige uttrykkene. Det er derfor vårt ansvar som planleggere å bidra positivt til innbyggers opplevelse av urbane miljøer.

«(...) folk føler seg avskåret fra en meningsfull diskusjon om hvordan hus og byer skal se ut.» (Eriksen, 2023)

Identitet og tilhørighet

Lipovetsky (2004) beskriver vår tidsalder som *hypermodernitet* – en videreføring av moderniteten – kjennetegnet av midlertidighet og konsum. I dette samfunnet observerer vi en intensivering av individets autonomi, preget av økt forbruk, mediasaturering og en ekstrem form for individualisme som kan virke både frigjørende og angstfremkallende (Lipovetsky, 2004). Vi konsumerer ikke bare fysiske varer, men også innhold, påvirket av raskt skiftende trender som gjør at mange kulturelle fenomener blir foreldet nesten før de har etablert seg. Trender som *fast-fashion* illustrerer godt hvordan miljøbelastende trender som forsterker denne forbruksdynamikken. Økt internasjonal konkurranse og store franchisekjeder bidrar til å skape press ovenfor lokale virksomheter, og kan medføre en reduksjon av mangfoldet i handelsmiljøet.

Norge var tidligere et industrisamfunn. I dag vil mange hevde at vi har blitt et samfunn sentrert rundt informasjon og kunnskap – *informasjonssamfunnet*. For ikke lang tid tilbake ble samfunnet over natten stengt ned som tiltak for å redusere Covid-19 pandemien og spredningen av sykdommen. Store samfunnsendringer virker å forekomme hyppigere enn før. Rosa (2013) beskriver disse samfunnsendringene som *sosial akselerasjon*. Konseptet gir innsikt i hvordan en økning i endringenes hastighet påvirker individets evne til å forholde seg til samfunnet, og sin egen biografi. Denne akselerasjonen kan medføre til en følelse av rotløshet, og vanskeligheter med å finne en stabil identitet, argumenterer Rosa (2013). Hvis tilfellet er at globaliseringen utfordrer lokal kultur, handel og identitet, kan det være rimelig å stille spørsmål ved moderne stedsutvikling, dersom dette medfører stadig mer ensartet utforming. Castells (2010) argumenter at hvor mer verden blir global, desto mer føler mennesker seg lokale; mennesker identifiserer seg primært med deres lokalitet. Alexander (1977) argumenterer at mennesker flytter til byen i søken på identitet. Krier (2009) peker på fremveksten av en global arkitektur som produserer ensartede steder over hele verden. Han peker på at denne arkitekturen har manglende evne til å ta hensyn til lokal kontekst og kulturhistorie, og han beskriver fenomenet som "*stedsløshet*". Krier (2009) sine observasjoner er imidlertid støttet av en rekke offentlige veiledere for stedsutvikling i Norge. I «*kommunedelplan for torg og møteplasser*» er det avsatt et eget kapittel til «*steder blir mer like*». Her trekkes det frem at økt globalisering, og økt internasjonal konkurranse mellom byer er blant årsakene til denne utviklingen. (Oslo kommune, 2009).

Tap av offentlig rom

Imidlertid omhandler dette fenomenet mer enn bare arkitektoniske strukturer. I overgangen fra industri- til informasjonssamfunn opplever vi nå konsekvenser av globaliseringen. De siste ti til tjuve årene har det vært en gradvis nedgang og delvis tap av offentlige arealer. (Sennet 1990, Sorkin 1992, og Mitchell 2003 i Sirowy 2018). Enkelte har omtalt denne utviklingen som en alvorlig krise. (Sorkin 1992 i Sirowy 2018). I tråd med at samfunnet blir mer mangfoldig, og at så mange bor i urbane omgivelser, er denne utviklingen oppsiktsvekkende. Det er to sentrale årsaker til denne nedgangen, og delvis tap av offentlige rom; en økende følelse av frykt og mistillit i byen, og kommersialiseringen av byrom. (Sirowy, 2018). Resultatet er at offentlige rom i stadig større grad blir *privatisert*.

Funksjoner som tradisjonelt har tilhørt offentlige rom har i større grad fått mindre betydning i dagens moderne samfunn. Privatliv vektlegges høyere enn tidligere, og kommersielle interesser blir førende for utviklingen. Bodnar (2015) peker på hvordan kommersialisering og privatisering av offentlige rom har bidratt til å gjøre slike arealer mindre tilgjengelige for offentligheten, og at disse har blitt mer fokusert på forbruk og underholdning. Bodnar (2015) argumenterer for at offentlige rom ikke bare er steder for passering eller estetisk nytelse, men også arenaer for demokrati og samfunnsdeltakelse. Han er kritisk til hvordan disse rommene i økende grad blir designet for å fremme kommersiell aktivitet, noe som kan redusere deres verdi som steder for samfunnsmessig og politisk engasjement.

Innledning

Denne oppgaven tar sikte på å utforske hvordan byen skal bevare sin tradisjonelle funksjon som en smeltedigel i møte med moderne samfunnsutfordringer. Med bakgrunn i raske samfunnsendringer, overgangen fra industri- til informasjonssamfunn, og påvirkninger fra globalisering, hypermodernitet og økende homogenisering av det urbane landskapet, undersøker oppgaven hvordan identitetsmessige potensialer kan ivaretas, og styrkes. I en tid hvor byens primære arealer for sosial interaksjon og kulturell uttrykkelse i økende grad utsettes for privatisering, og samfunnet blir mer mangfoldig, virker det viktigere enn noen gang å sikre at våre felles forskjeller ikke bare tolereres, men feires og bidrar til å skape et unikt bymiljø. Dette mangfoldet er som Jacobs (1961) påpekte, essensielt for å skape levende byer (Jacobs, 1961).

Byen har kontinuerlig blitt formet av dens innbyggere, som kollektivt har gitt mening til urbane omgivelser. Gjennom tidene har dette fellesskapet av identiteter manifestert seg som en integrert del av stedets sjel. Forskjellige mennesker har gjennom sosiale, kulturelle og romlige uttrykk definert distinkte subkulturer som har skapt mening og særpreg i byer, bydeler, gater og nabolag. Det finnes imidlertid forskjellige definisjoner som kan bidra til forståelsen av kultur; Geertz (1973) beskriver kultur som et komplekst system av normer, verdier, overbevisninger, tradisjoner, og symboler delt av samfunnsmedlemmer og overført mellom generasjoner. Bourdieu (1984) oppfatter kultur som et sett med innlærte atferdsmønstre og regler som styrer individers handlinger og sosial integrasjon (Bourdieu, 1984). Hall (2016) betrakter kultur som en kilde til identitet og samhold, samt et redskap for motstand og politisk aktivisme blant undertrykte og marginaliserte grupper. (Hall 2016). Appadurai (1996) ser på kultur som et dynamisk fenomen som endres i takt med samfunnets utvikling og dens interaksjon med andre kulturer (Appadurai, 1996).

Urban kultur

Å definere *kultur* viser seg å være en utfordrende oppgave. I en urban kontekst vil kultur påvirke de fleste aspekter av samfunnslivet, hvilket kompliserer forsøket på å formulere en altomfattende definisjon som samtidig er presis nok til å legge grunnlag for videre forskning. Denne terminologiske forvirringen er problematisk av flere årsaker, da 'kultur' anvendes i en rekke forskjellige kontekster og fagdisipliner. Begrepets vide forståelse og bruk, krever en mer nøyaktig definisjon som kan anvendes videre i oppgaven. En slik definisjon av kultur tar derfor høyde for en urban kontekst som fokuserer på identitet, byliv, det offentlige rommet hvor bylivet utspiller seg og som danner rammer for tilhørighet for hvert enkelte nabolag, eller lokalbefolkningen

I denne oppgaven har jeg introdusert begrepet *urban kultur* i mangelen på en bedre definisjon som omfatter nettopp dette fenomenet. Jeg har også sett det som nødvendig å etablere et skille i om et sted har tilegnet seg urban kultur gjennom en organisk prosess, eller som et resultat av planlegging. I tråd med at samfunnet vi lever i har blitt et informasjons- og kunnskapssamfunn, påvirket av globalisering og en økende tendens mot standardisering av arkitektur, morfologi, og prosjektering, har oppgavens fokus vært å kartlegge muligheter, og utfordringer knyttet til steders potensiale for å utvikle en særegen urban kultur. Begrepet tar utgangspunkt på generelle konsepter om urban kultur fra flere kildemateriell og er ikke direkte sitert fra en spesifikk kilde. Den er utformet for å fange essensen av hvordan kultur fungerer i en urban kontekst med fokus på identitet, byliv og det offentlige rom. Definisjonen er med andre ord en syntese basert på relevante konsepter om urban kultur, og videreutvikler konsepter og teorier fra Jacobs (1961), Gehl (2010) og Lefebvre (1991):

*«Urban kultur defineres som summen av de **sosiale, kulturelle, og romlige** uttrykkene som finnes i ulike bymiljøer, manifestert som **kollektiv stedsidentitet** over en **viss tidsperiode**»*

Oppgavens fokus og problemstilling

Definisjonen av *urban kultur* danner grunnlaget for denne oppgaven. Formålet med denne oppgaven er å utforske hvordan byens unike kulturelle særpreg og fellesskapets identiteter kan bevares og styrkes i møte med raske samfunnsendringer. Vårt mangfold og våre ulikheter er viktige forutsetninger for å sikre blant annet økonomisk vekst, og trygghet og gir følelse av inkludering og stolthet over nabolaget, bydelen eller byen sin. Problemstillingen tar utgangspunkt i definisjonen av urban kultur, og søker å forstå hvordan motstridene hensyn og moderne utfordringer og muligheter kan bidra til å fremme en mer levende, inkluderende og identitetsrik by, med tydelig stedstypisk kulturelt særpreg:

*«**Hvordan kan urban kultur forme og forsterke urbane utviklingsprosesser for å fremme mer levende, inkluderende og identitetsrike nabolag i en globalisert verden?**»*

Problemstillingen belyses gjennom tre supplerende forskningsspørsmål. Det har også blitt formulert tre overordnede objektiver som bidrar til å besvare kompleksiteten knyttet til problemområdet. Hensikten er å forhåpentligvis tilegne nyttig kunnskap, og nye perspektiver knyttet til hvordan vi skaper bedre byer for flere:

F1: Hvordan påvirker urban kultur dynamikkene i stedsutvikling og stedsidentitet i urbane områder?

F2: Hva er de sosiale og kulturelle konsekvensene i nabolag med planlagt utvikling som ikke oppnår en sterk og særegen identitet?

F3: På hvilke måter kan byplanleggere og policyutviklere forbedre kulturelt og identitetsmessig potensial i byområder til fordel for et bredt spekter av innbyggere?

O1: Å analysere og diskutere rollen urban kultur spiller i å forme urbane miljøer.

O2: Å identifisere utfordringer og muligheter som urban kultur tilbyr i urbane utviklingsprosesser.

O3: Å foreslå tiltak for hvordan urban kultur kan benyttes for å skape mer inkluderende og identitetsrike nabolag.

2. METODE

Innledning

Dette kapittelet omhandler valg av metodene som er anvendt i denne oppgaven. Etter en grundig vurdering av metode ble det valgt en tilnærming som bygger på kvalitativ forskningsmetode. Valget for denne tilnærmingen begrunnes ut fra problemområdet i oppgaven. Ettersom problemstillingen omfatter å forstå komplekse konsepter og dynamikk i samfunnet og bymiljøer, falt valget på kvalitativ metode. Fordelen ved å benytte en kvalitativ tilnærming er at det gir et større tolkningsrom og muliggjør en dypere forståelse av de sosiale, kulturelle, og romlige aspektene av urban kultur.

Kvalitativ metode

Studien er strukturert rundt en kvalitativ tilnærming. Dette muliggjør en omfattende utforskning av hvordan urban kultur kan påvirke og forme urbane utviklingsprosesser. Kvalitativ metode er særlig egnet for å dykke dypt ned i subjektive opplevelser og forstå prosesser innen sosiale og kulturelle sammenhenger (Denzin & Lincoln, 2011). I motsetning til kvantitative metoder som fokuserer på numeriske data og statistiske analyser, tillater kvalitativ metode å samle inn data gjennom direkte observasjoner og tekstanalyser, noe som gir en rik og detaljert forståelse av studieobjektene. Kvalitativ metode er spesielt verdifull i studier av fenomener som urban kultur, da den tillater å forske gjennom tolking av komplekse sosiale fenomener. Denne tilnærmingen er dynamisk og fleksibel, noe som gjør det mulig å justere fokus basert på funn underveis i studiet (Cresswell, 2013). Denne tilpasningsevnen er avgjørende når man utforsker urbane miljøer, hvor kulturelle uttrykk kontinuerlig utvikler seg og påvirker stedsidentitet.

Forskningsdesign

Arbeidet bygger videre på et utforskende, og deskriptivt design. Hensikten med denne studien er å undersøke et fenomen som ikke isolert har blitt studert tidligere. Intensjonen for dette arbeidet har vært å øke bevisstheten rundt dette fenomenet i håp om at dette kan inspirere andre, og bidra til økt forståelse for hvordan kollektiv stedsidentitet manifesterer seg i byområder. Forskningsdesignet ble valgt for å kunne innhente data og informasjon om ulike sammenhenger som vanligvis er svært kompliserte å forstå isolert. Arbeidet bygger også på deskriptivt forskningsdesign for å kunne beskrive karakteristikken ved urban kultur og hvordan fenomenet påvirkes og styres av en rekke faktorer.

Samtidig er intensjonen å koble forståelser fra flere ulike fagfelt og vitenskaper for å belyse både potensialet, og utfordringene knyttet til urban kultur. For å møte behovene til denne forskningen, kombinerer studien stedsanalyser og dokumentanalyser, metoder som begge er velanerkjente innen kvalitativ forskning. Stedsanalyser tillater observasjon av fysiske og sosiale interaksjoner i byrom, mens dokumentanalyse gir innsikt i politiske rammer som former urbane prosesser. Dokumentanalysen er tredelt og belyser ulike perspektiver fra forskjellige ståsted. Analysen innebærer ikke en direkte casestudie, men heller et fokusområde som danner grunnlaget for de ulike perspektivene som belyses i dokumentanalysen. Det er imidlertid ulike case som behandles og som fungerer som anker for å innhente dybdeinformasjon og kontekstuelle innsikter om urban kultur og dens betydning i stedsutvikling. Videre bygger denne tilnærmingen på et nøyte kurert kunnskapsgrunnlag som tillater å vurdere momenter fra ulike perspektiver. Gjennom denne tilnærmingen kan denne masteroppgaven forhåpentligvis bygge bro mellom teori og praksis, og gir en helhetlig forståelse av hvordan urban kultur påvirker og blir påvirket av stedsutvikling.

Stedsanalyse

Stedsanalyse er en forskningsmetodikk som fokuserer på å utforske og forstå de spesifikke karakteristikkene ved et gitt sted, inkludert dets fysiske, sosiale, kulturelle, og økonomiske aspekter. Denne tilnærmingen er spesielt relevant i studier av urban kultur, hvor kompleksiteten og dynamikken i bymiljøer krever en dyptgående forståelse av de lokale forholdene og hvordan disse påvirker og former stedsidentiteten. Stedsanalyse egner seg godt fordi denne forskningsmetodikken tillater en flerdimensjonal undersøkelse av de faktorer som bidrar til et steds unike kulturelle uttrykk. Ved å bruke stedsanalyse kan man identifisere og analysere de spesifikke kulturelle manifestasjonene og praksisene som forekommer i ulike urbane områder, samt forstå hvordan disse praksisene både påvirker og blir påvirket av det bredere sosiale og økonomiske landskapet. Stedsanalyse tilbyr dermed et kraftfullt verktøy for å utforske urban kultur, da den fremmer en integrert forståelse av hvordan stedsspesifikke faktorer — fra arkitektur og romlig disposisjon til sosiale interaksjoner og historisk kontekst — samvirker for å forme stedsidentiteter. Denne tilnærmingen er avgjørende for å kunne utarbeide effektive strategier for urban utvikling og planlegging, samt for å fremme en bærekraftig og inkluderende utvikling av bymiljøer (Fainstein, 2015).

Utgangspunktet for analysen bygger på aktualitetskapittelet, der tendensen til en mer globalt identitet og mer monotone nabolag virker å være økende. Stedsanalysen ble utført i Oslo for å identifisere sosiale, kulturelle, og romlige uttrykk i ulike bymiljøer. Dette omfattet feltarbeid hvor ulike lokasjoner ble besøkt og observert for å finne ulike barrierer og muligheter som påvirker urban kultur. Denne metoden er inspirert av Henri Lefebvre's teorier om romlig praksis som hevder at fysiske rom både formes av og former sosiale prosesser (Lefebvre, 1991). Stedsanalysen danner grunnlaget for dokumentanalysen. Årsaken til dette var at det først var mest hensiktsmessig å kartlegge potensielle muligheter og utfordringer knyttet til ulike typer nabolags forutsetninger for urban kultur. Dette ble derfor gjort i stedsanalysen.

Opgaven søker å forstå om hvordan urban kultur i ulike nabolag, lokalsamfunn, bydeler eller byen som helhet blir begrenset, eller oppfordret for sosiale, kulturelle og romlige uttrykk, samt hvordan disse manifesteres over tid. Intensjonen har derfor vært å bruke stedsanalysen til å finne ulike elementer, studieobjekter eller fenomener i byområdene som kunne utforskes videre i dokumentanalysen. Ved å sammenligne bilder, og supplere med teori forsøker stedsanalysen å forstå hvorfor disse funnene kunne være muligheter eller utfordringer for et steds urbane kultur.

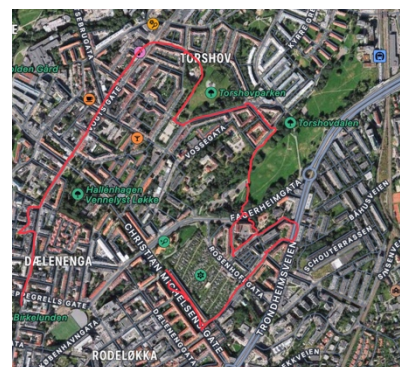
Aktualitetskapittelet gir uttrykk for en globalisering og et samfunn preget av raske endringer og konsum, og dannet også et perspektiv for arbeidet videre. Derfor er stedsanalysen gjennomført slik at både nye, og gamle nabolag har blitt gjennomgått. Stedsanalysen, i kombinasjon med dokumentanalysen, har brukt funnene for å vurdere om det finnes forskjeller på steder hvor urban kultur – har oppstått av seg selv uten omfattende innblanding, og steder som har blitt planlagt for en viss kultur og identitet. Slik innblanding inkluderer påvirkning fra planlegging, politikk, og markedskrefter. Stedsanalysene ble utført over tre dager, og med tre ulike fremkomstmidler. De tre stedsanalysene som brukes i denne oppgaven ble gjennomført på dagtid mellom klokken 12:00 og 18:00 den 8. april, 11. april, og 20. april 2024.

Den første stedsanalysen som ble gjennomført 8. april ble gjort til fots, og tok for seg hovedsakelig indre by. Den startet på Sørenga, og gikk videre til Clementskvartalet, Vannkunsten og Barcode i Bjørvika. Videre gikk den over Akrobaten-broen til Grønland, før den gikk videre til Tøyen og Grünerløkka. Til slutt gikk den videre mot Sagene, Torshov og Sandaker og ble avsluttet ved Rosenhoff.

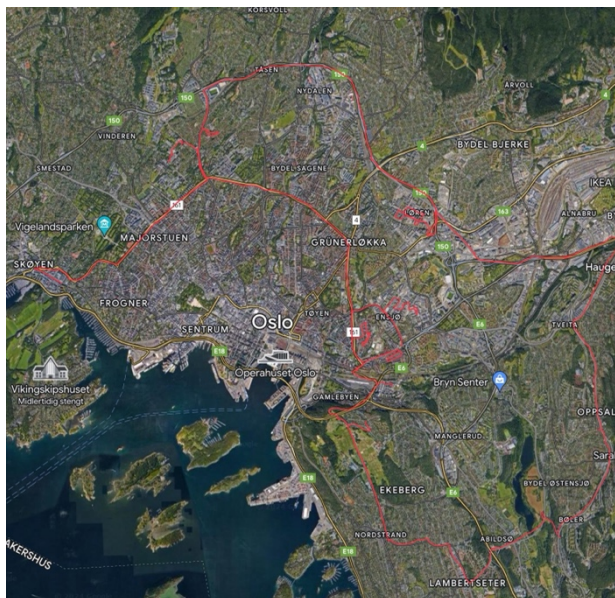
Den andre stedsanalysen ble gjennomført 11. april med bil, og tok for seg hovedsakelig ytre by. Analysen startet ved Karenslyst allé, før den fortsatte mot Ullevål hageby, og mot Løren, Økern og Ulven. Videre gikk den videre mot Groruddalen og til Alnabru og Haugerud. Etter dette gikk reisen mot Oppsal og Bøler, før den gikk til Abildsø, og Lambertseter, og over mot Nordstrand. Etter dette gikk ferden over Ekebergsletta, før Kværnerbyen, og Ensjøbyen. Avslutningsvis tok analysen for seg Vålerenga og Kampen.

Den siste stedsanalysen ble gjennomført 20. april ved å bruke elektronisk sparkesykkel. Her startet analysen Middelthun på Majorstuen, og gikk deretter videre mot Bogstadveien, Sankthanshaugen, og Bislet. Videre gikk den ned Vulkan, og rundt på Grünerløkka før veien gikk videre mot Rodeløkka og Tøyen. Deretter beveget analysen seg mot Ensjøbyen, Økern og Ulven gjennom Hovin, og ble avsluttet på Løren.

Figur 1 Tilpasset skjermbilde fra Apple Maps, bearbejdet av forfatteren for å demonstrere hvor på kartet den første analysen ble gjennomført, markert i rødt, 2024

Figur 2 Tilpasset skjermbilde fra Apple Maps, bearbejdet av forfatteren for å demonstrere hvor på kartet den første analysen ble gjennomført, markert i rødt. 2024

Figur 4 Tilpasset skjermbilde fra Apple Maps, bearbejdet av forfatteren for å demonstrere hvor på kartet den andre analysen ble gjennomført, markert i rødt, 2024

Figur 3 Tilpasset skjermbilde fra Apple Maps, bearbejdet av forfatteren for å demonstrere hvor på kartet den tredje analysen ble gjennomført, markert i rødt, 2024

Dokumentanalyse med casestudie

Dokumentanalysen innebar en gjennomgang av ulike planer, policydokumenter, og reguleringer som påvirker urban utvikling. Analysen fokuserte spesielt på Oslo, ettersom byen inneholder noen av landets mest detaljerte og regulerte plandokumenter. Oslo har, som en av Europas raskest voksende byer et helt særegent grunnlag for å se hvordan moderne, og bærekraftige planføringer bestemmer utviklingen. Det er derfor også trolig større grunnlag for å finne relevante funn som vil ha betydning mer generelt. Disse funnene har bidratt til å gi en dypere forståelse av prosesser og årsaker bak dagens byplanlegging.

Under dokumentanalysen ble det undersøkt en rekke sentrale dokumenter, rapporter, avisartikler og veiledere for å kartlegge beslutningsgrunnlaget for ulike utformingsvalg. Dette har gitt innsikt i de generelle tendensene og den politiske viljen bak beslutninger som kan føre til mer monotone byområder. Disse observasjonene er spesielt relevante for Oslo, men implikasjonene strekker seg potensielt til andre deler av landet. Resultatene fra denne delen av analysen har blitt diskutert gjennom et perspektiv som vektlegger urban kultur, og er blitt grundig belyst i diskusjonskapittelet.

Arbeidet med denne dokumentanalysen bygger videre på funnene i stedsanalysen, hvor intensjonen har vært å forstå prosesser og årsaker knyttet til urban kultur og sammenhengen med stedsutvikling. Videre blir disse funnene tatt med videre i diskusjonsdelen, hvor jeg tar vurdering av disse tiltakene og reglene som bestemmer utformingen av fremtidens nabolag og ser dette i lys av urban kultur.

Analyseprosessen er tredelt:

Del 1: "Sørenga 2"-prosjektet: Analyse for å forstå de direkte årsakene og begrunnelsene bak de planlagte tiltakene. Dette gir innsikt i de spesifikke beslutningsprosessene og de strategiske overveielserne som har formet dette boligkvartalet, noe som også er relevant for større deler av utviklingen i for resten av Sørengutstikkeren og Bjørvika-satsingen. Del 1 innebærer en mer konkret vurdering av et enkelt prosjekt, selv om føringene får betydning for andre deler av Bjørvika.

Del 2: Generelle policydokumenter for Oslo: Gjennomgang for å identifisere bredere policyorienteringer og deres innvirkning på urban kultur. Denne delen tar for seg hvordan hovedstadens politikk, og planmessige føringer som potensielt kan speile seg i andre norske byer og tettsteder. Føringerne, metodene og planleggingen som gjennomføres i hovedstaden vil trolig få betydning andre steder i Norge. Del 2 innebærer en mer helhetlig forståelse av generelle dokumenter og policyføringer for hovedstadens byutvikling

Del 3: Enkel gjennomgang av nasjonale kulturføringer, byutviklingsplan for Lillestrøm og områdeløftet for Saupstad-Kolstad: Den siste delen tar for seg kulturpolitikken for å se sammenhengen mellom kultur og urban kultur. Videre utforskes holdninger og oppfatninger til Lillestrøm kommunes innbyggere, og avslutningsvis en kort gjennomgang av et områdeløft for Saupstad-Kolstad. Lillestrøm ble kåret til årets kulturkommune av NOKU i 2023.

Teoretisk tilnærming

Det teoretiske grunnlaget utgjør kunnskapsgrunnlaget for datainnsamlingen og analysene. Gjennom en bred og utforskende teoretisk tilnærming før datainnsamlingen, var målet å kunne se potensielle utfordringer og muligheter fra flere vitenskapelige ståsteder. Ettersom urban kultur som fenomen og konsept kan forstås som komplisert, gir dette muligheten til å potensielt forstå mindre utforskede perspektiver. Det teoretiske kunnskapsgrunnlaget bygger på miljøpsykologi, historisk kontekstualisering, og planleggingsteori. Tilnærmingene fra miljøpsykologien gir innsikt i hvordan mennesker opplever, påvirker og blir påvirket av steder. Samtidig gir sosialantropologisk forståelse andre perspektiver knyttet til dette. Ved å også bruke en historisk kontekstualisering belyses årsak og reaksjon som kan få betydning for hvordan man kan forstå ulike fenomener og mekanismer i dagens planlegging. Dette forteller også om ulike verdier og prinsipper som har blitt vektlagt tidligere. Teorigrunnlaget bygger på ulike måter å forstå identitet og sted, samt hvordan ulike sosiale, kulturelle og romlig uttrykk kan få betydning i urbane situasjoner.

Datainnsamling og analyse

Datainnsamlingen involverte en gjennomgang av feltobservasjoner med fotografier, offentlige dokumenter og planer, og supplert med teoretisk innsikt fra relevante litteraturkilder. Stedsanalysen bygger på hovedsakelig fotografi, og subjektive observasjoner. Gjennom diskusjon knyttet til teorigrunnlaget og sammenligning av fotografier danner funnene i stedsanalysen grunnlaget for videre arbeid i dokumentanalysen. Med dette menes det at funnene i stedsanalysen gir pekepinn på potensielle utfordringer eller muligheter for urban kultur. Kunnskapsgrunnlaget danner en grunnleggende innfallsvinkel og perspektiv for hvordan ulike elementer og karakteristikk kan forstås. I tråd med at forskningsdesignet er utforskende har intensjonen vært å bruke denne tilnærmingen for å potensielt belyse mindre utforskede perspektiver knyttet til problemområdet.

Dokumentanalysen er som nevnt tredelt. I første del har reguleringsbestemmelser og tilhørende veiledende dokumenter blitt analysert. Videre har også arkitektens argumentasjon knyttet til beslutningsvalg vært relevant. De privatrettslige reglene og vedtakene for Sørenga 2 ble i tillegg utforsket i denne delen av analysen i et forsøk på å tilegne flere perspektiver for beslutninger og dynamikker knyttet til urban kultur. I dokumentanalysens andre del har det vært viktig å forstå ulike begreper som brukes i ulike dokumenter uten at definisjonen alltid er klar. Videre har arkitekturpolitikk, og andre veiledere for utforming av offentlige byrom, og arkitektur blitt analysert. Til slutt har også avisartikler og en rapport som hadde relevans for problemstillingen blitt behandlet i del 2. Den siste delen av dokumentanalysen vurderte statlige føringer for kultur og kulturpolitikk, Riksantikvarens bystrategi, samt erfaringer fra et områdeløft i Trondheim. Både kommuneplan og bystrategi for Lillestrøm har blitt gjennomgått. Sistnevnte gir to ulike perspektiver, et fra nåtid, og et fremtidsperspektiv for byutviklingen. I dette dokumentet fremgår det i tillegg en del relevant informasjon fra medvirkningsprosesser i kommunen som gir pekepinn på holdninger og oppfatninger knyttet til kommunens planlegging.

Dokumentene som har blitt analysert er alle offentlig tilgjengelige og hører mer eller mindre sammen med hverandre. Hensikten med en såpass bred dokumentanalyse kan forstås ut fra forskningsdesignet. I en konkret vurdering ble det derfor besluttet at en bredere forståelse, fremfor en konkretisering av mer spesifikke data ville gagne studien i større grad.

Denne oppgaven benytter seg ikke av formelle kodingsmetoder eller omfattende tematisk analyse. Likevel ble en viss kategorisering av informasjon gjennomført for å strukturere dataene. Disse kategoriene ble hovedsakelig brukt for å organisere funn relatert til sosial adferd og romlige uttrykk i urbane områder. Fokuset i denne prosessen har vært på å identifisere og forstå de komplekse

temaene som ikke lett lar seg dele inn i distinkte kategorier, men heller krevde en dyptgående diskusjon basert på eksisterende teoretiske rammeverk. Stedsanalysen innebærer å sammenligne bilder og koble på teori for å forstå og se forskjellige innsikter fra nye perspektiver. I kombinasjon med enkle observasjoner ble fotografiene brukt for å først bygge argumenter, før de ble vurdert opp med funn fra dokumentanalysen som ga en mer forklarende og dyptgående vurdering. Den helhetlige tilnærmingen med bruk av teori, stedsanalyse og dokumentanalyse ble gjennomført slik at metodene samlet ga en bredere forståelse, og i flere tilfeller var det nyttig å gå fra funn i dokumentanalyse, og tilbake til funn fra stedsanalysen for å på nytt belyse nye perspektiver.

Etiske vurderinger

Selv om studien ikke involverte innsamling av sensitiv informasjon som krevde etisk vurdering eller spesifikke godkjenninger, ble all forskning utført med en etisk bevissthet om rettferdig representasjon og ansvarlig bruk av offentlig tilgjengelige data. Eksempelvis er alle bildene som blir brukt blitt anonymisert.

Reliabilitet og validitet i stedsanalyse

Reliabilitet

Utgangspunktet for stedsanalysen bygger på subjektive oppfatninger knyttet til et nytt begrep som har blitt definert i denne oppgaven, i mangelen på en bedre definisjon som omfatter fenomenet «urban kultur». Stedsanalysen tar derfor et utgangspunkt i denne definisjonen, og vurderer fordeler og ulemper i henhold til denne. Selv om funnene her gir uttrykk for subjektive oppfatninger og forestillinger, er alle funnene forankret i relevant teori. En del av litteraturen som det vises til er derimot ny, og kan derfor ikke ha hatt anledning til å bli etterprøvd i stor grad grunnet denne korte tidsrammen. Når det er sagt er litteraturen som danner kunnskapsgrunnlaget vært valgt ut kritisk, og nøye vurdert. En rekke av funnene i stedsanalysen går igjen på flere lokasjoner, men grunnet hvor komplekst bymiljøer og situasjoner er og utspiller seg i virkeligheten vil det alltid være variasjoner i landskapet og i den enkelte situasjonen. Det er imidlertid en rekke felles kjennetegn som peker på at det finnes en forbindelse mellom ulike funn. Eksempelvis er funnene om «halv-privat», og «torg» slike gjentakende funn.

Validitet

Et problem ved å bruke fotografi er at forskjellige vinkler kan gi ulikt svar. Dette er det tatt høyde for. I sammenligninger kan dette være utfordrende, spesielt når det sammenlignes kompliserte konsepter. Utgangspunktet med analysen har vært å peke på potensielle funn som skulle vurderes nærmere i dokumentanalyse. Innholdsvaliditeten er derfor vurdert for å dekke et tema i byrommet gjennom objektiv diskusjon. Grunnet kompleksiteten av bysituasjoner er det forbeholdt at ikke alle aspekter rundt ulike konsepter er tatt høyde for, men at disse aspektene har blitt vurdert mer nyansert i dokumentanalysen. Argumentasjonen og vurderingene som er gjort med grunnlag i funn fra stedsanalysen har blitt nøye vurdert opp med teorigrunnlaget.

Reliabilitet og validitet i dokumentanalyse

Reliabilitet

Dokumentanalysen har brukt både statlige, og kommunale føringer og retningslinjer. Det forventes derfor ikke avvik i disse. Det kan forekomme tolkningsfeil av innholdet, men samtidig har flere dokumenter gitt uttrykk for det samme innholdet og funker som kontroll. Funnene i dokumentanalysen, der funnet går igjen i flere dokumenter peker på at funnene er pålitelige i stor grad. Forholdet mellom å være for generell eller for spesifikk har vært noe utfordrende. Formålet med å benytte mange ulike vinklinger, perspektiver, teorier og ulike forvaltningsnivåer for casene og dokumentene har vært for å favne selve problematikken i størst mulig grad. Konkretiseringer er gjort

i noen enkelttilfeller, men det har ikke vært mulig å se dyptgående på alle de potensielle funnene fra stedsanalysen videre i dokumentanalysen. Konkrete beskrivelser og tolkninger har så langt dette lar seg gjøre, blitt holdt adskilt. Det har også vært viktig å vurdere teorigrunnet fra ulike perspektiver.

Validitet

Denne oppgaven baserer seg på en utforskende tilnærming. Utgangspunktet i dokumentanalysen er derfor å vurdere funn i stedsanalysen videre og måle opp med dokumenter og føringer for å forstå årsak og mulig forklaring bak funnet. Dette har deretter blitt vurdert opp med teori. Teorigrunnet dekker et bredt felt av ulike disipliner og fagtilnærminger. Der det har vært vanskelig å finne teorier som belyser andre perspektiver for samme problem, har det blitt brukt supplerende dokumenter for å undersøke om den samme resultatet går igjen. Samtidig er noen av funnene mer spekulative, og det kreves ytterligere arbeid og nye perspektiver for å undersøke resultatene gjennom andre tilnærminger. Utgangspunktet for oppgaven har vært å avdekke og stille spørsmål ved dagens praksiser, og for å peke på ulike mekanismer og dynamikk som virker å prege dagens byutvikling i henhold til identitet. Oppgaven har ikke søkt å komme med rene konklusjoner. I stedet oppfordrer den til videre arbeid for å belyse et mindre utforsket fenomen. Imidlertid kan en rekke funn trolig testes og gi trolig noen av de samme svarene. En omfattende mengde diskurser har blitt undersøkt og bygget videre på, men det tas forbehold i at funnene kan være kontekstsensitivt.

3. TEORIDEL

Innledning

Teoridelen danner kunnskapsgrunnet for stedsanalysen og dokumentanalysen. Utgangspunktet i dette kapitlet har vært å fange opp flere perspektiver fra ulike teoretiske bakgrunner for å tilegne et bredt kunnskapsgrunnet. Dette har vært for å kunne utforske urban kultur gjennom ulike tilnærminger og forhåpentligvis belyse nye vinklinger. Først utforskes det komplekse forholdet mellom sted og identitet i en urban kontekst, og hvordan dette samspillet formes av både fysiske og sosiale strukturer. Ved å belyse grunnleggende teorier innen miljøpsykologi forstås hvordan mennesker er tilknyttet steder. Kapitlet utforsker hvordan arkitektur kan påvirke stedstilhørigheten, samt hvordan lokalsamfunnet selv kan uttrykke seg og manifestere deres kollektive identitet inn i de lokale romlige omgivelsene. Videre tas det opp en diskusjon knyttet til ulike måter å uttrykke seg romlig, og hvordan stedet tillater eller hindrer ulike former for romlig ytringskultur, eksempelvis gatekunst eller graffiti.

Konsepter som Florida (2002, 2005) sin creative class blir belyst, og hvordan kultur brukes i stedsutvikling. I teoridelen utforskes muligheten for å definere et skille mellom organisk, og planlagt kultur, og hvilke implikasjoner disse tilnærmingene har for urban kultur. Dette blir belyst gjennom en historisk kontekstualisering som samtidig belyser relevante teorier knyttet til planleggings faget og tradisjonen, hvilket får konsekvenser for byplanlegging i dag. Historien forteller mye om utfordringer og muligheter som har bidratt til å definere moderne planlegging, og ulike oppfatninger virker å få betydning til den dag i dag. Nyere perspektiver blir også drøftet her, spesielt teorier og forståelser knyttet til gode nabolag og byutvikling som prioriterer menneskelig skala. Avslutningsvis behandles de aktuelle utfordringer i dagens planleggingsparadigme i norsk kontekst. Her belyses det hvordan markedskrefter, lovverk, arkitektur, markedsføring, strategier og bærekraftshensyn i stedsutvikling. Dette teoretiske grunnet danner et utgangspunkt for stedsanalysen og dokumentanalysen, og foreslår ulike og viktige analytiske elementer som brukes for å forstå kompleksiteten knyttet til urban kultur.

Sted og identitet

Problemstillingen tar utgangspunkt i urban kultur som et urbant fenomen. Kultur finnes der det er menneskelig interaksjon, uavhengig om det forstås i en urban eller ruralt kontekst. Imidlertid handler det om hvordan mennesker ser byen, nabolaget eller *stedet*, i forhold til seg selv, og andre. Her oppstiller det seg en rekke spørsmål. Påvirker steder vår identitet? Kan de fysiske omgivelsene og de tilknyttede assosiasjonene til steder bidra til å påvirke hvem vi er, og kan enkeltindivider eller en gruppe individer påvirke stedets identitet, og andres oppfatninger av stedet? Koblingen mellom mennesker, kultur og urbanitet kan utvilsomt vurderes fra en rekke innfallsvinkler. I dette delkapittelet utforskes forholdet mellom sted og identitet. Denne tilnærmingen tar utgangspunkt i miljøpsykologien for å belyse ulike teorier for hvordan mennesker forholder seg til steder, og hvordan identitet kan få betydning for stedet, lokalbefolkningen og for enkeltindivider.

I en artikkel publisert i Psykologitidskriftet diskuterer Hauge (2007) identitet, tilhørighet og sted, og sammenligner tre relevante teorier. Hun viser til hvordan enkelte ser på et steds påvirkning på identitet som et resultat av en holistisk interaksjon mellom mennesker og fysiske omgivelser. Mennesker påvirker steder og steder samt måten stedet er påvirket på, har innflytelse på hvordan mennesket ser seg selv (Hauge, 2007). Giuliani (2003) hevder at når tilhørigheten til et sted er sterk, begynner vi å identifisere oss med stedet. Samtidig er det vanskelig å bestemme når denne følelsen blir så sterk at den kan defineres som et aspekt ved identiteten vår. (Giuliani 2003 i Hauge 2007). *Stedstilhørigheten* er definert som følelser av tilhørighet som vi utvikler for steder vi kjenner godt (Altman & Low, 1992, og Gifford 2002, i Hauge 2007). Speller (2000) mener det er vanskelig både teoretisk og empirisk å skille begrepene «stedstilhørighet» og «stedsidentitet» fra hverandre. (Speller 2000 i Hauge 2007).

De tre teoriene som diskuteres i artikkelen er teorien om *stedsidentitet* (Proshansky, 1978; Proshansky, Fabian & Kaminoff, 1983; Proshansky & Fabian, 1987, alle i Hauge 2007), *sosial identitetsteorien* (Tajfel, 1981, 1982, begge i Hauge 2007), og teorien om *identitetsprosess* (Breakwell 1983, 1986, begge i Hauge 2007). Norberg-Schulz' publikasjoner om stedssjelen har fått betydning i fenomenologisk forskning, arkitektur og geografi (Norberg-Schulz, 1971, 1980, i Hauge 2007). Relph (1976) diskuterer stedsidentitet i konteksten av autentisitet og stedstilknytning, hvor han beskriver det som en dyptfølt og uomtvistelig opplevelse av sted, som er sterkt preget av hvordan en person oppfatter og opplever et sted. Relph bruker også begrepene «insideness» og «outsideness» for å beskrive følelsen av å være, eller ikke være en del av et sted (Relph, 1976 i Hauge 2007).

Twigger-Ross et al. (2003 i Hauge 2007) påpeker at «*Et sted er ofte forbundet med en viss gruppe mennesker, livsstil og sosial status. I forhold til å bevare et positivt selvbilde vil mennesker foretrekke steder med fysiske symboler som underbygger og fremmer dette og, hvis de kan, unngå steder som har negativ innvirkning på selvbildet deres*». Breakwell (1983, 1986 i Hauge 2007) har formulert identitetsprosessteorien som forstår identitet som en struktur og prosess. Denne prosessen styres av ulike kulturavhengige prinsipper og disse prinsippene vil variere over tid og i forskjellige situasjoner innenfor en kultur. Speller et al. (2002 i Hauge 2007) påpeker at «*Små arkitektoniske endringer kan påvirke hvordan steder og rom fasiliterer ulike aktiviteter, for eksempel sosial interaksjon. Dermed endres også den betydningen et sted har. Et sted kan i ulik grad gi næring til, eller være truende for, personlige eller sosiale identitetskategorier*». Seamon (1980) fokuserer på hvordan stedsidentitet involverer "opplevelser av sted" som formidler en sans for det karakteristiske ved et sted, særlig som dette kommer til uttrykk gjennom menneskenes daglige interaksjoner med det fysiske miljøet. (Seamon 1980, i Hauge 2007).

Sted som sosial konstruksjon

Steder blir betraktet som sosiale konstruksjoner, altså noe som er konstruert både gjennom menneskers forestillinger og praksis. Det er med andre ord de mentale bildene og de dominerende forestillingene som danner et sted. (Husbanken, 2007, s.12). Når et steds urbane kultur er både distinkt og allmenkjent kan den kalles for en «*stedsmyte*». (Husbanken, 2007). Fortellinger som produseres av blant annet media kan få stor betydning for meningsdannelse og sosial praksis, og slike fortellinger kalles «*steds-representasjoner*». En stedsmyte innebærer at stedsrepresentasjoner har blitt så utbredte og allmenngyldige. Resultatet er at mange kjenner og deler forestillinger om et sted, uten at nødvendigvis har vært der. (Husbanken, 2007). En slik stedsmyte kan antageligvis være gjeldene for Grünerløkka i Oslo som et hipt sted, påvirket av «*hipsterkultur*». Vurdert ut fra dette perspektivet kan det virke som stedsmyter prinsipielt forteller om den generelle oppfatningen av et steds urbane kultur. Basert på de faktiske forholdene som eksempelvis bebyggelsesstruktur, beliggenhet og demografi, samt hvordan stedet fremstilles i kommunens strategiske planer, og lokalbefolkningens, samt utenforstående sine oppfatninger av stedet, eller fortellinger produsert gjennom media, vil det være mulig å konstruere et bilde av stedets urbane kultur. Representasjonene knyttet til stedet vil trolig også fortelle om stedets identitet.

Det er imidlertid ingen forutsetning at urban kultur vil tilsi særegenhet eller noe distinkt. Tvert om er trolig de fleste urbane kulturer primært homogene, og uten gjenkjennbar karakteristikk. Derfor er ulike urbane kulturer vanskelig å definere og beskrive. Nettopp denne utfordringen er det som utgjør essensen i begrepet; urban kultur er et uttrykk for alle urbane steder, oppsummert av de sosiale, kulturelle og romlige uttrykkene som over tid definerer det. Essensen er at urban kultur er et uttrykk for hvem som har, og aktivt former stedets identitet. Det betyr ikke at mer monotone steder har god, eller dårlig urban kultur. Samtidig vil steder som oppleves mer globale i uttrykket, fortelle noe om en påtvunget identitet eller begrensing av identitet som resultat av eksempelvis utformingen, og demografien på stedet.

I hovedsak tilsier dette at de fleste urbane kulturene er definert av homogene demografier, uten merkbar stor innflytelse på stedets sosiale, kulturelle eller romlige uttrykk. Poenget her er at urban kultur finnes overalt der det finnes *nabolag* i by- og tettsteder. Det finnes mange nabolag i Norge som ble bygget ut med eneboliger etter inspirasjon fra hagebybevegelsen. Over mange år vil de romlige uttrykkene; eksempelvis påbygging, endring av farge på eneboligene og alle inngrep på alle eneboligene i nabolaget, gi et romlig uttrykk over tid. Samtidig vil lokalsamfunnets identiteter, kollektivt påvirke nabolagets sosiale, og kulturelle uttrykk i varierende grad. Mer særegne urbane kultur vil trolig derfor finnes i miljøer med mer bymessighet, mangfold og tidsdybde. Viktige kulturhistoriske miljøer og arv bidrar til at noen steder tilegner seg tidsdybde. Slike miljøer gir uttrykk for et varierende lokalsamfunn som har definert stedets identitet gjennom flere generasjoner. De mer særegne urbane kulturene vil antageligvis oppstå der det er hyppige og omfattende endringer, et bredt mangfold og toleranse for ulikheter og ytring.

Territorium

Mennesker er opptatt av territorium, en tendens Hall (1966) utforsker i boken «*The Hidden Dimension*». Han beskriver *territorialitet* som en oppførsel hvor et individ eller en gruppe gjør krav på et område og forsvarer det mot andre fra samme art. Dette konseptet er ikke begrenset til dyr, men gjelder også mennesker, spesielt i bymiljøer. Hall (1966) poengterer: "*territoriality, a basic concept in the study of animal behavior, is usually defined as behavior by which an organism characteristically lays claim to an area and defends it against members of its own species*" (Hall 1966, s. 9). Denne antropologiske innsikten er en forutsetning for *menneskets vilkår* («*the human condition*»).

I motsetning til *hypermoderniteten* utgjør territorialitet en evolusjonær forutsetning. Det moderne samfunnet med dets raske samfunnsendringer har mennesket imidlertid ikke utviklet seg å håndtere. Derfor er fenomener relatert til slike samfunnsendringer ofte vanskeligere å tolke enn antropologiske innsikter. Gjennom flere hundretusen år, har evolusjon utviklet mennesket til å bli territorielle. Evolusjonen gjør oss derfor i større grad tilpasningsdyktige, samtidig er vi i møte med raske samfunnsendringer dårligere til å håndtere forandring. Hall (1966) understreker betydningen av dette for sosial orden og identitet innenfor urbane nabolag.

I urbane områder som West End i Boston, i USA, har den fysiske utformingen av gater og boligarkitektur historisk sett bidratt til sterke fellesskapsbånd, noe som er kritisk for beboernes identitet og sosiale velvære. Hall (1966) illustrerer hvordan urbane fornyelsesprosjekter ofte førte til alvorlige psykologiske og sosiale konsekvenser ved å ødelegge disse miljøene, noe som bidro til sosial oppløsning og personlig desorientering:

“For the working-class neighborhoods such as the West End of Boston, the physical arrangement of the streets and the architecture of the homes facilitated a strong community bond that was critical to the residents' sense of identity and social well-being. The disruption caused by urban renewal often led to a significant loss of this community structure, contributing to social disintegration and personal disorientation” (Hall, 1966, s.167)

Territoriell identitet er ifølge Castells «*ankeret for tilhørighet*» som ikke forsvinner selv om verden generelt sett blir mer urbanisert. (Castells, 2010, s. 23). Vår moderne verden blir formet av globalisering, identitet, og det moderne samfunnet gjennom *informasjon- og teknologirevolusjonen*. Samtidig har omstruktureringen av kapitalisme introdusert en ny type samfunn, som Castells kaller «*nettverkssamfunnet*». Han argumenterer for i løpet av de siste 25 årene har vi opplevd en ny bølge som gir uttrykk for en kollektiv identitet som utfordrer globaliseringen og *kosmopolitisme*. Denne motkulturen har vokst frem grunnet *kulturell singularitet* og menneskers ønske om kontroll over sine egne liv, og omgivelser. Disse uttrykkene er mange, og svært mangfoldige, og følger konturene til enhver kultur, og historiske spor til dannelse av hver enkelte identitet. (Castells, 2010, s. 2-3). Denne vesentlige endringen som Castells beskriver viser hvordan omgivelsene våre formes av motstridene trender mellom globalisering og identitet. Samfunnet er i stadig omveltende endringer, og globaliseringens «*standardisering*» av identitet, har skapt motkulturer som fremmer kollektive identiteter forankret i lokalitet. Urban kultur kan forstås ut fra Castells argumentasjon, og indikerer at samfunnets romlige omgivelser burde manifesteres i identitet. Dersom tilfellet er at prosjektering og urban design blir mer standardisert og med et globalt uttrykk, er det etter Castells argumentasjon en dårlig forutsetning for urban kultur. Hvis tilfellet er at urban design blir mer standardisert kan dette peke på at flere steder blir preget av «*stedsløshet*», slik Krier (2009) argumenterer. Territoriell identitet kan i stedet styrkes ved å feire og oppmuntre lokal, og kollektiv identitet hvor disse uttrykkene forankres i de bygde omgivelsene.

Proxemics

Videre utdyper Hall (1966) konseptet om *proxemics*, som beskriver hvordan mennesker bruker og forstår rom i kulturelle og sosiale sammenhenger. Hall (1966) skiller mellom fire nivåer av personlig rom—*intimt, personlig, sosialt, og offentlig*—hver med ulike implikasjoner for forventet oppførsel i bymessige kontekster. For eksempel, i offentlige rom som store parker eller brede gater, opererer individer ofte på sosiale og offentlige avstands nivåer. Disse nivåene tillater større fysisk distanse mellom folk, noe som reduserer forventningen om personlig interaksjon og øker toleransen for

anonymitet blant folkemengder. Dette forklarer hvordan innbygges kan bevege seg rundt om i tettbebygde områder uten å kjenne på sosialt press.

Alexander (1977) presenterer i «*A pattern language*» en samling av arkitektoniske og byplanleggingsprinsipper som fremmer humane og funksjonelle miljøer. Disse prinsippene diskuterer hvordan fysiske mønstre kan påvirke sosiale mønstre i nabolag. Han viser til menneskers forskjellige personligheter, og hvordan noen er ekstroverte, mens andre er introverte, i diskusjonen knyttet til grad av offentlighet og lokalisering av hvor folk bor, og hvor det foregår sosial aktivitet. Alexander foreslår en omtrentlig lik fordeling mellom tre typer hus; fra mest privatliv til minst privatliv, og en tredje kategori som står i mellom disse. Alexander (1977, s. 193-195). Han peker også på hvordan det er veldig få steder langs gater i moderne byer og nabolag hvor folk vil henge og være i flere timer av gangen. (Alexander 1977, s. 349).

Identitet og arkitektur

Hvordan mennesker ser på seg selv, og sitt sted, virker å ha en sammenheng mellom stedets romlige dimensjon. I en ny studie, diskuterer Murphy (2024) hvordan arkitektur kan påvirke og bli påvirket av beboernes identiteter. Denne studien er gjennomført i tre norske byer og får direkte relevans for tematikken i denne oppgaven. Arbeidet bygger videre på Kevin Lynch sitt konsept om «*imageability*», som han introduserte i 1960. Imageability refererer til evnen objekter, ord eller miljøer har til å fremkalle sterke mentale bilder hos observatøren. Lynch brukte dette begrepet for å forklare hvordan distinkte fysiske elementer i bylandskapet hjelper mennesker å navigere og forstå sine omgivelser. (Lynch, 1960).

Studien til Murphy (2024) bygger videre på Lynch sitt arbeid, og viser hvordan en rekke identiteter i byrommet, uttrykt av et mangfold av innbyggere er manifestert i hver enkel by- eller stedsidentitet. Arkitektur kan både støtte, og forhindre romlige uttrykk fra innbyggere, og disse uttrykkene vil endres over tid. Dette arbeidet utforsker hvordan urban kultur kan manifesteres romlig over en viss tidsperiode, og hvordan et mangfold av lokale identiteter gir uttrykk for deres urbane kultur gjennom arkitektur. Murphy identifiserer arkitekturen som en aktiv deltager i byens sosiale liv ved å forme hvordan identiteter kan tillegges og vises i urbane rom. Studien dokumenterer *identitetsladet* romlig taktikk som tillates av arkitektur, og bygger videre på tre lignende studier i perioden 2013 til 2021. Denne studien peker på en trend hvor stor-skala transformasjonsprosjekter har resultert i hovedsakelig anonymisert identitet fremtvunget gjennom homogen arkitektur. Trenden er kontrasterende med eldre nabolag fra andre arkitektoniske stilperioder, hvor arkitekturen påtvinges identitet fra lokalsamfunnet. (Murphy, 2024).

Studien sikter til å åpne opp en akademisk diskurs rundt hvordan bygde miljøer hindrer, gjemmer, oppmuntrer eller fremhever individers presentasjoner av seg selv. Videre vises det til flere store innvandringsbølger siden 1970-tallet, og som gjør funnene aktuelle ettersom dette har bidratt til en betydelig del av befolkningsveksten i Norge. (Murphy, 2024, s.3). Gjennom å anvende teorier fra sosiologi, miljøpsykologi og eiendomsstudier vises det til viktigheten av å uttrykke identiteten, ambisjonene og behovene sine i de bygde omgivelsene. (Abu-Ghazzeh, 2000; Cooper-Marcus, 1995; Twigger-Ross & Uzzell, 1996 i Murphy 2024). Det vises også til at globalisering har medført at mer arkitektur blir mer homogen på generell basis. (Sorkin 1992 i Murphy 2024).

Funnene i Murphy's studie illustrerer hvordan daglige interaksjoner og tilpasninger av fysiske rom kan reflektere og forsterke den kulturelle og personlige mangfoldigheten i urbane miljøer. Ved å bygge videre på Goffman (1959 i Murphy 2024) gir studien innsikt i hvordan innbyggere kan legge igjen *spor*, som får en symbolsk rolle for sosial interaksjon. Dette begrunnes med at folk flest ønsker å uttrykke seg, og vise deres identiteter gjennom hvordan de oppfører seg og gjennom slike spor de

«legger igjen». Slike spor inkluderer dekor, og funksjonell tørking (som å lufttørke klær eller tepper på balkonger), graffiti, parkering av sykler, og innstallering av elementer med personlighet. Dette bidrar til å både endre og berike det kollektive bybildet. Studien argumenterer for at slike materielle og synlige spor av identitet gir bylandskapet en dypere sosial og kulturell dimensjon, og at arkitektorens rolle bør vurderes som en medskapende kraft i utviklingen av urbane identiteter (Murphy, 2024, s. 5-6).

Formålet med studien er å forstå hvordan arkitektur kan omdirigeres til å støtte dynamiske, heterogene uttrykk for byens innbyggere. Ettersom mye peker på at arkitektur i moderne byutviklingsprosjekter spesielt i Norge, har bidratt til en stadig mer anonym, og global identitet, viser Murphy (2024) hvordan identitet kan uttrykkes romlig, gjennom identitetsladet utforming. Videre viser Murphy (2024) at i studier hvor en vurderer identitet og image av en by, vil interaksjoner med og innenfor urban arkitektur også være en del av tolkningsgrunnlaget. I urban arkitektur finnes det elementer som er mer tilgjengelig for innbyggere, og enklere å etterlate spor som bidrar til den helhetlige, lokale, identiteten til stedet.

Lokalbefolkningen kan imidlertid uttrykke seg med en rekke utstyr, og på veggflater når de er tilgjengelige, så langt disse ikke endres eller sporet de legger igjen fjernes. Å øke bevisstheten om materiell identitet muliggjør et motargument til den langt mer normaliserte, og ofte undertrykkende, vedlikeholdsfokuserte, og kontrollerte arkitekturen og urbane designet vi ser i dag. De stedene i studien som hadde mest avslappet og fragmentert romlig vedlikehold, og samtidig mest kulturell og sosio-økonomisk mangfold, var der flest spor ble funnet. Dette peker på at steder som var er kontrollerte gjennom eksempelvis privatrettslige regler, overvåkning og jevnlig vedlikehold forhindrer muligheten for beboere til å legge igjen identitetsspor. Det kan derfor vurderes om slike steder begrenser muligheten for beboere til å tilpasse rommet, og at samtidig påtvinger arkitekturen en gitt ramme for deres umiddelbare omgivelser.

Identitetsladede spor

Studien oppstiller tre typer arkitektur som gir potensiale for å legge igjen identitetsladede spor, eller materiell ytring;

«*Enabler accoutrements*» innebærer brukbare og akseptable fasiliteter som rekkverk, gjerder, sykkelstativet og urban møblering. Disse er alle lett tilgjengelige og brukbare.

«*Enabler sufaces*» er tilgjengelige flater som kan markeres eller tilpasses, og fungerer som lerret for identitetsladet uttrykk for eksempelvis graffiti.

«*Enabler spaces*» er arealer både innendørs, og utendørs med fleksibilitet til å bli endret av enkeltindivider, grupper, bedrifter eller gjennom medvirkende planlegging og designprosesser. For at disse stedene skal tillate spor må de være tilgjengelige og mulige å få øye på for andre i byen.

Studien argumenterer for at arkitektur ikke bare er en passiv bakgrunn, men aktivt kan forme sosiale interaksjoner og identitetsuttrykk. Murphy peker på at mens noen arkitektoniske stiler og epoker tilbyr materielle muligheter for identitetsuttrykk, kan andre være mer begrensende på grunn av deres design og vedlikeholdsnormer. Videre diskuterer hun hvordan moderne arkitektoniske prosjekter ofte kan virke homogeniserende og dermed motarbeide mangfoldet av identitetsuttrykk som finnes i en by. Murphy konkluderer med at forståelsen av arkitektur som en aktør i bybildet gir en ny dimensjon til hvordan vi tenker om byutvikling og design. Ved å anerkjenne og legge til rette for mangfoldet av identiteter og interaksjoner som finner sted i urbane områder, kan arkitekter og byplanleggere designe mer inkluderende og dynamiske urbane rom. (Murphy, 2024)

Graffiti

Arkitekturens uttrykk og romlige uttrykkelsesmetoder

Artikkelen "*Urban Graffiti from the Perspective of Urban Design*" utforsker graffiti som et betydningsfullt element i bydesign og dens innvirkning på urban kultur. Artikkelen argumenterer for at graffiti ikke bare er en kunstform, men også en viktig kommunikasjonsform som reflekterer samfunnets stemmer og utfordringer. Videre diskuteres det hvordan graffiti kan fungere som en driver for urban kultur ved å skape dynamiske og visuelt stimulerende miljøer som engasjerer offentligheten. Dette kan føre til en sterkere følelse av stedsidentitet og tilhørighet blant byens innbyggere. Graffiti gir også innsikt i lokalbefolkningens håp, frustrasjoner og drømmer, og tilfører et lag av sosial og kulturell kommentar til bylandskapet. Gjennom sin visuelle tilstedeværelse i byrom kan graffiti påvirke hvordan bymiljøer oppfattes og erfares, og på den måten bidra til formingen av en kollektiv stedsidentitet over tid. (Newcastle University, u.å)

Prosjektet "Heerlen Murals" i Nederland bruker gatekunst til å fremme samfunnsdeltakelse og urban fornyelse, spesielt i økonomisk nedslitte områder. Gjennom samarbeid med lokalsamfunnet skapes store veggmalier som reflekterer lokal kultur og historie, noe som styrker byens identitet og samhold. Dette kunstneriske initiativet har også økt Heerlens tiltrekningskraft og bidratt positivt til byens image og økonomi. (Portz, 2017).

Kunst i offentlige rom

Nicolaï (2021) diskuterer betydningen av kunst i offentlige rom og hvordan dette kan forme byers identitet og kulturelle landskap. Nicolaï (2021) som er en spesialist innen gatekunst, argumenterer for at integrering av kunst i urbane områder ikke bare forbedrer estetikken i et nabolag, men også styrker samfunnsfølelsen og lokal turisme. Gatekunst, som er direkte og tilgjengelig for alle, spiller en viktig rolle i å demokratisere kulturell tilgang og forbedre trivselen til lokalsamfunnet. Ifølge Nicolaï (2021) fungerer kunst i offentlige rom som en katalysator for sosial interaksjon og kulturell integrasjon, noe som er essensielt for utviklingen av en rik og mangfoldig urban kultur. Disse observasjonene understreker kunstens rolle i å forme og forsterke urban kultur ved å tilby plattformer for uttrykk og dialog, som kan styrke kollektiv stedsidentitet over tid.

Kunst eller hærverk?

Videre påpeker Nicolaï (2021) viktigheten av tverrfaglig samarbeid i utformingen av offentlige rom, hvor kunstnere, arkitekter og urbanister samarbeider for å skape trygge og engasjerende urbane miljøer. For å forstå skillet mellom kunst og vandalisme, diskuterer Colombini i hans artikkel i *CeROArt* (2018) graffitiens dualitet. Han peker på at mens noen verk er ment å vare og ha estetisk appell, kan andre former for graffiti være flyktige og utført med billige materialer. Dette skillet er også juridisk viktig når det gjelder å definere graffiti som kunst versus vandalisme. Colombini (2018) understreker at lovgivningen ofte ikke fanger opp de kulturelle nyansene i graffiti som kunstform, og hvordan dette påvirker kunstnernes karriere og lovligheten av deres verk. Disse perspektivene viser hvordan graffiti og annen gatekunst kan spille en integrert rolle i urban kultur ved å utfordre tradisjonelle normer for offentlig rom og engasjere samfunnet i diskusjoner om kunst, rom og identitet. Slik kan byer i en globalisert verden dra nytte av estetisk rikdom som bidrar til unike og identitetsrike nabolag.

Disneyfication

Disneyfication, et begrep først popularisert av sosialkritikeren Alan Bryman i hans arbeid "*The Disneyization of Society*" fra 2004, beskriver en prosess der urbane områder blir omformet for å etterligne karakteristikkene til temaparker, ofte ved å fremheve estetikk, konsumerisme og simulerte

opplevelser. Denne prosessen er knyttet til en økning i estetisering og global konkurranse mellom byer, hvor rene, og ryddige miljøer blir vektlagt for å tiltrekke turister og høy inntektsstrøm. Ifølge Bryman (2004) og andre akademikere som Sharon Zukin, som skriver om "*Landscapes of power*" (Zukin, 1991), resulterer disneyfication i byer som prioriterer forbrukervennlige bilder fremfor autentiske urbane erfaringer. Dette fører ofte til en standardisering av bybildet, hvor lokale særpreg og kulturelt mangfold kan undergraves. Det skaper attraktive visuelle og forbruksmessige opplevelser som kan virke tiltrekkende i en globalisert økonomi, men som også kan føre til utarming av lokal kultur og økt kommersialisering av offentlige rom.

Creative Class

Byen har vært arena for oppstandelsen av nye samfunnsklasser så lenge den har eksistert. I boken «*The Rise of the Creative Class*» argumenterer Florida (2002) for en ny samfunnsklasse - «*Creative Class*». Florida (2002) definerer denne klassen som en gruppe av kreative og kunnskapsbaserte yrkesutøvere som bidrar til innovasjon, økonomisk vekst og kulturell utvikling. Denne klassen inkluderer yrkesgrupper som kunstnere, designere, forfattere, forskere, ingeniører og teknologiutviklere, kjennetegnet ved deres arbeid innen kreativ problemløsning og høy grad av utdanning. Florida (2002) hevder at disse individenes preferanser for mangfoldige, kulturelt rike miljøer samt kvaliteten på levekår driver deres valg av arbeids- og bosted, ofte i miljøer som fremmer entreprenørskap og start-up kultur. Florida (2002) argumenterer videre for at byer og regioner som tiltrekker seg og støtter denne kreative klassen ofte opplever betydelig økonomisk og kulturell vekst. Det er essensielt å planlegge for miljøer som støtter kreativitet, innovasjon og mangfold for å opprettholde økonomisk stabilitet i et konkurransepregede globalt samfunn. Hans teorier har fått stor betydning i Norge og danner en viktig referanseramme for lokal planlegging selv i små samfunn, som dokumentert av Vareide & Kobro (2012, s. 9-10)

Kreativ kapital

I overgangen fra industri- til informasjonssamfunn, mener Florida (2002) at et sted som har kvaliteter som tilbyr mangfold, kreativ frihet, integrerer forskjellige arbeids- og livstiler, vil vokse og skape samfunn hvor folk føler en dypere tilknytning og tilhørighet til stedet. Flere moderne transformasjonsprosjekter har blitt planlagt for å appellere til denne kreative klassen, i en stadig økende og global konkurranse mellom byer om «*kreativ kapital*». Han beskriver «kreativ kapital» som knyttet til kreative mennesker som skaper regional, økonomisk vekst, og at disse menneskene foretrekker steder som er innovative, mangfoldige, og tolerante. Florida (2002)

Florida (2002) påpeker at "kreativ kapital" ikke bare inkluderer individene selv, men også de dynamiske og inkluderende stedene som tiltrekker seg og støtter disse talentene. Dette skaper et miljø der innovasjon blomstrer, og som tiltrekker seg ytterligere kreativ kapital og investeringer. Han observerer at steder som er inkluderende og mangfoldige, tiltrekker seg høyt utdannede personer, noe som har strategiske implikasjoner for urban planlegging. Disse områdene styrker den kulturelle og økonomiske dynamikken, og bidrar til jobbskaping og tiltrekker seg ytterligere investeringer (Florida, 2002). Videre understreker han viktigheten av å planlegge for både kulturell og sosial infrastruktur, og argumenterer for at vellykkede nabolag krever miljøer der folk ønsker å leve, arbeide og delta lokalt, noe som forsterker stedsidentitet og tilhørighet (Florida, 2002).

I sitt senere arbeid fremhever Florida (2005) tre komponenter nødvendige for økonomisk vekst innenfor det han betegner som "*ny-geografi*": teknologi, talent, og toleranse. Han beskriver hvordan disse tre komponentene må være til stede for å tiltrekke seg kreative mennesker, fremme innovasjon og generere økonomisk vekst. Florida definerer toleranse som åpenhet og inkludering av forskjellige etnisiteter, mens talent ofte er personer med høyere utdanning, og teknologi fungerer både som en

driver for innovasjon og som et sentrum for teknologisk utvikling (Florida, 2005). Florida videreutvikler ideer fra Jacobs (1961) ved å fremheve at vellykkede byer er steder hvor mennesker, uavhengig av bakgrunn, er velkomne til å omdanne sin energi og ideer til innovasjon og økonomisk vekst. Han introduserer også "The Gay Index" som et verktøy for å måle et steds mangfold, og argumenterer for at homofile, som en historisk marginalisert gruppe, indikerer en bys åpenhet og inkluderende natur (Florida, 2005). Til sist, presenterer han "The Bohemian Index" som måler antallet kreative yrker i et område, noe som tjener til å vurdere et steds kreativitet og teknologiske kapasitet, og dens potensial for økonomisk og sysselsettingsvekst. Steder som lykkes med å etablere slike kreative sentere, vil lykkes i informasjonssamfunnet. (Florida, 2005).

Skaper kultur attraktive steder?

Telemarksforskning rapport nr. 430 (2018) undersøker sammenhengen mellom kulturtilbud, bostedsattraktivitet, utdanningsnivå og boligpriser i norske kommuner. Denne rapporten bygger på et tidligere notat fra 2012, "Skaper kultur attraktive steder?", hvor konklusjonen var at kulturtilbud alene ikke fører til økt innflytting eller vekst i næringslivet. (Vareide & Kobro, 2012). I rapporten fremkommer det at selv om kulturkommuner ikke opplever mer innflytting, har de høyere utdanningsnivå og boligpriser. Rapporten identifiserer to årsaker til den positive korrelasjonen mellom kulturtilbud og utdanningsnivå: høyt utdannede mennesker etterlyser bedre kulturtilbud, og kommuner med rike kulturtilbud er mer attraktive bosteder for denne demografien (Vareide, 2018). I likhet med funnene til Florida (2002, 2005), virker det som i norsk kontekst at kommuner med et godt kulturtilbud vil få et høyere formelt kompetansenivå i både befolkningen, og i næringslivet. Med andre ord:

«Det kan tolkes som at kommuner med et godt kulturtilbud er attraktive å bo i for personer med høyere utdanning.» (Vareide, 2018, s. 9).

Til tross for denne utbredte troen, finner forskerne ikke empirisk støtte for at kulturell aktivitet og tilbud alene er en drivkraft for å øke bostedsattraktiviteten. Disse funnene belyser et potensielt gap mellom kulturpolitikk og faktiske utfall av kulturelle investeringer, og forskerne oppfordrer til videre undersøkelser og diskusjoner om kulturens faktiske rolle i stedsutvikling (Vareide, 2018).

Florida (2002, 2005) sine teorier har hatt en omfattende innvirkning også i norsk planlegging. Han har også blitt kritisert ettersom teoriene i stor grad fokuserer på utdanning som forutsetning for kreativitet. (Røe, 2018). Hvis en tar høyde for funnene til Murphy (2024) om arkitektur som begrenser tilpasning, peker dette på at mye sanntidsarkitektur i nye, og *planlagte* prosjekteringer fremmer en mer standardisering av romlige uttrykk, og kan virke begrensende for utviklingen av stedenes urbane kultur. Ettersom Vareide & Kobro (2012) & Vareide (2018) viser at idéen om å planlegge steder for kultur er godt forankret i norsk planlegging, og at nye prosjekter ofte er begrensende for beboeres muligheter for romlig tilpasning, slik Murphy (2024) viser, kan dette peke på at steder *planlagt for kultur* gir i mindre grad rom for å dyrke lokal kreativitet og identitetsmessig særpreg.

Dette peker på at det finnes forskjeller mellom steder der den urbane kulturen har forankret seg i stedsidentiteten over tid, og steder der man har planlagt for kultur. For sistnevnte virker tilfellet at moderne planleggingspraksis, samt privatrettslige regler og moderne boformer begrenser lokalbefolkningens muligheter for å dyrke og tilpasse omgivelsene sine med deres identiteter. Dette gir et empirisk grunnlag for å argumentere mot en ensidig anvendelse av Florida (2002) sine teorier om «*creative class*», som kan favorisere økonomisk og estetisk planlagte omgivelser som ikke nødvendigvis støtter autentisk kulturell og sosial interaksjon. Sett i lys av diskusjonen knyttet til *disneyfication* og transformasjon av steder som deretter planlegges for en gitt merkevare og

identitet, kan dette antyde en kobling mellom steder planlagt for kultur og for den kreative klassen. En motsetning til dette er steder som tilegner seg organisk kultur gjennom toleranse for, og som oppfordrer beboere til romlig uttrykk.

Behov for et skille?

Landry (2005) introduserer konseptet med den kreative byen som en helhetlig tilnærming til planlegging og utvikling. Landry (2005) fokuserer på hvordan byer kan bruke kreativitet som en integrert strategi for fysisk, økonomisk og sosial regenerering. Han ser på kreativitet som mer enn bare kunstnerisk uttrykk; det inkluderer også innovasjon innenfor offentlig administrasjon og tjenester. Landry (2005) betoner betydningen av å utvikle steder som inspirerer og engasjerer sine innbyggere til å tenke nytt om hvordan de lever og samhandler. Denne holistiske tilnærmingen til stedsutvikling hvor kreativitet betraktes som en driver for, og resultat av utviklingen skiller seg ut fra Florida (2002, 2005) sine oppfatninger der det vektlegges å tilrettelegge for at kreative mennesker, fremfor å skape miljøer som skaper kreative mennesker. Florida (2002, 2005) sine perspektiver knyttet til verdien av kreativitet i overgangen mot informasjonssamfunnet gir forståelse for hvorfor kreativ kapital burde vektlegges i planlegging. På en annen side viser Landry (2005) sine argumenter at det kan være mer gunstig å tilrettelegge for lokal kreativitet, fremfor å styre en utvikling mot å være attraktiv for kreative mennesker.

Sammenlignet med Florida (2002, 2005) sitt fokus på kreative individer, ser Landry (2005) mer på den bredere sosiale og kulturelle konteksten som muliggjør og fremmer kreativitet. Mens Florida (2002, 2005) legger vekt på å tiltrekke seg eksisterende talenter til byer, fokuserer Landry (2005) på å dyrke et miljø der kreativitet kan blomstre organisk. Dette skaper et skille mellom steder hvor kreativitet har oppstått som et resultat av ytre faktorer, og har vært førende for utviklingen av en felles stedsidentitet slik Landry (2005) argumenterer, og steder som er planlagt for kreativitet. Sistnevnte er mer aktuell i transformasjonsprosjekter, der det i utgangspunktet ofte ikke finnes en lokal kulturell kontekst i særlig stor grad. I spørsmålet om urban kultur antyder denne innsikten at det er to forskjellige måter urban kultur oppstår i byer og tettsteder. Det kan som sådan være nyttig å skille disse to fenomenene som *organisk* og *planlagt kultur*. Organisk kultur kan derfor kjennetegnes ved at stedsidentiteten har manifestert seg over tid, der lokalbefolkningens sosiale, kulturelle og romlige uttrykk representerer på stedet. Denne utviklingen kan ha skjedd som et resultat av en meget sammensatt situasjon påvirket av mange faktorer, men at tidsdybde gir kulturhistorisk verdi som er forankret i innbyggernes, og stedets karakter. Det faktum at stedet har fått et særpreg uten for innskrenkende regulatoriske forhold, men heller er et resultat av fellesskapets kreativitet tilsier at dette er en organisk utvikling.

Samtidig peker dette på at planlagt kultur, slik mye moderne planlegging etter blant annet teoriene til Florida (2002) er førende for, skaper steder der forutsetningene allerede er definert. Dette er steder som skapes for å være appellende for kreativ kapital, men som virker å være begrensende for sosiale, kulturelle og romlig uttrykk fra lokalbefolkningen gjennom eksempelvis tilpasningsresistent arkitektur, slik Murphy (2024) peker på. Dette skille er dels forklarende hvorfor enkelte steder lykkes med å være tiltrekkende for kreativ kapital, uten å aktivt tilstrebe en slik attraksjon. Det at steder som gjennom organisk kultur har skapt et særpreg med stedstilpasset karakter, peker på at toleranse for sosiale, kulturelle og romlige uttrykk som over tid blir varige i stedsidentiteten, er en grunnleggende forutsetning for tilblivelsen av denne urbane kulturen. Toleranse er også en forutsetning som Florida (2005) oppstiller, men det kan argumenteres for at steder som planlegges med en definert merkevare, et image, eller en bestemt identitet, i utgangspunktet har begrenset dette toleransegrunnlaget. Når et sted blir planlagt og realisert vil det trolig medføre høye boligpriser med mindre man gjør særskilte tiltak i planleggingen for å forhindre

en homogen demografi. Planlagte steder kan lykkes med å tiltrekke seg kreativ kapital, men forhold som forhindrer mangfoldighet og tillater individuelle uttrykk, eksempelvis homogen demografi, begrensende arkitektur, eller romlige konfigurasjoner som begrenser sosial oppførsel, vil trolig derfor redusere denne toleransen. Resultatet av disse forholdene kan dermed gi mer begrensede stedsidentitet for planlagte steder for kultur, i motsetning til steder der kulturen har oppstått som et resultat av mindre regulatoriske forutsetninger.

I forhold til vurderingen om organisk versus planlagt kultur, illustrerer Florida (2002, 2005) og Landry (2005) sine teorier to sider av samme sak. Florida (2002, 2005) er mer rettet mot planlegging som tiltrekker seg talenter, noe som noen ganger kan oppfattes som kunstig og top-down. Landry (2005), derimot, ser ut til å foretrekke en mer organisk vekst av kultur gjennom deltagelse og engasjement fra lokalsamfunnets medlemmer. Dette støtter ideen om at ekte stedsidentitet og tilhørighet mest sannsynlig utvikler seg fra bunn og opp, gjennom interaksjoner og erfaringer som innbyggerne selv har bidratt til å forme. Dette kan tyde på at selv om planlagte tiltak kan gi umiddelbare forbedringer, er det den langsiktige, organisk utviklede kulturen som virkelig gir dype og varige fordeler for urban livskvalitet og samhørighet. Ut i fra dette perspektivet krever det en dypere historisk kontekstualisering for å forstå hvordan organisk, og planlagt kultur påvirker stedsidentiteten, og stedstilhørigheten forskjellig. Samtidig gir disse historiske perspektivene bredere perspektiver for hvorfor moderne hensyn vektlegges i planleggingen og kan være forklarende for hvorfor planlegging i dag skaper steder med et mer *globalt* uttrykk.

Historisk kontekstualisering

Planleggingsfaget har en relativt ung tradisjon. Ved å bedømme ut fra et historisk perspektiv kan en peke på et skille der man begynte å planlegge. Dette skille har oppstått over en lenger periode. Samtidig er det en prosess som har resultert i en overføring av makt fra mektige enkeltindivider til det som i dag tilsier en mer demokratisert tilnærming til planleggingen. Tilnærmingen i denne oppgaven knyttet til organisk eller planlagt kultur handler ikke om å definere skillet, eller peke på fordeler eller ulemper, men søker heller å forstå mekanismer og dynamiske forhold som muliggjør, eller hindrer et steds evne til å gi gode nabolag som gir uttrykk for lokalbefolkningens kollektive identitet. Urban kultur viser seg riktignok å være en stadig viktigere premisse for stedsutvikling som samtidig er en nyttig samfunnsressurs på fler plan i informasjonsamfunnet. Dette gjelder i stor grad for steder som ut fra Florida (2002, 2005) sine teorier knyttet til *creative class*. Ettersom vi i dag planlegger i langt større grad enn vi har gjort før, vil det være mulig å stille spørsmål rundt et steds evne til å generere urban kultur dersom denne planleggingen begrenser kreativiteten som har blitt en stor ressurs i vårt globaliserte samfunn. Slik som Castells (2010) peker på, hvor mer globale verden blir, desto mer lokal føler vi oss, noe som antyder at vi bør legge til rette for dyrking av lokale identiteter i planleggingen, fremfor å standardisere og generalisere stedsuttrykket. For å belyse dette, kreves en dypere historisk kontekstualisering rundt bydannelse, planideal og viktige hensyn som i dag gir føringer for hvordan vi planlegger byer og nabolag.

Selvgrodde byer

I de fleste kjente tilfeller begynner oppstandelsen av de eldste byene ved at det etableres enkle bosettinger ved elver eller sjøer. De første norske byene skylder *sentraliteten* sitt opphav. Nemlig det at de fikk rollen som senter for handel, eller religiøs og politisk makt. Årsaken til dette er at disse lokasjonene egnede seg godt til å etablere handelssteder. (Myhre, 2006, s.294). De fleste byer i Norge som er grunnlagt før 1600-tallet er det en ofte kaller for «selvgrodd» by. (Myhre, 2006, s. 358). Det vil si at byen har blitt til uten noe overordnet plan, eller system, over tid. Tilstrømninger av nye mennesker til disse handelsstedene førte til mer vekst, og som sådan vokste både byene, og kulturen i byene frem organisk. Over tid innså man imidlertid at byene trengte en form for styring og

planlegging, noe vi ser i Norge fra omtrent 1600-tallet. Hensyn som brannvern, militære formål og beskyttelse, atkomst til eiendommene og videre utvikling for byene i en stadig økende internasjonal konkurranse innen handel trekkes frem som relevante årsaker til at man begynner å drive reguleringsarbeid i byene. Denne reguleringspraksisen var i de fleste tilfeller forbeholdt kongen. Christian 4 er trolig best kjent i Norge, og etablerte blant annet Christiania (nå Oslo) i 1624, og Christiansand (nå Kristiansand) i 1641. (Eliassen, 2006, s. 180)

Med andre ord gikk byene fra å være selvgrodde handelssteder, til å begynne å bli mer regulert. Denne reguleringen har imidlertid blitt mye mer omfattende enn tiden til Christian 4. Før var det kongen som anla, og bestemte hvordan byen skulle utformes, og over tid har denne makten blitt flyttet til fagfolk, og er i dag i mye større grad demokratisert. Den samme utviklingen kan sies å ha påvirket byenes kultur. Gjennom lang tid har mennesker fra ulike bakgrunner påvirket steder i sosial, kulturell og romlig forstand. Eksempelvis kan kulturhistoriske bygninger som står igjen i bybilde fortelle noe om stedets kontekstualitet og historie. Kulturhistoriske miljøer og bygninger blir i dag vernet eller fredet, for å sikre nettopp denne funksjonen de får i byen. Med andre ord, kan det vurderes om selvgrodde byer har manifestert en urban kultur, *organisk*. Antageligvis har mange sosiale og kulturelle forhold gått tapt gjennom tiden, men på en annen side har disse uttrykkene vært med på å definere stedets kultur, herunder forventet oppførsel, normer, og identitet. En kan derfor forstå prosessen til selvgrodde byer, med mindre grad av regulatoriske virkemidler som førende for å definere den stedsbestemte urbane kulturen, som har manifestert seg i det romlige gjennom en kontinuerlig og vedvarende prosess der individuelle inntrykk har bestemt den kollektive stedsidentiteten.

Planleggingen av byer

Historien om byplanleggingens fagtradisjon er en kompleks fortelling preget av utopier som har fått stor innflytelse. Plantradisjonens historie kunne vært en oppgave alene, derfor gis det en oppsummerende gjennomgang som vektlegger de mest relevante momentene. Før var det kongen som hadde planmakten, men som en konsekvens av blant annet den industrielle revolusjonen og overgangen mot kapitalistiske og markedsstyrte dynamikker for byens vekst, oppsto det etterhvert nye perspektiver for hvordan byens form skulle være, og hvordan byens befolkning burde bo. Samtidig som gjennombrudd innenfor forståelsen for hygiene og sunnhet, foreslo ulike teoretikere nye tilnærminger til byens form og språk. I takt med den industrielle revolusjon, begynte en akselererende utvikling for urbanisering, og befolkningsvekst som i et langsiktig perspektiv har bidratt med å lede mot vår tids globalisering og høy grad av urbanisering.

Under den industrielle revolusjonen som resulterte i at arbeiderklassen stadig ble større, oppsto nye forståelser om helse, hygiene, solforhold og trangboddhet. Dette skulle vise seg å påvirke byene. Teknologisk utvikling og innovasjon innenfor blant annet jernbane gjorde at fremkommeligheten økte. Det er på denne tiden i utlandet at man begynner å eksperimentere med nye byformer, som Ebenezer Howards (1898) «*hageby*». De dårlige forholdene som arbeiderne hadde utholdt fra industrialiseringen ble i slike utopiske løsninger trukket frem og forslagene ble utformet for å gi folk i byen bedre levekår. (Myhre, 2006, s. 358). Resultatet av disse forholdene var at byene vokste, og dette skapte forsteder der arbeidere kunne bo i landlige omgivelser med rikelig tilgang på sollys, og grønne arealer. I dag finnes det mange boligområder i hele Norge som ble utviklet etter inspirasjon fra hagebybevegelsen. Samtidig var det stor boligmangel i de stadig mer industrialiserte byene som til dels ble løst med leiegårder. Disse var ikke i varierende grad, men som oftest mindre ornamenterte enn det borgerklassens bygårder var. En av årsakene var at arkitekturen på siste halvdel av 1800-tallet brukte blant annet ornamentering som representerte både symbolsk makt og fortalte at eieren var ressurssterke. Omtrent samtidig vokste det frem en mer rasjonell tilnærming til

arkitektur og senere planlegging. Dette markerer fremmarsjen til funksjonalismen, også omtalt under samlebetegnelsen, *modernismen*. (Myhre, 2006). Dette nye idealet bygget på **Louis Sullivan** kjente akronym «*form følger funksjon*» som ble lansert i 1896. (Michl, 2020)

Funksjonalisme, bilisme og boligtrengsel

En viktig pådriver til at modernismen etterhvert fikk stor innflytelse er hvordan kvaliteter som sunnhetsidealene enklere kunne bli et allmenngode. Funksjonalismen var meget kritisk til ornamentering og andre ressurskrevende elementer som ikke tilførte funksjon til bygget. Modernistisk arkitektur vokser frem i økende grad etter århundreskifte. De planmessige virkemidlene i funksjonalismen blir ikke særlig utbredt før etter andre verdenskrig. Arbeiderkamp og sosialistisk tankegang vokste imidlertid frem, samtidig som boligmangel og befolkningsvekst skapte større utfordringer inn i krisetider og to verdenskriger. Etter andre verdenskrig ble det derfor et nytt fokus på rasjonalitet og funksjon, ikke bare i arkitekturen, men også i byplanleggingen. PLAN-arkitektene med sitt sosialistiske engasjement ledet an den sosiale boligutbyggingen av hovedstaden. Eldre boliger i byen, blant annet flere leiegårder, hadde dessuten langt dårligere standard enn hva som kunne tilbys nå, og langt under de kravene for en god bolig som ble mer og mer rimelig å stille. Økt innovasjon ga nye produkter som moderniserte hjemmet. (Myhre, 2006).

Boligspørsmålet kunne ikke bare være et privat problem, og det å bo godt ble etter hvert ansett som en velferdsgode av det offentlige. Det skjedde derfor markante endringer i boligutbyggingen. Planprinsipper og arkitektonisk uttrykk ble videreført fra 1930-årenes funksjonalisme. Blant annet var Le Corbusier sine idealer innflytelsesrike for utviklingen av drabantbyer i etterkrigstiden. De nye drabantbyene skulle føres ut av sentrumsområdene, på jomfruelig mark. På denne måten kunne man ta inn idealer fra hagebyen, samtidig gjorde man rasjonelle valg rundt ornamentering. Boligene skulle utformes nøktern i stiluttrykket, og den rasjonelt planlagte bymaskinen var igangsatt. (Stugu, 2006, s. 428-429). Utover 1960-årene blir etter hvert bilen mer og mer vanlig, og innledet bilismen også i Norge. Drabantbyene ble dermed også planlagt for biltransport, og byene fortsatte å spre seg i søken etter mer plass. Bilismen åpnet opp for nye byformer og den fysiske byens enhetlige særpreg var med andre ord i ferd med å bli utvisket. (Stugu, 2006, s. 448). Etter hvert ble behovet for organisering og systematisering stort. Disiplinen ble profesjonalisert, og nye metoder og verktøy for gjennomføring av planarbeid ble introdusert. Det var imidlertid et enormt fokus på velferd og optimisme mot 1970-tallet. (Stugu, 2006, s. 450-460).

Figur 5 Illustrasjonsbilde fra plan om å bygge motorvei gjennom Slottsparken. (Oslo Byarkiv, 2017).

Kritikk mot rasjonell planlegging og økt kriminalitet

Men i første del av 1970-tallet begynte kritikken å øke rundt de store planvisjonene og utbyggingen. Arkitekter og sosionomer hadde undersøkt bomiljøet i enkelte drabantbyer og kom med knusende kritikk mot miljøet og politikken som lå til grunn for drabantplanleggingen. Bomaskinene ble kritisert for å gi magre vilkår for trygghet, menneskelig fellesskap og identifikasjon. (Stugu, 2006, s.

462). De tette, og gode sosiale miljøene man fant på bygda, og i tette, etablerte bydeler var nærmest oppløst.

«Moderne byliv generelt, men spesielt drabantbylivet var preget av anonymitet, isolasjon og ensomhet, og mangelen på sosiale bånd førte til dannelse av kriminelle ungdomsgjenger.»

(Stugu, 2006, s.462).

Utover 1980-tallet opplevde Norge økt innvandring som utover mot årtusenskiftet gjorde drabantbyene mer mangfoldige. Dette bidro ikke til at drabantbyene ble mindre preget av utfordringene som bebyggelsen hadde blitt kritisert for tidligere. I utgangspunktet ble problemene mer kompliserte grunnet dette forholdet. (Stugu, 2006, s. 488-489). I overgangen mot rasjonell planlegging, ble individuelle hensyn nedprioritert til fordel for kollektive behov. Eksempelvis forteller etterkrigstidens planlegging hvordan kulturhistoriske bymiljøer ble vurdert som upraktiske, og erstattet med moderne løsninger. De raske samfunnsendringene hadde nå transformert byene. De var større, og mer effektive, og de var moderne. Selv om viktig innsikt som sunnhetsidealer nå i større grad var sikret, og boligblokkene bidro godt mot boligmangelen oppsto det stadig flere kritikere mot planleggingen. Hovedsakelig handlet dette om at bylivet, nabolagenes særpreg og individuelle kultur, og byens menneskelige dimensjon hadde uteblitt i planleggingen.

Wilson & Kelling (1982) er kjent for å ha illustrert «broken-window» teorien, som handler om at synlig forfall, som knuste vinduer som ikke repareres, signaliserer et fravær av sosial kontroll og kan føre til økt kriminalitet og forfall i et område. De argumenterer for at proaktiv handling ovenfor små overtredelser, som knuste vinduer, kan styrke lokalsamfunnets normer og standarder og øke stedets evne til å regulere seg selv. De foreslår at hvis en er tidlig med å håndtere slikt forfall tidlig, kan en mulig forhindre en nedgående spiral der små problemer eskalerer og blir større problemer og gir alvorlig kriminalitet. Ved å opprettholde orden og håndtere tegn på forsømmelse tidlig, kan man unngå sosiale forskyvninger og endringer i nabolagsidentiteter som ofte følger med eskalerende kriminalitet og forfall (Kelling & Wilson, 1982).

Menneskelig dimensjon og sosial bærekraft

Et nabolag som mangler en felles kultur eller identitet virker å være mer utsatt for sosiale utfordringer, slik Stugu (2006) viser til. I et mangfoldig samfunn og byområde vil trolig forskjellene mellom kulturelle, og sosiale normer variere mer enn i homogene områder. Det kan derfor peke på at i mer mangfoldig byområder er det kanskje enda viktigere å sikre en felles identitet og tilhørighet. Samtidig forteller etterkrigstidens drabantutbygging om problematikk knyttet til boformen og bygningsstrukturen. Frittstående blokker omkranset av grønne omgivelser evnet ikke å sikre de tette og gode sosiale miljøene. Uten en sterk og delt kulturell identitet kan innbyggere i et nabolag føle seg mindre knyttet til hverandre, noe som kan føre til lavere nivåer av sosialt engasjement og samarbeid. Dette kan igjen redusere fellesskapets evne til å mobilisere rundt viktige saker eller i møte med utfordringer. Boligmaskinene må også forstås ut fra sin tid, der det var stor boligmangel etter krigen. At boligbebyggelsen bar preg av monoton arkitektur med nesten helt like boligblokker samsvarte lite med det økende mangfoldet til de som skulle bo der utover fra 1980-tallet.

Kontaktteorien

I 1954 foreslo Allport det som har blitt kjent som *kontaktteorien*. Han argumenterte for at jevnlig interaksjon mellom grupper med forskjellig bakgrunn bidro til å bryte ned barrierer og fremme et mer inkluderende samfunn. (Allport, 1954). Mangfoldige nabolag som evner å skape sosiale interaksjoner mellom innbyggerne, vil trolig utvikle seg til bedre nabolag med en tydeligere kultur, og

markant stedstilhørighet. Urban kultur, som ytringskultur gjør det mulig at fellesskap kan knyttes der ulike meninger og perspektiver kollektivt vurderes, og diskuteres sammen. At alle stemmer i et lokalsamfunn blir hørt og hensyntatt, bidrar til å fremme større sosial inkludering og forståelse mellom befolkningsgrupper.

I en artikkel i Aftenposten om drabantbyene i Oslo pekes det på sosiale problemer som fragmentering og manglende tilhørighet på grunn av høy gjennomstrømning av beboere og manglende lokale tjenester, noe som skaper grunnlag for sosial isolasjon og økonomisk ulikhet. Øyvind Holen diskuterer hvordan stigmatisering og demografiske endringer har påvirket disse områdene, ofte beskrevet i media kun når det er uro eller kriminalitet. (Finstad, 2021). Dette peker på at stedsrepresentasjoner, eller stedsmyter har fått betydning for hvordan oppfatning folk har av disse stedene. Samtidig er det vanskelig å si sikkert at bebyggelsesstrukturen eller monoton arkitektur har bidratt til mindre sosial inkludering og økt kriminalitet. Årsaken til dette er sannsynligvis sammensatt av flere årsaker.

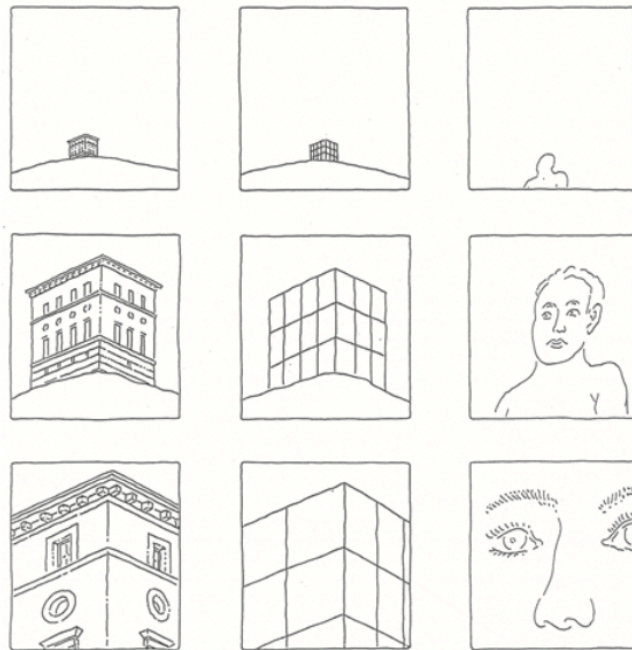
Øyne på gaten

Jacobs (1961) fremhevet viktigheten av «øyne på gaten» - en metafor for den naturlige overvåkningen som skjer når mange mennesker bruker og engasjerer seg i det offentlige rommet. Dette bidrar til økt sikkerhet da den konstante tilstedeværelsen av mennesker virker avskrekkende på kriminell aktivitet. Hun kritiserte den modernistiske planleggingen, spesielt arbeidet til arkitekter som Le Corbusier som fremmet bruken av store boligblokker og store åpne arealer som ofte manglet liv og var uforenlige med menneskelig målestokk og interaksjon. Jacobs (1961) påpeker at når beboere føler en sterk tilknytning til sitt nabolag, bidrar de mer aktivt til dets velferd og sikkerhet. Ifølge Jacobs (1961) er blandingen av boliger, butikker, kontorer og andre offentlige funksjoner nøkkelen til et aktivt og trygt offentlig rom. Hun mener at funksjonell blanding tillater en kontinuerlig bruk av området gjennom hele dagen, noe som bidrar til å holde gatene livlige og sikre. Videre argumenterer hun for at en vellykket bydel bør ha en blanding av ulike sosiale klasser og grupper. Dette sosiale mangfoldet bidrar til økonomisk og kulturell dynamikk, noe som er essensielt for et sunt og robust bymiljø. Hun understreker at sosial blanding også fremmer forståelse og toleranse blant beboerne. Hvis disse aspektene ikke sikres, kan konsekvensene være alvorlige. Uten sosial blanding, funksjonell blanding, øyne på gatene, og en følelse av tilhørighet, blir bydeler mer utsatte for kriminalitet og forfall. Dette kan føre til at områder blir unngått, noe som videre forsterker isolasjon og nedgang. Jacobs (1961) var opptatt av at byen skulle være, først og fremst, for mennesker.

Menneskelig skala

Gehl (2010) bygger i sin bok «*Cities for People*» videre på de fundamentale elementene i urban design som Jacobs (1961) først fremhevet. Gehl (2010) fokuserer på kvaliteter ved menneskelig aktivitet i urbane rom og hvordan disse påvirker sosial interaksjon. Han understreker viktigheten av offentlige rom som fremmer interaksjon og inkludering, som er avgjørende for dynamikken og det sosiale livet i byer. En nøkkellobservasjon er Gehls vektlegging av menneskers preferanse for å observere og engasjere seg i menneskelig aktivitet; han argumenterer for at folk generelt foretrekker å bevege seg gjennom livlige gater fremfor tomme, som både er mer interessante og gir en følelse av trygghet.

Videre forklarer Gehl hvordan både skala og sanseopplevelser samspiller i opplevelsen av rom. Mens vi kan oppfatte mennesker på hundre meters avstand, blir opplevelsen mer interessant på nærmere ti meters hold. Dette forholdet mellom hastighet og opplevelse, har blitt påvirket av bilens inntog i byene og har transformert våre urbane rom ved at høyere hastigheter har redusert detaljrikdommen i bydesign, noe som har ført til at nyere byrom ofte mangler de detaljene som er synlige ved lavere hastigheter og dermed gir færre sanselige inntrykk.

RELATIVE DISTANCES AND DEGREES OF INFORMATION. DRAWING INSPIRED BY A PAGE from the book *Chaos* by James Gleick (London 1988). Contrary to the use a number of contemporary artists would like to make of it, chaos theory represents a mathematization, i.e., a rational explanation and formulation of phenomena that may superficially appear to be chaotic.

Figur 6 Relative distanser og grad av informasjon. (Krier, 2009, s. 70)

Gehl (2010) fremmer en designfilosofi som omfavner menneskelig skala og detaljer for å berike sosial interaksjon og opplevelse av byrommet. Hans innsikt i hvordan mennesker opplever rom horisontalt og vertikalt understreker viktigheten av å designe byrom som er tilpasset menneskelige sanser og naturlige bevegelsesmønstre, noe som kan føre til mer levende og sosialt inkluderende urbane områder. Dette er spesielt viktig i vårt stadig mer globale, og mangfoldige samfunn. Det er flere gode argumenter for å skape en inkluderende, urban kultur i nabolag.

Livet mellom bygningene

Gehl (1971) forklarer i boken «*Livet mellom bygningene*», dynamikken mellom uterom og det fysiske miljøet, og hvordan disse påvirker menneskelig atferd og sosial interaksjon. Gehl (1971) kategoriserer utendørsaktiviteter i tre hovedtyper: nødvendige aktiviteter, valgfrie aktiviteter, og sosiale aktiviteter. Nødvendige aktiviteter er obligatoriske, som å gå på jobb eller gjøre ærender, og påvirkes mindre av kvaliteten på de fysiske omgivelsene. Valgfrie aktiviteter, som å ta en spasertur eller sole seg, forekommer bare under gunstige miljøforhold og avhenger i stor grad av kvaliteten på uterommene. Disse valgfrie aktivitetene er kritiske fordi de fører til økt sosial interaksjon når de fysiske forholdene er innbydende. Gehl forklarer videre at kvaliteten på uterommene betydelig påvirker både de valgfrie og sosiale aktivitetene. Gode uterom oppfordrer til både valgfrie og følgeaktiviteter (sosiale aktiviteter), som igjen forbedrer samfunnets dynamikk og forsterker

interaksjoner. Dårlig utformede uterom kan derimot begrense disse aktivitetene, noe som resulterer i lavere sosialt samvær og mindre engasjerende samfunnsmiljøer.

Gehl (1971) beskriver "kantsoner" som områder hvor private rom, som bygninger, møter offentlige rom, som gater og torg. Disse sonene fungerer som bindeledd som tilbyr en gradvis overgang fra det private til det offentlige. En effektiv utforming av kantsoner kan fremme interaksjon og aktivitet ved å tilby elementer som sitteplasser, skulpturer eller andre tiltalende designelementer. Disse sonene er avgjørende for å aktivere byrommet og gjøre det mer tilgjengelig og brukervennlig for fotgjengere

Nabolagseffekten

Sampson (2012) utforsker hvordan nabolag i Chicago påvirker alt fra kriminalitet til skolepresentasjoner og sosial mobilitet over tid i boken «*Great American City: Chicago and the Enduring Neighborhood Effect*». Denne «Nabolagseffekten» handler om hvordan kvalitet, og karakteristikk i et nabolag evner å påvirke lokalsamfunnets økonomi, utdanning, og sosiale muligheter. Han illustrerer hvordan individers livskvalitet og muligheter kan formes av deres umiddelbare sosiale, og fysiske miljø. I lys av urban kultur viser Sampson hvordan nabolag med høy grad av sosial kapital – sterke bånd mellom naboer, og tilgang til sosiale ressurser og nettverk, kan bedre støtte lokalbefolkningen. Dette gjelder spesielt for lavinntekts- eller marginaliserte grupper. Nabolagene som Sampson beskriver, fremmer sosial mobilitet og reduserer effekten av sosioøkonomisk forutsetning. På en annen side viser arbeidet hans hvordan segregasjon kan forsterke negative nabolagseffekter, og begrense muligheter for sosial inkludering og kulturelt mangfold. Slike forhold har blitt beskrevet som «*ghettofisering*», hvor nabolag blir underprivilegert sammenlignet med mer velstående, og som oftest mindre mangfoldige områder. (Sampson, 2012)

Organisk kultur

Historien om Berlin i etterkrigstiden forteller om hvordan en ny identitet oppsto organisk som et resultat av komplekse forhold. I dag gir Berlin et uttrykk av en liberal, kunstdrevet og mangfoldig hovedstad, i motsetning til den strenge og autoritære identiteten byen hadde tidligere. Etterkrigstidens Berlin var preget av en rekke særegne forhold som muliggjorde for en unik situasjon og fremvekst av organisk urban kultur. Bylivet i Berlin etter krigen, og spesielt under den kalde krigen var turbulent. Berlin-krisen i 1958, Berlinmuren i 1961 og Cubakrisen i 1962 for å nevne noen historiske eksempler. De som hadde råd til det, forlot Vest-Berlin. Et resultat av dette var at mange boliger, spesielt store leiligheter fra 1800-tallet, ble etter hvert rimeligere, og overtid ble disse omgjort til både studentboliger, men også studioer for kunstnere. Samtidig, og på grunn av mye av de samme årsakene som førte til fraflytting, begynte mange mindre bedrifter og verksteder å dø ut. Denne utviklingen muliggjorde at mange sentrumsnære bydeler ble fraflyttet, og prisene sank, og skapte ideelle forhold for kunstnere som søkte rimelige lokaler for å utøve arbeidet sitt. I perioden mellom 1960- 70,- og 80-tallet ble Berlin-kunstnere anerkjent både nasjonalt, og internasjonalt. Denne bevegelsen gjorde at de forlatte, sentrumsnære bydelene på nytt ble attraktive, og utviklere begynte å se verdi av å etablere nye boligstrøk akkurat her. (Mondry, 2014)

I Øst-Berlin var det politisk vilje for å bygge store boligkomplekser for å håndtere bolig mangelen, på bekostning av frafalte nabolag med gamle bygninger. I begynnelsen av 1970-tallet ble det vanskelig for mange godt etablerte private bedrifter å fortsette virksomheten. Som et resultat av dette ble mange nabolag med gamle bygninger, som Prenzlauer Berg, steder som kunstnere bosatt seg og begynte å jobbe. Halvveis ut på 1980-tallet hadde Prenzlauer Berg blitt et viktig kulturpunkt for Sentral-Europa. Etter at Berlinmuren ble revet, eksploderte boligprisene for kommersielle eiendommer, spesielt i tidligere Vest-Berlin. Lignende tendenser skjedde for steder i Øst-Berlin som hadde blitt utviklet, og/eller privatisering hadde skapt ideelle forhold for økte leiepriser. Fra midten

av 1990-tallet fortsatte Berlin å tiltrekke seg kunstnere, og med disse fulgte galleriene. Berlins særegne situasjon knyttet til lave leiepriser som et resultat av Berlinmuren, og øvrige forhold, spilte en markant rolle for denne utviklingen, mens policyer og planlegging spilte en mindre rolle, i følge Mondry (2014). I revitaliseringen av Berlin spilte kultur en sentral rolle i å gjøre byen attraktiv. Den nye og liberale urbane kulturen som vokste opp i Berlin, ble en motkultur krigens strenge regime. Gjennom hovedsakelig kunst- og kultur fikk byen et nytt image og særpreg bestående av unike detaljvirksomheter, mangfoldig demografi, høy toleranse for romlig uttrykkelse som graffiti og gatekunst, og en *edgy*, liberal estetikk. (Mondry, 2014). Dette forteller om en *identitetsfrihet*.

Mondry (2014) er imidlertid svært kritisk til utviklingen i dagens Berlin, hvor han peker på at kunstnerne som gjorde at byen gjenreiste seg, nå blir utsatt for et ironisk dilemma; de opplever selv å bli skvist ut, ettersom leieprisene i byen har steget kontinuerlig de siste tiårene. Berlin merker også effekten av globalisering og appellen til «*creative class*». Siden kunstnere bidrar til å gjøre steder attraktive for medlemmer av denne klassen, men selv ikke har råd til å bo i flere sentrale steder av byen, foreslår Hofmann, Timm, & Mayer (2014) nye modeller for hvordan kunst- og kultur kan sikres i dagens Berlin og forhindre at byen skaper en situasjon der kreativitet blir skvist ut. Med andre ord, har de som bidro til å gjøre byen attraktiv igjen for eiendomsutvikling, blir selv blitt offer for *gentrifisering*. Mondry (2014) peker derfor på viktigheten av å bevare denne urbane kulturen som på mange måter er særegen Berlin, og sikre at det finnes lokaler for kunstnere hvor leieprisene ikke blir uoppnåelig høye. Videre viser han til at økt fortetting har gjort at restarealene i sentrum snart er brukt opp. Maak (2008, i Hofmann, Timm, & Mayer (2014) sammenligner situasjonen til den patologiske oppførselen til foreldre som møblerer den første leiligheten til barnet deres etter deres egen smak og preferanser. Han uttrykker videre at sentrum av Berlin nå er fylt opp med sandsten blokker, og at sjansen til å redefinere byen både sosialt, romlig og estetisk, har gått tapt. (Hofmann, Timm, & Mayer, 2014)

I likhet med Berlin, kan denne organiske utviklingen argumenteres for å ha skjedd i Norge også. Grünerløkka i Oslo er det fremste eksempelet på sosial transformasjon av en arbeiderbydel i Norge gjennom en gentrifiseringsprosess. Samtidig som det ble en økning av oppmerksomhet rettet eldre boligbydeler skjedde det også en endring i verdier og holdninger knyttet til byliv. Flere store byer i Europa opplevde at grupperinger av unge, velutdannede mennesker med god betalingsevne vendte tilbake til eldre bydeler. Det ble derfor en slags utbytting der de som tidligere bodd i områder med lengre forfallsperioder og eldre arbeiderbydeler flyttet til nye sosiale boligprosjekter i utkanten. (Stugu, 2006, s. 483). Dette forteller også om fremveksten av den kreative klassen i Norge, etter Florida (2002) sitt arbeid. Bydelen som ble foreslått totalsanert i 1960-årene, opplevde i stedet å bli gjenstand for den samordnede kommunale byfornyelsen på 1970-tallet, som stagnerte på 1980-tallet igjen grunnet økonomisk stagnering. Imidlertid bidro dette til mer gentrifisering ettersom den trange økonomien skapte problemer for tidligere beboere og virksomheter. Når konjunktorene tok seg opp i midten av 1990-tallet ble Grünerløkka på kort tid transformert til en populær bydel. Både menneskene og næringsvirksomheten betraktet seg selv som eksponenter for en ny, ungdommelig urbanisme. (Stugu, 2006, s. 483). Frem til 1990-årene hadde Grünerløkka og Gamle Oslo vært bydelene i hovedstaden med høyest innvandrerandel. I bydelen Grünerløkka-Sofienberg var hver fjerde innbygger ikke-vestlig innvandrer. Samtidig var det tidlige tendenser allerede da til at flere innvandrerfamilier ønsket større boliger, og mange av dem søkte derfor østover. (Stugu, 2006, s. 489)

Etter årtusenskiftet fortsatte gentrifiseringen på Grünerløkka, men området hadde nå mistet mye av sin karakter som en mangfoldig bydel, og flere stilte spørsmål ved om den nyvunne kulturelle vitaliteten fra 1990-tallet var i ferd med å bli svekket ettersom eiendomspriser økte, og de mer

alternative institusjonene og butikkene som hadde gjort bydelen attraktiv, måtte flytte ut av bydelen. (Stugu, 2006, s. 483).

Historien viser at Grünerløkka, i likhet med Berlin opplevde at flere eldre byområder ble «gjenoppdaget» og transformert til nye, og attraktive bydeler. Berlin sin situasjon er en del mer sammensatt, men tendensene ligner. Bydeler som på 1960 til 1990-tallet var preget av lengre perioder med forfall, og fraflytting ga riktig forhold for lav husleie. Samtidig som bydelene opplevde økt innvandring, flyttet det inn kreative, unge mennesker med høy toleranse. De særskilte forholdene muliggjorde denne utviklingen, som ble ført frem av blant annet kunstdrevet utvikling, høy toleranse for sosiale, kulturelle og romlige uttrykk over tid, og vern av kulturhistoriske miljøer. Dette peker på at lokalbefolkningens kollektive identitet ble manifestert gjennom tid, i en hovedsakelig organisk prosess. Samtidig peker mye på at Grünerløkka er utsatt for vedvarende gentrifisering som har likhetstrekk med Berlin etter argumentasjonen til Mondry (2014) knyttet til kunstneres dilemma. Med andre ord peker trenden mot at de særegne kvalitetene som løftet stedet opp, forskyves ut av til fordel for eiendomsspekulering, og etablering av blant annet franchise. Denne dynamikken i bybilde fører til endrende forbrukervaner, og stedets popularitet gir økende grad av besøkende som påvirker stedsidentiteten og den urbane kulturen. Dette kalles *touristification*, et fenomen som ligner gentrifisering. Mens gentrifisering innebærer en gradvis utskifting av innbyggere av lavere samfunnsklasse i et nabolag, innebærer *touristification* at medlemmer av en høyere samfunnsklasse ikke flytter inn i gentrifiserte nabolag, grunnet økt turisme. (Cheung & Chung, 2022).

Planlagt kultur

I perioden fra 1990-tallet til i dag har vi sett fremveksten av planlegging for kultur, identitet og merkevare i tråd med den økte globaliseringen. Teoriene til Florida (2002, 2005) har vært førende for dette. Dette er behandlet tidligere i oppgaven.

Historien om Berlin og Grünerløkka viser hvordan organisk kultur kan oppstå, og over tid definere hvordan ulike nabolag får særpreg og stedsidentitet. Denne prosessen var til forskjell for mye planlegging på denne tiden, ikke planlagt. Moderne byplanlegging slik vi den er i dag, er i stor grad påvirket av den endringen i samfunnet som har gjort at vi har gått fra et industri- til et informasjonssamfunn. En av grunnene til at industrisamfunnet i stor grad forsvant skyldes at verden har blitt mindre. I en internasjonal kontekst ble vi påvirket av en bevegelse som omfavnet både det bygde miljøet så mye som det kulturelle. Spesielt var det nye fokuset på det «grønne» avgjørende i denne overgangen. Flere mennesker flyttet ut av byene, gjerne tilbake til der de var oppvokst, som en konsekvens av en mer desentralistisk politikk som ga nye arbeidsplasser i landets kommuner. Samtidig stagnerte veksten i mange av storbyene, som skyldtes i stor grad nedgangen i sysselsettingen i industrinæringen. Dette resulterte i flere tomme verkstedhaller og fabrikker, og ellers store arealer ble stående ubrukte midt i byen. (Stugu, 2006, s. 468-72).

Byene begynte å vokse igjen mot slutten av 1980-tallet. I byen begynte nye arbeidsmuligheter å utvikle seg, samtidig gjorde «*globaliseringen*» at man kunne sikte internasjonalt for å utvikle bedrifter. «*Kunnskapsbyen*» ble også et nytt begrep for folk flest, i det man måtte se til nye måter å utvikle livsgrunnlag på som erstatning for tap av industrinæringen. Allerede på 70-tallet kom prinsipper om fortettingspolitikk inn for å håndtere byspredningen, og ettersom den tiltok i styrke medførte den sosiale, og kulturelle endringer. (Stugu, 2006, s. 473-474). Skillet mellom by- og land begynte å bli hvasket bort. Samtidig har det i nyere tid skjedd omveltninger som digitalisering som har forsterket mulighetene for helt nye yrkesgrupper. Med globaliseringen og omstillingen til nye typer arbeid kom også innvandring. I Groruddalen som helhet økte andelen ikke-vestlige innvandrere fra

18% til 28% bare mellom 1997 og 2003. Et økende etnisk og kulturelt mangfold har blitt et vanlig kjennetegn over hele den vestlige verden, der også de største norske byene har fått et mer internasjonalt preg. Likevel mener mange at økende mangfold er det viktigste stikkordet i utviklingen av bykulturen:

«(...) byen ble livligere, åpnere, mindre streng og mer kulturelt skapende» Edgeir Benum om Oslo (i Stugu 2006, s. 491)

Moderne forhold i byplanleggingen

I overgangen fra industrisamfunn til informasjonssamfunn har det skjedd store endringer i forståelsen av hvordan vi skal planlegge og skape gode byer og nabolag. Globaliseringen ga nye muligheter for arbeid, mer mangfold, og en mer kompleks situasjon i drabantbyene og byene som helhet, enn planleggerne på 1960-tallet kunne forutsi. Samtidig vokste det frem økt forståelse for klimautfordringer og bærekraft. Imidlertid peker en del tendenser på et vesentlig skille mellom planlagt, og organisk urban kultur som kan få betydning for hvordan vi planlegger steder i fremtiden. Samtidig som mye har blitt vesentlig bedre, har vi fremdeles en rekke utfordringer. I dette delkapittelet behandles de moderne dynamikkene og forholdene som kan ha betydning for urban kultur.

Kompakt byutvikling og bærekraft

Hensynet til bærekraftig utvikling er dypt forankret i det nåværende planparadigme. Slik har det ikke alltid vært, og dette nye idealet er et relativt nytt fenomen. Etter at Brundtlandkommisjonen la frem rapporten «*Vår felles fremtid*» i 1987, har bærekraftshensyn i økende grad kommet på dagsorden i den vestlige verden. Bærekraftig utvikling i byplanleggingen sikter å ivareta vår tid, samt kommende generasjoners behov. En av de mer kompliserte forholdene som moderne planlegging må forholde seg til, er å håndtere byspredningen og redusere transportbehovet til egen bilbruk. Samtidig må en ta stilling til motstridene hensyn, og politiske dilemmaer og forsøke å forstå hvilke effekter våre plangrep resulterer i et lengre perspektiv. I Norge har idéen om kompakt byutvikling, eller den tette byen blitt pekt ut som en fornuftig strategi for å sikre bærekraftig utvikling. Samtidig kan denne utviklingen skapt konsekvenser for sosial bærekraft når disse behovene oppstilles i motstridene hensyn. (Hanssen, Hofstad, Saglie, Næss, & Røe, 2018).

Kompakt byutvikling som konsept og gjennomføring er med andre ord en ung idé for hvordan vi skal utforme våre romlige omgivelser. En kompakt by karakteriseres ved at den har en tett bebyggelse. Ettersom byen har flere store, og åpne arealer, og forskjellige områder med lav tetthet, har strategien introdusert et konsept som kalles *fortetting*. Dette innebærer å øke graden av tetthet, ved å fylle inn disse arealene, eller rive eldre bebyggelse til fordel for ny bebyggelse med høyere tetthet. Den kompakte byen har en klar, og definert avgrensning til omland, og i urbane områder blir adskilte steder vevet sammen gjennom kollektivtransport. Strategien vektlegger korte avstander for innbyggere mellom bolig, næring, servicetilbud, sentrumsfunksjoner, rekreasjon og kulturtilbud. Formålet med strategien er å ivareta bærekraftshensyn, og forsøke å løse problemene som moderne, men utdaterte planidealer har medført. Ved å samle funksjoner, og fortette knutepunkter, er målet å redusere privat transportbehov, og balanse økonomisk, sosialt og miljømessig utvikling, for dagens, og fremtidens generasjoners behov. (Hanssen, Hofstad, Saglie, Næss, & Røe, 2018).

En strategi som omhandler hvordan vi skal utforme byen er typisk gjenstand for diskusjon og kritikk. Blant annet har flere vært kritiske til strategien, og begrunnet dette med at bærekraftig utvikling fremmer en vekstpolitikk som øker konkurransen mellom byer, og tilgang på mennesker og kapital. Også Florida (2005) sine teorier om å tiltrekke seg den kreative klasse innebærer økende konkurranse. (Hanssen, Hofstad, Saglie, Næss & Røe 2018).

Markedsdrevet byplanlegging

Hofstad (2018) forklarer at byen formes i høy grad av grunneier og utbyggerinteresser. Videre viser hun til den «*utbyggerstyrte planleggingen*» for å løfte frem dynamikken og tautrekkingen mellom kommunen, sivilsamfunnet og utbyggere. (Hofstad, 2018, s. 216). Sager (2018) peker på en pågående debatt om hvilke grad nyliberalismen styrer den fysiske og økonomiske utviklingen av byer verden over, og at dette har betydning for planleggingens teori og praksis. (Sager, 2018, s.70). Når plan- og bygningsloven 1985 trådte i kraft, åpnet den for at private aktører kunne sende inn planinitiativ selv. Denne endringen har fått omfattende konsekvenser, og i dag har dette resultert i at 90% av alle planforslag er private. (Saglie, Hofstad, & Hanssen. & Sager, 2018, s. 30 & 71). Norge har i stor grad tilrettelagt den nyliberale ideologien som foretrukket økonomisk styresett. Dagens revitalisering og oppgradering av byområder følger i stor grad av nyliberal urbanisme. Nyliberal urbanisme kjennetegnes ved et partnerskap mellom offentlige myndigheter, og privat kapital, der privat eiendomsrett og markedsmekanismer blir de mest sentrale prinsippene. Dette gir, ifølge Smith (2002, i Saglie, Hofstad, & Hanssen. 2018) en spesiell form for byomdanning. I hovedstaden kan man se sterk fortetting i indre by, samtidig – selv med stor satsing – kan en se at markedet ikke har reagert på lik måte i Groruddalen, som det har gjort i indre by. Dette betyr at uavhengig om den offentlige satsingen for å oppgradere (fortette) i Groruddalen burde vært prioritert fremfor indre by av sosiale, og romlige årsaker, så bestemmer markedet i mye større grad enn politiske ønsker. (Saglie, Hofstad & Hanssen 2018, s. 26-27)

Den utbyggerstyrte planleggingen

Historisk sett har byutvikling alltid dreid seg om et samspill mellom marked og myndighet, og det har alltid vært private aktører som har vært den drivende kraften i oppføring av bygg. I dagens paradigme er forskjellen at private aktører også er drivende i små byutviklingsprosjekter. (Nordahl, 2018, s.62) Dynamikken i planarbeidet når private er drivere for byutvikling, handler om at myndighetene definerer rammer for arealbruken og utformingen, og utbyggeren kommer med forslag til utbyggingsprosjekter. I slike planprosesser gir vedtatt arealplan juridisk hjemmel til å bruke arealene og fylle tomten med volumer som følger av de rammene myndighetene setter, og i prosjektavklaringen vurderer myndighetene – *kommunen* - om grunneier/utbygger holder seg innenfor disse rammene. (Nordahl, 2018). Byene formes derfor i stor grad av grunneiere, og utbyggerinteresser – eller «*den utbyggerstyrte planleggingen*». Det er derfor, i stor grad også private aktører, som bestemmer hvordan områdene utformes, så lenge de følger av rammene i plan. Denne markedsdrevne byutviklingen gir private aktører mye makt, og dermed kan det forventes at økonomiske hensyn vektlegges høyere enn sosiale behov, for eksempel. Sosiale hensyn er ikke forankret konkret og tallfestet i arealbestemmelser om boliger, og boligmiljøers kvalitet, og funksjonskrav blir dermed gjenstand for skjønn. Som konsekvens bestemmer utbyggere også hvem som inviteres i planprosessen, og på hvilket stadium. (Hofstad, 2018, s. 216-217). Planlegging har i stor grad endret seg siden 1985, og har i stor grad blitt en mer markedsstyrt aktivitet, der private aktører er drivende. (Saglie, Hofstad & Hanssen, 2018).

Eiendomsmarkedet

(Geltner et al., 2010) forklarer at høye boligpriser er påvirket av flere nøkkelfaktorer som inkluderer tilbud og etterspørsel, kostnadene for utvikling av nye eiendommer, samt rentenivået som påvirker investorenes avkastningskrav. Når det gjelder boligpriser spesifikt, er de viktigste kriteriene lokasjon, kostnadene for nybygging, rente- og avkastningskrav og økonomiske og demografiske trender. (Geltner et al., 2010). I verdikjeden til Selvaag Bolig avsettes det et mål om 60% forhåndssalg før byggestart, med en gradvis prisøkning på 40% for de resterende eiendommene. (Cedell, 2022, s. 11). Det er vanlig at man ønsker å sikre at omtrent halvparten av boligene i et prosjekt er solgt, før man

begynner byggingen. Årsaken er at dette bidrar til å redusere risiko for banken som tilbyr lån, eller risiko for selskapet. Samtidig skaper dette sikkerhet for prosjektet.

[Sykepleierindeksen 2023](#) viser hvor stor andel av boligomsetningen en enslig sykepleier kan kjøpe i 2023.

«Sykepleierindeksen måler hvor stor andel de omsatte boligene en singel sykepleier får finansiering til å kjøpe. Dersom sykepleieren kan kjøpe en høy andel av boligene i en by, er boligprisene lave.» (Eiendom Norge, s.2)

I Oslo er denne prosentandelen på 2,4%. SSB oppgir at en sykepleier har i gjennomsnitt 675.000kr i lønn i 2023. (SSB 11418 i Eiendom Norge, 2023). I rapporten fremkommer det at:

«Med gjennomsnittlig sykepleierlønn tilsvarer fem ganger inntekt 3 220 000. Vi forutsetter også at sykepleieren har 210 000 i studielån. Maksimalt boliglån blir da: 3 380 000 – 210 000 = 3 170 000. Forskriftens paragraf om gjeldsgrad er strengere enn betjeningsevnen for sykepleieren, dermed blir maksimalt lånebeløp 3 170 000,-.» (Eiendom Norge, 2023, s. 5).

Boligmarkedet i hovedstaden er spesielt vanskelig å komme inn på. Oslo har hatt en gjennomsnittlig økning i kvadratmeterpris på 180% i perioden 2004-2018. Ungdom er spesielt rammet av boligmarkedets stadig økende vekst. Blant annet sykepleierindeksen viser dette. Fortettingen har gjort situasjonen enda mer kritisk, spesielt i indre by, men i tråd med Hovinbyen satsingen ser vi nå at forstadsområder på østsiden også rammes, og steder som Løren, Ensjø, Kværnerbyen og Nydalen trenger en husholdning med medianinntekt i snitt 8 år bare for å spare opp nok penger til å kunne få boliglån. (Oslo kommune, 2021 s. 5-6)

«New Nordic Type»

Lind (2002, i Schmidt 2014) beskriver «New Nordic Type» som er en form for markedsbasert planlegging. Denne formen kjennetegnes ved høy grad av offentlige visjoner, høy grad av regulatoriske virkemidler som krav i offentlige planer og bestemmelser, og samtidig ha lav grad av økonomiske virkemidler. Dette virker å samsvare godt med hvordan prosjektering gjøres i Norge. Det å føre en kompakt byutvikling innebærer å balansere en rekke motstridene hensyn som blant annet sosiale, kulturelle, økonomiske, økologiske, og romlige interesser. Smith (2002, i Saglie, Hofstad & Hanssen, 2018, s. 27) påpeker at globaliseringen har gitt endrede økonomiske betingelser for byveksten. Siden plan- og bygningsloven av 1985 trådte i kraft, og åpnet opp muligheten for at private aktører kunne stille forslag til reguleringsplaner, har dette ført til at opp mot 90% av alle detaljreguleringer er private innsendte planer. (Saglie, Hofstad & Hanssen 2018 s. 30). I en markedsdrevet planlegging, styrt av grunneier og utbyggerinteresser, har flere vært kritiske til hvordan kompakt byutvikling ivaretar sosial bærekraft. Samtidig har andre vært kritiske til om bærekraftshensyn, herunder sosial bærekraft, som (bo)kvalitet, levende byer gjennom sosial- og boligmiksing, og tilgang på offentlig arealer blir nedprioritert som konsekvens av globaliseringen og den økte internasjonale konkurransen om kreativ kapital, slik som Florida (2005) peker på.

Markedsføring av byen

Røe & Luccarelli (2012, i Røe 2018) peker på at storbyer kan betraktes som spydspissen for globaliseringen i både det økonomiske, kulturelle, og sosiale aspektet. Disse byene representerer kreative «hot-spots», kulturelle smeltedigler, og steder hvor forskning, utvikling, og produksjon av varer og tjenester er lokalisert. Ettersom globaliseringen medfører stadig større konkurranse mellom byer, har begreper som «liveability», «density», og «green» blitt viktige elementer, også i den faglige diskursen, mens visualiseringsarbeidet som omhandler byenes tetthet, og mangfold har blitt viktig for markedsføringen av byen. Arkitekturens funksjon i denne konteksten er viktig;

«En by selges ikke ved å vise fram endeløse og arkitektonisk homogene forstadsområder der størstedelen av befolkningen bor, eller ved å vise fram de sosialt filtrerte boligområder i de nedslitte ytterkantene der de lavere sosiale klassene måtte bosette seg.» (Røe, 2018, s. 51-52).

Røe (2018) fremhever med dette eksempelet at de sosiale implikasjonene i stor grad blir oversett, ikke bare i bymarkedsføringen, men også i diskusjonen rundt konkret bypolitikk, planlegging og i arkitektonisk utforming, og peker blant annet på Fjordbyen og Bjørvika-prosjektet i Oslo. På en annen side av denne markedsføringsdiskusjonen, kan representasjoner av arkitektur i prospekter, planinitiativ og konkurranseutkast gi et helt annet bilde. Gjennom 3D-illustrasjoner fremstilles det sosiale, og kulturelle livet, som en viktig del av forslagene utbyggere presenterer i reguleringsprosesser. (Røe, 2018). Slik fremstilling i 3D blir mer vanlig, og selv om avvik kan forekomme i disse illustrasjonene, er de i utgangspunktet kun illustrative, men i praksis fungerer de som markedsføring og for å overbevise i regulering. Det kan derfor være rimelig å stille spørsmål til denne praksisen når fremstillinger av forventet sosiale situasjoner brukes i reguleringskonkurranser, samtidig som flere peker på at vi får mere anonyme og monotone byområder uten et særlig sterkt sosialt og kulturelt byliv. I et økonomisk perspektiv bidrar slike fremstillinger med å styrke prosjektenes konkurransedyktighet i reguleringskonkurranser og for å selge eiendommene. Denne praksisen bruker imidlertid fremstilling om sosiale situasjoner som ofte ikke fremstiller den virkeligheten som utspiller seg når prosjektene er ferdigstilte.

Saksbehandlere har uttrykket at dette forholdet er en del av realiteten, hvor de peker på at utbyggere både henvender seg direkte til folkevalgte politikere, og «overbeviser» dem med slike 3D-illustrasjoner uten at plangrepene argumenteres gjennom faglig diskusjon. (Oslo Economics, Holth & Winge, & A-Lab, 2023, s. 37) Hvis dette er tilfelle, virker mye å tyde på at et generelt problem ved å realisere nye prosjekter som ivaretar sosiale, og kulturelle behov i utformingen, og i den arkitektoniske kvaliteten. I reguleringskonkurranser, og dialog med beslutningsmyndighet som ofte ikke har tilstrekkelig arkitektonisk kompetanse, slik Oslo Economics, Holth & Winge, & A-Lab (2023, s.6-7 & 27) peker på, vil det virke rimelig å stille spørsmål ved denne praksisen. For å bygge videre på diskusjonen om markedsføring av prosjekter i 3D, er det grunn til å tro at bruk av begreper som «signalbygg», i stor grad påvirker beslutningsmyndighetenes vedtak i regulering, og at de sosiale, og kulturelle aspektene trolig vektlegges i mindre grad.

Landry (2005) er også kritisk til hvordan nyliberal ideløse har påvirket byutvikling, og at dette leder til blant annet gentrifisering. Dette fører igjen til sosial forskyvning og endringer i nabolagsidentiteter. Han fremhever hvordan en overdreven markedsdrevet tilnærming til urban utvikling ofte overser behovet for sosial og kulturell inkludering, noe som kan føre til at beboere med lavere inntekt blir presset ut av sine nabolag. Cuthbert (2006) deler synet til Landry (2005), og peker videre på at gentrifisering ikke bare er en fysisk transformasjon, men også en endring av nabolagsidentiteter. Dette virker å være tilfelle både på Grünerløkka og i nabolagene i Berlin. Cuthbert foreslår en revisjon av byplanleggingsprinsipper som bedre integrerer sosiale og kulturelle hensyn, og oppfordrer til en mer holistisk tilnærming til urban utvikling som kan styrke både miljømessig og sosial bærekraft i byer (Cuthbert, 2006). Videre argumenterer Landry for å motvirke disse negative effektene, må byer innføre kreative strategier som integrerer alle borgernes stemmer og verdsetter deres bidrag til byens kulturelle og sosiale liv. Dette krever en bevisst endring i tankegangen om hva som gjør en by vellykket, fra å være fokusert ene og alene på økonomisk vekst til også å omfatte livskvalitet og kulturell rikdom (Landry, 2005).

Rasjonell og regulativ planlegging

Nyseth (2018) viser til Healey (2010), Albrechts (2005), & Hillier (2008) som hevder at tradisjonell regulativ planlegging er for statisk, og rigid til å håndtere kompleksiteten til et samfunn som stadig er i endring, og i praksis ute av stand til å holde tritt med byenes dynamiske utvikling. (Nyseth, 2018, s. 247). Planlegging er i stor grad regulativorientert og det gis lite kreativ forestillingsevne og kreativ fleksibilitet i møte med en stadig endrende verden. Videre viser Nyseth (2018) til Healey (2010), Albrechts (2005), og Hilliers (2008) argumenterer for at dagens system er i liten grad kapabel til å håndtere uforutsette hendelser, skiftende omstendigheter, og imøtekomme nye ideer, og som direkte konsekvens av dette, vil planer raskt miste aktualitet, eller i verstefall ikke evne å samsvare med nye faktiske forhold. (Nyseth, 2018, s. 247-248). Samtidig vil slik planlegging bli for passivt som verktøy for en mer kreativ byplanlegging. (Albrechts, 2004:745 i Nyseth, 2018, s. 248.) Regulativ planlegging vil som regel ikke evne å inkludere et mangfoldig utvalg av aktører. (Albrechts 2004, m.fl. i Nyseth, 2018, s. 248). Rasjonell planlegging vektlegger regelfølgning og følger at et byråkratisk etos, og begrenser rommet for kreativitet, innovasjon og utvikling. (Albrechts 2005 i Nyseth, 2018, s. 248). Sett i lys av hvordan Florida (2002, 2005) sine teorier om kreativ klasse er godt forankret i norsk planleggingspraksis, og den generelle diskursen og politikken som føres i Norge fremhever innovasjon og kreativitet som drivkrefter for vellykkede og konkurransedyktige byer, er kritikken rundt regulativ og rasjonell planlegging definitivt rimelig. Mangelen på kreativitet, og snarere begrensingen av den, samt en generell overregulering i romlig sammenheng, begrenser utviklere, politikere, planleggere og andre fagfolk i å være fleksible. Konsekvensen av dette for urban kultur, er at kulturen i stor grad også begrenses. Mennesker ønsker å ytre seg, og tilpasse omgivelsene sine, men når styringsmodellene i seg selv er begrenset, blir det vanskelig å både tillate nye ideer, og praktisere dem.

Medvirkning

Medvirkning betyr, som navnet tilsier, at innbyggere får være med å styre utviklingen og si sin mening om planene. I søken mot en mer bærekraftig byutvikling i en globalisert verden oppstår det mange motstridene forhold. Samtidig har den markedsstyrte planleggingen endret premissene for utviklingen, der kommunene nå har rolle for å sette rammer for markedsaktørene, i stedet for å lage de konkrete reguleringsplanene slik de gjorde før 1985 (Saglie, mfl., s.30). Arnsteins (1969) er blant dem som er kritisk til medvirkningspraksisen, noe som indikerer at medvirkning i praksis lenge har vært et stort samfunnsproblem. Arnstein introduserer en stige-modell for medvirkning, der manipulasjon er i bunnen og innbyggere ikke har noe reell makt, mens borgerkontroll på toppen initierer fullstendig beslutningsmakt hos borgerne. Hun argumenterer for at mange initiativer under «borgerdeltakelse» ofte ikke gir reell innflytelse, men er heller et verktøy for makthavere til å opprettholde en illusjon av inkludering uten faktisk maktfordeling. Spesielt er hun kritisk ovenfor det hun kaller «*non-participation*» eller «*tokenism*», som i praksis betyr at borgere tillates å høre og uttale seg, men at deres synspunkter ikke nødvendigvis fører til noe reell endring. (Arnstein 1969)

Medvirkning blir pekt ut som en fornuftig måte å sikre innbyggerinvolvering og tilegne seg riktig kunnskap om lokale identiteter og særpreg, men mye tyder på at medvirkning i praksis er et minstekrav. Ofte er eiendomsforholdene oppstykket i fortettingsprosesser og foregår derfor som en bit-for-bit utvikling. Erfaringsmessig tar ikke kommunene like stor pådriverrolle for å tilrettelegge for medvirkning i tilfeller der utbyggere skal ha dette ansvaret. Dette skaper utfordring for innbyggere når det kommer til å ha oversikt over når man kan delta reelt og formelt i medvirkningsprosesser. Samtidig har ofte transformasjonsprosjekter få, eller ingen naboer tett på som kan påvirkes av utviklingen. (Hanssen, 2018).

Prinsippet om innbyggerinvolvering gjennom medvirkningsprosesser i by- og stedsutvikling er forankret i formålsparagrafen i plan- og bygningsloven, jf. Pbl. §1-1. Her fremkommer det også at en hver som fremmer planforslag skal legge til rette for slike prosesser. Lovens minstekrav for medvirkning fremgår av annonsering av oppstart etter pbl. §12-8, og offentlig ettersyn av pbl. §5-2. (Hanssen, 2018, s. 98) Dette lovpålagte kravet har i både tidligere og nyere forskning gitt antydninger til å ikke være en tilstrekkelig invitasjon. (Hansen og Falleth 2014, Hanssen 2013, Schmidt mfl. 2011 i Hanssen, 2018, s. 101) Videre virker det som de formelle kanalene for innspill kommer for tidlig eller for sent og at ved annonsering mangler lokale aktører tilstrekkelig informasjon til å delta konstruktivt. (Hanssen, 2018). Når planforslaget sendes til høring, opplever lokale aktører at planforslaget er ferdigstilt og at den delen mellom annonsering og høring i planprosessen ofte fremstår som hermetisk lukket for lokale aktører. (Hanssen 2013 i Hanssen 2018). I spørsmål om planansvarlig i kommunene opplevde at private forslagsstillere legger til rette for medvirkning utover det loven pålegger dem, svarte 67% nei. (Hanssen, 2018). Ettersom det er få kommuner som oppstiller krav til tidlig medvirkning er det i stor grad opp til forslagsstiller selv å definere hvordan medvirkningskravet innfris og hvilke aktører som trekkes med. (Wøhni, 2007 i Hanssen 2018). Mange kommuner og byer arrangerer omfattende medvirkningstiltak i forbindelse med overordnede planer gjennom tiltak som «dialog» etter deltakerstigen til Arnstein (1969), men samtidig peker tendensen mot lite medvirkning utover lovens minstekrav. (Wøhni 2007, Hanssen og Falleth 2014 i Hanssen 2018).

I spørsmål om medvirkning faktisk medfører påvirkning og innflytelse på planresultatet forteller flere studier at lokale aktører opplever at de motarbeides hvis de ønsker å delta tidlig i planutformingen. (Hanssen og Falleth 2014, Hanssen 2013 i Hanssen 2018). I høringsfasen hvor de først slipper til oppleves planforslaget som framforhandlet og urokkelig og dermed gis aktørene en protesterende rolle. Hanssen (2018) opplever at innbyggernes stemmer blir ofte karakterisert som NIMBY (not in my backyard)-synspunkter når de først kommer til ordet. Det vises til at kommunene som regel gjennomfører medvirkningsprosesser som er utover lovens minstekrav, men at det sjeldent tilrettelegges medvirkning over minstekravet i detaljplanlegging, og at studier viser at spesielt reguleringsplanlegging oppleves som ugjennomtrengelige prosesser hvor innbyggernes synspunkter ikke blir hørt på. (Hanssen, 2018). Med hensynet til urban kultur og kreativitet som forutsetning for økonomisk, sosial og kulturell vekst, foreslår Landry (2010) at planleggingen bør gå med kulturen, fremfor mot den. Ut fra diskusjonen i dette kapitlet, taler mye for at planleggingen går i mot.

Markusen & Gadwa (2010) viser hvordan *placemaking* – revitalisering av områder - styrt gjennom kunst- og kultur kan lykkes, og hvilke komponenter som bidrar til at steder lykkes i å revitaliseres, og skape økonomisk vekst. De vektlegger at ikke alle slike prosjekter lykkes, eller at slike prosjekter er fornuftige offentlige investeringer. De viser til utfordringer ved transformasjon som går igjen. Blant disse utfordringene er det å etablere samarbeid, håndtere skepsis fra deler av lokalsamfunnet og offentlige ansatte som bidrar med finansiering, rydde opp i «overregulering», forsikre vedlikehold og bærekraft, unngå gentrifisering og utflytting, og å kartlegge resultater er de mest gjentakende problemene ved slike revitaliseringsprosjekter. Imidlertid viser de til at suksessfulle revitaliseringer har en rekke fellestrekk; De er forankret i talentene, og visjonen til en, eller flere samarbeidene initiativtakere. Hvert vellykkede prosjekt har lykkes i å mobilisere offentlig vilje, og privat næringsstøtte. Prosjektene har engasjert deler, eller hele området lokale kunst- og kulturmiljø som har bidratt med talent, erfaring og ressurser, og samordnet initiativtakere sine ambisjoner med andre partnere for å anskaffe seg midler til finansiering. De fremhever også at kulturbaserte revitaliseringsprosjekter må tilpasse seg de lokale omstendighetene, fremfor å kopiere andre velkjente eksempler som har lykkes med slik transformasjon. De beste revitaliseringsprosjektene, som genererer sterkest økonomisk vekst har fremhevet særegne stedskvaliteter og lokale ressurser

som gjennom den nye identiteten til stedet blir feiret for å tjene fellesskapet. (Markusen & Gadwa, 2010, s. 1-3).

I en artikkel i Aftenposten spør Khan-Østrem (2021) «*Er medvirkning den nye grønnvaskingen?*» Hun argumenterer for at selv om hensikten med medvirkning er å inkludere lokalsamfunnet og gjøre byutvikling mer demokratisk, blir det i noen tilfeller bare en overfladisk handling for å pynte på prosjekter som allerede er besluttet. Dette fenomenet sammenlignes med grønnvasking, hvor selskaper markedsfører seg som miljøvennlige uten substansielle miljøtiltak. Dersom medvirkningsprosessene er overfladiske, kan det undergrave autentisiteten og integriteten til urban kultur ved å minimere ekte samfunnsengasjement og lokal identitet. Dette kan føre til en standardisering av byutvikling hvor unike stedsidentiteter blir oversett til fordel for kommersielle og estetiske interesser, som igjen kan redusere mangfoldet i urban kultur.

Den generiske byen?

I boken «*Kjøpsenterlandet – Planlaus Norsk Stadutvikling*» av forteller Spaans (2017) om det han kaller «*den koolhaaske arkitekturen*». Rem Koolhaas er kjent for sin kontroversielle arkitektur som kommer ut av den allerede eksperimentelle arkitekturen i Rotterdam. Winy Maas, som eier arkitektkontoret «MVRDV», gikk i lære hos Koolhaas. MVRDV tegnet blant annet PVC-bygget i Barcode i Bjørvika i Oslo. (Spaans, 2017) Koolhaas' konsept om "The Generic City" utforsker ideen om en by som er frigjort fra tradisjonelle identiteter, og presenterer en modell for urban utvikling som er formbar, repeterbar og utilitaristisk. "The Generic City" er ment som en motvekt til historisk og kulturelt forankrede byer. Han forklarer at når byer blir homogener er dette ofte ikke intensjonen, og man angreer gjerne senere. Videre spør han; hva hvis homogenisering var intensjonen? Koolhaas ser på tradisjonelle byer som overbelastede med historie og identitet, noe som kan være en hindring for utvikling og inklusjon. I "The Generic City" blir identitet sett på som en begrensning, en "tvangstrøye" som hemmer evolusjon og tilpasning til nye realiteter. Byen er designet for å være dynamisk, en stadig endrende kulisse som kan tilpasses og omformes etter behov, uten de begrensningene som historie og karakter ofte påfører. Dette idealet reflekterer en globalisert verden hvor byer blir mer like hverandre. Koolhaas foreslår at denne homogeniseringen ikke nødvendigvis er en negativ utvikling, men en mulighet til å frigjøre byer fra fortidens byrder. (Koolhaas, 1995)

Figur 7 Illustrasjonsbilde av en modell av et bygg som følger "The Generic City" sine idealer. (Garcia, 2020)

I Koolhaas' visjon er "The Generic City" en nødvendig utvikling i møte med moderne utfordringer. Byen er designet for å være like spennende – eller kjedelig – overalt, basert på behovene til dens innbyggere snarere enn på historiske eller kulturelle forpliktelser. Dette resulterer i et urban rom hvor alt fra arkitektur til infrastruktur kan rekonfigureres for å møte skiftende behov og preferanser, noe som gir en høy grad av økonomisk og sosial effektivitet. Koolhaas mener at effektiviteten, og hastigheten moderne arkitektur og infrastruktur kan designes i, forhindrer at individuelle arkitekter bruker utallige timer på et prosjekt. I stedet foreslår han, i den generelle byen blir arkitektur skapt, og prøvd – gjerne med 27 ulike revisjoner – av 10.000 arkitektfirmaer som kollektivt tester ut løsninger uten å holde tilbake. (Koolhaas, 1995).

Falsk pluralisme?

Krier (2009) kritiserer moderne arkitektoniske trender for å undergrave lokale, kulturelle uttrykk og identiteter gjennom deres ensretting og mangel på tilknytning til sted og tradisjon. Krier (2009) argumenterer for at moderne arkitektur ofte forsøker å skape universelle løsninger som ikke tar hensyn til de unike kulturelle, historiske, og miljømessige forholdene som preger ulike steder. Dette kan føre til at bygninger og byrom blir fremmedgjørende og mangler en følelse av tilhørighet og identitet for lokalbefolkningen. Dette kan også kalles *dekontekstualisering* (Falconbridge 2009, i Røe 2018).

Krier definerer *falsk pluralisme* som en tilstand der det tilsynelatende eksisterer mange valg innen arkitektur og byutvikling, men der disse valgene faktisk er begrenset av en dominerende ideologisk ramme. Han argumenterer for at denne formen for pluralisme ikke gir reelle alternativer for arkitektonisk utforming, men snarere resulterer i en overfladisk variasjon som ikke gjenspeiler en genuin mangfoldighet i stil og tilnærming. Han mener at ekte pluralisme innebærer frihet til å velge og uttrykke seg innenfor et bredt spekter av arkitektoniske stiler og byformer, noe som er essensielt for en levende og demokratisk kultur. (Krier, 2009). Krier kritiserer det modernistiske paradigmat for å ha innsnevret arkitektonisk praksis til en snever tolkning av hva som er akseptabelt eller moderne, og dermed marginalisert tradisjonelle metoder og former som har vært bærebjelker i tidligere arkitektoniske tradisjoner

Moderne arkitektur ignorerer ofte lokal estetikk og byggeskikk, noe som fører til en globalisering av bylandskap som ser like ut over hele verden, mener Krier (2009). Dette kan utviske lokale identiteter og redusere bygningers evne til å fungere som kulturelle markører. Videre argumenterer han mot den moderne arkitekturens tendens til å rive ned og starte på nytt, uten å bevare og integrere eksisterende strukturer som bærer historisk og kulturell verdi. I diskusjonen om «*kreative byer*», peker Landry (2005, s. 11) på at debatten i seg selv er et resultat av globalisering og dannelsen av homogeneriske nabolag. Han argumenterer videre for at de som er ansvarlige for å utforme reguleringer og standardiseringer, er de som påvirker hvordan byens infrastruktur blir utført. (Landry 2005, s.6).

Alexander (1977) er også kritisk til fremveksten av homogene og den lite varierende karakteristikkene moderne byer tilføyer, og peker på at dette dreper all form for variasjon av livsstiler og hindrer fremveksten av folks individuelle karakter. Han diskuterer også at mennesker trenger identifiserbare enheter å tilhøre. (Alexander, 1977, s. 43 & 81). Videre oppfordrer han til å gjøre alt man kan for å styrke kulturer, og sub-kulturer i byen ved å dele byen opp i små, og forskjellige subkulturer med sine egne territorier der de kan dyrke sin egen livsstil, men også å knytte disse sammen med hverandre, gjerne med offentlige rom slik at forskjellige mennesker blir kjent med nye mennesker gjennom sosial interaksjon. Han spør også hvordan storbyer skaper forhold hvor mennesker sliter å finne seg selv. Videre viser han til at individet formes av seg selv gjennom verdier, vaner, oppfatninger og oppførsel som samfunnet tilbyr, og at en i en storby blir dette individet møtt mer en enorm mengde motstridende verdier, vaner, oppfatninger og oppførsel. Han mener derfor at årsaken til at mange byboere har svak karakter er et produkt av bylivet (Alexander, 1977, s. 43-50)

Oppsummering

Denne kapittelet har dannet kunnskapsgrunnlaget for videre analyser i oppgaven. Gjennom å bruke ulike teorier kan det forstås at et steds påvirkning på identitet kan være et resultat av en holistisk interaksjon mellom mennesker og fysiske omgivelser. Stedstilhørighet virker å relatere til autentisitet, og at når tilhørigheten til et sted er sterk nok, kan vi begynne å identifisere oss med det. Dette kan forstås som en struktur og en prosess som styres av ulike kulturavhengige prinsipper og

disse vil variere over tid og i forskjellige situasjoner. Et sted kan samtidig forstås som en sosial konstruksjon, det vil si noe som er konstruert gjennom menneskers forestillinger og praksis. Når et steds karakter er allmennkjent kan det oppfattes som en stedsmyte, noe som kan gi uttrykk for en distinkt urban kultur. Samtidig må det forstås at urban kultur er et fenomen som gir uttrykk for alle steders sosiale, kulturelle og romlige uttrykk manifestert i bymiljøer gjennom en viss tid, og dette betyr også at mer monotone og homogene områder vil oppleves nettopp slik, spesielt hvis stedet er planlagt for en viss identitet eller kultur. Steder som har tilegnet seg et særpreg uten å bli styrt av planlegging i stor grad, kan betraktes som organiske, som til forskjell fra planlagte steder, har en annen forutsetning for urban kultur. Dette har blitt belyst gjennom en historisk kontekstualisering, som i tillegg forteller om hvordan sunnhetsidealer, byspredning, menneskelig skala og arkitektur får betydning for hvordan vi planlegger i dag, og hvordan dette påvirker et steds urbane kultur. I overgangen fra industri- til informasjonssamfunn har mye endret seg i samfunnet vårt, og byplanleggingen i dag, samt det generelle samfunnslivet er preget av globalisering. Dette virker igjen å påvirke urban kultur. De moderne dynamikkene i byplanlegging og motstridene hensyn har blitt belyst her og gir uttrykk for potensielle utfordringer knyttet til å ivareta sosial bærekraft og tilrettelegge for kulturell ytring i bymiljøet.

4. STEDSANALYSE

Innledning

I dette kapittelet beskrives funn fra stedsanalysen. Hensikten med å gjennomføre en stedsanalyse var for å avdekke muligheter og utfordringer knyttet til urban kultur. Slike muligheter og utfordringer kan kjennetegnes med hvilken adgang lokalsamfunnet har for å tilpasse rommet med deres identitet, eller forhold som innskrenker utenforståenes forventet adferd i offentlig, og halv-private rom. Analysen bygger videre på kunnskapsgrunnlaget i teorikapittelet. Stedsanalysen forsøker å tilføre flere perspektiver til Murphy (2024) diskusjon knyttet til identitetsladede elementer, og å avdekke flere generelle elementer i urbane settinger som tillater, eller hindrer at lokalbefolkningen får uttrykke seg romlig. Analysen undersøker om det finnes flere forhold som skaper barrierer eller muligheter for sosiale, og kulturelle uttrykk, og tar høyde for om det finnes ulike bymessighet og morfologisk komposisjon som begrenser, eller promoterer mangfoldig, og sosial adferd, og bygger derfor videre på blant annet Hall (1966) sine teorier om proxemics. I hovedsak dreier dette seg om å undersøke forhold som gjør det vanskeligere, eller enklere for lokalbefolkningen og brukere av byrommet til å tilpasse det, slik at alle disse brukere får større tilhørighet til stedet, samt skaper et særpreg som danner seg som et resultat av dette fellesskapets påvirkning på stedet.

Innledningsvis diskuteres halv-private rom som virker å være en løsning som blir mer vanlig i prosjekteringer av nye og tette boligområder. Her vises det til at det ofte er et lite areal som skal deles på mange mennesker, hvilket ofte er oppstykket grunnet blant annet lekeareal, og at bebyggelsesstrukturen kan potensielt by på utfordringer for sosial interaksjon og ulik adferd. Eksempelvis peker funnene på utfordringer knyttet til hvor mange balkonger som er orientert mot uteoppholdsarealet, og at disse rommene ofte tillater gjennomgående ferdsel, og at dette kan skape utfordringer for brukere i vurderingen av offentlig eller private områder. Samtidig tas det opp diskusjoner rundt privatrettslige regler, overvåkning, og små grønne arealer knyttet til disse halv-private arealene. Videre tar stedsanalysen opp kjøpesentre som kan bidra til nedgangen av tilgjengelige offentlige rom, og ulike fasadeuttrykk i første etasje på bygninger som kan gi ulike opplevelser av identitet, stedstilhørighet og detaljer som skaper gode byrom. Samtidig peker stedsanalysen på utfordringer knyttet til merkevarebygging og image i nyere prosjekteringer, der et

minimalistisk og globalt uttrykk virker å være gjentakende. Dette gjelder også for møblering, og dette kan virke og begrense muligheten for ytring som danner grunnlaget for urban kultur. Stedsanalysen ser også på skilt, kunst, stedsspesifikke uttrykk, identitetsladede spor, kulturhistoriske spor, standardisering av arkitektur, og den potensielle påvirkningen av «Den Koolhaaske Arkitekturen», og hvordan toleranse kan få betydning, og potensielt gi et uttrykk for stedets muligheter for urban kultur.

Halv-private rom

Figur 8 Privat bakgård på Sørenga, Oslo. Bilde er tatt av forfatteren.

Figur 9 Privat bakgård på Sørenga, Oslo. Bilde er tatt av forfatteren.

Bildene ovenfor er tatt i to forskjellige bakgårder på Sørenga. Vi kaller den til venstre for «Eksempel A», og den til høyre for «Eksempel B». Selv om begge bakgårdene var tilgjengelige for allmennheten, var det skilting om at bakgården i Eksempel A var privat. Bakgården i Eksempel B hadde skilting om kameraovervåkning. Dette reiste en rekke spørsmål:

Figur 10 Inngang til bakgården til Eksempel A. Bilde er tatt av forfatteren

«Hvorfor er den private bakgården fargerik, har færre balkonger, og har en mer inviterende portal?»

«Hvorfor er bakgården i Eksempel B mindre farger, flere balkonger, og en mer beskjeden inngangsportal?»

Årsaken kan ha sammenheng med at havnepromenaden går langs inngangsportalen til den nå private bakgården i Eksempel A. Dette kan ha medført sjenanse for beboere. Det er imidlertid vanskelig å si om dette gårdsrommet har blitt privatisert etter ferdigstilling, eller om det alltid har vært et privat område. Eierformen for slike nye prosjekteringer er ofte sameie med selv-eierseksjoner, eller borettslag. Utviklere vil derfor som regel ikke ta del i hvordan sameiet selv organiserer de privatrettslige reglene for området.

Uavhengig av årsaken til at rommet i Eksempel A er privat, forteller dette imidlertid om et problem knyttet til halv-private arealer. Hvis utgangspunktet er at disse skal være tilgjengelige for allmennheten, forteller dette om et problem knyttet til offentlighetsgraden. Ettersom det skiller mellom tre (av- og til fire) typer offentlighetsnivåer (privat, halv-privat, halv-offentlig, offentlig) kan dette antageligvis resultere i forvirring. Samtidig som disse rommene begrenser hvor mye areal som kan brukes av offentligheten, kan det også stilles spørsmål knyttet til den reelle funksjonen til slike rom. Flere studier peker på at vi taper offentlige rom, og slike løsninger som dette bidrar til denne reduksjonen. Eksempel B hadde en bakgård som hadde kameraovervåkning, en grå-tone i fasadeutformingen, og veldig mange flere balkonger enn Eksempel A. Portalen inn i bakgården til Eksempel A ble oppfattet mye mer inviterende enn Eksempel B. Bilde til høyre viser et annet skilt med «privat område» mot en annen bakgård på Sørenga.

Figur 11 Skilt viser overvåkning. Fra inngangen mot bakgården til Eksempel B. Bilde er tatt av forfatteren.

Figur 12 Skilt som viser privat område på Sørenga. Bilde er tatt av forfatteren.

Figur 13 Collage av ulike halv-private bakgårder. Oppe til venstre: Kværnerbyen. Oppe til høyre: Ensjøbyen. Nede til venstre: Løren. Nede til høyre: Kværnerbyen. Bildene er tatt av forfatteren.

I eksemplene ovenfor ser man at en rekke halv-private gårdsrom er tilrettelagt for lekearealer. Halv-private rom i moderne byutvikling har karakteristiske kjennetegn som skiller dem fra tradisjonelle morfologiske strukturer som eksempelvis murbyen sin kvartalsstruktur. Slike arealer sikrer tilgang på grøntarealer i direkte nærhet som deles på naboer, og besøkende i en halv-privat situasjon. Frittstående boligblokker gjør at fremkommelighet kan sikres og dette gir «snarveier» for brukere, og beboere mellom boligmassen. Disse sikrer også tilgang på sollys og luftige arealer, og i mange tilfeller vil bebyggelsen tilføye støyreduksjon fra eksempelvis biltrafikk.

Imidlertid stiller jeg spørsmål ved om denne boligformen kan virke begrensende for sosial adferd og ulik type bruk. En rekke bakgårder som dette hadde lekearealer og medfører derfor noe begrensning for brukere. Antall balkonger, og offentlighetsgraden på disse kan også ha innvirkning for forventet adferd. Sammenlignet med middels, til store parker vil disse arealene være mindre egnet til uformell bruk fordelt på flere brukergrupper samtidig uten at disse påvirkes av hverandre. Stedsanalysen indikerte at slike byrom blir stadig mer vanlig. Mange av disse arealene hadde tilgang på grøntarealer, samtidig kan det stilles spørsmål ved funksjonen til disse. Enkelte grøntarealer kan vært

anlagt for å sikre plankrav, eller tilføres av estetiske årsaker. I flere tilfeller virket det som disse arealene ikke kunne brukes for rekreasjon.

Figur 15 Halv privat bakgård på Løren. Markert i rødt er lekeareal. Markert i grønt er grøntareal. Markert i gult er beplantning. Markert i blått er opptelling av antall balkonger. Bildet er tatt av forfatteren.

Figur 14 Halv privat bakgård på Løren. Markert i rødt er beplantning. Markert i grønt er grøntareal. Antall balkonger er opptelt i rødt. Bildet er tatt av forfatteren.

Det kan stilles spørsmål rundt disse halv-private arealene, og hvor tilgjengelige det faktisk er. Selv om grønne arealer har blitt gjort tilgjengelige, så skal disse fremdeles deles på mange. Vi kan dele inn i eksempel A (til venstre) og eksempel B (til høyre). Eksempel A har tilrettelagt for lekearealer, og noen mindre grøntarealer. Beplantningen bidrar til å oppstykke disse fellesarealene, og kan dermed hindre en rekke aktiviteter. Dette kan naturlig nok være hensikten, og at man derfor ønsker å sikre ro og orden innenfor gårdsrommet. På bilde er det opptelt 56 balkonger, og selv om dette ikke forteller om hvor mange potensielle tilskuere man får hvis man bruker det halv-private arealet, forteller dette likevel hvordan denne bebyggelsen kan gjøre arealet mindre tilgjengelig. Det at det er lagt opp til lekearealer er positivt, men sammen med beplantning og grønne arealer blir dette fort oppstykket og begrenser en rekke aktiviteter. Eksempel B viser en lignende situasjon, men her er det dimensjonert et større gårdsrom. På bilde er det 92 balkonger.

Dette bilde er tatt i nærheten av Kampen i Oslo. Det kan tenkes at dette halv-private arealet oppfordrer til sosial interaksjon mellom naboer i større grad enn i eksemplene ovenfor fra Løren, Ensjø og Kværnerbyen. Imidlertid byr dette området på lavere tetthet og kan derfor være vanskelig å realisere i dag. Samtidig er dette arealet meget tett og kan skape utfordringer i henhold til regelverk for eksempelvis brannvern. Nederst på bildet ser man et gjerde. Når bilde ble tatt sto dette åpent, og virket inviterende selv om arealet byr på en kompakt sosial situasjon. Det tas forbehold for at dette gjerdet ikke alltid står åpent, og derfor kan dette arealet også være privat. Samtidig ser vi her at stien, og de grønne arealet signaliserer et skille mellom hva som er privat, og hva som er halv-privat.

På dette bilde ser vi en situasjon ved Vannkunsten. Bebyggelsen omfavner plassen som kan oppfattes som et halv-privat areal. Samtidig åpner bebyggelsen opp mot gaten og er ikke omkranset rundt denne plassen slik bebyggelsen er på eksemplene ovenfor. Det kan likevel stilles spørsmål rundt funksjonaliteten til dette rommet. Det kan oppfattes som et estetisk virkemiddel, eller et tiltak som sikrer grønne omgivelser. Adgangen for alle brukere er imidlertid innskrenket, sett i forhold til universell utforming. Analysen sjekket ikke om det er tilpasset for universell utforming på baksiden, derfor forbeholdes det feil i dette eksempelet.

På dette bildet ser vi en annen bakgård på Sørenga. Bygulvet gir en sterk kontrast til gråtonene i bebyggelsen. Her er det mindre møblering som kan tillate mer flerfunksjonell bruk. Det er åpninger på begge sider av bakgården, som tillater ferdsel og gjør arealet mer tilgjengelig. Samtidig kan det stilles spørsmål rundt hvor inviterende denne bakgården faktisk er. Fasadeuttrykket er enkelt, og industrielt. Det er mange balkonger som gir en følelse av sosial kontroll som kan virke innskrenkende for bruken.

Figur 16 Et mindre halv-privat areal nær Kampen. Bilde er tatt av forfatteren.

Figur 17 Halv-privat areal ved Vannkunsten. Bilde er tatt av forfatteren

Figur 18 Halv-privat areal på Sørenga. Bilde er tatt av forfatteren.

Her er en mindre park på Tøyen. Hvis man sammenligner med gårdsrommet ovenfor, virker begge å ha en rekke fellesnevner. Begge to tillater ferdsel gjennom området, og begge er omkranset av bebyggelse. Eksempelet til høyre har imidlertid ikke bebyggelse som lukker inne rommet, og gir det i stedet et parkuttrykk. Dette kan ha betydning for om rommet oppfattes som halv-privat, eller offentlig. Fargene på bygningen til venstre og på bygulvet gir særpreg og motvirker et monotont uttrykk. Lekearealene begrenser noe bruk, men her var dimensjonene noe større og ikke like oppstykket som på Løren, noe som gjorde at rommet virket mer fleksibelt. Tårnet i bakgrunnen er fra en nærliggende moské, og bidrar til å fortelle om stedets mangfoldighet. Her spiller bebyggelse fra ulike tider sammen for å skape et variert og identitetsrikt byområde.

I dette eksempelet er vi på Rosenhoff. Inngangspartiet mot den halv-private bakgården signaliserer at området ikke er like tilgjengelig som den øvrige bebyggelsen. Samtidig begrenser den ikke tilgangen til offentligheten, og tilbyr fleksibilitet for ferdsel. Inne i bakgården ser vi at det ikke er noen balkonger, lekeplasser eller andre funksjoner annet en benk og et lite bord. Det kan være andre funksjoner lengre inn i bakgården, men dette ble ikke undersøkt. Ettersom det ikke er balkonger mot denne bakgården, mister beboerne denne kvaliteten og tilgangen på sollys. Dette kan samtidig oppfordre til å bruke arealene i bakgården, eller i nærliggende parker. Samtidig kan det tenkes at bruken i bakgården i mindre grad er begrenset.

Figur 19 Parkareal på Tøyen. Bilde er tatt av forfatteren

Figur 20 Inngangsparti til halv-privat areal nær Rosenhoff. Bilde er tatt av forfatteren.

Figur 21 Halv-privat areal på Rosenhoff. Bilde er tatt av forfatteren.

Figur 23 Offentlig areal i Ensjøbyen. Bilde er tatt av forfatteren.

Figur 22 Lekearealer i halv-privat areal på Løren. Bilde er tatt av forfatteren.

På bilde over til venstre ser vi et offentlig rom i Ensjøbyen. Den gule bygningen sto opprinnelig i en mindre bymessig situasjon før utbyggingen, enn den gjør i dag. Den gir skarp kontrast til nærliggende bebyggelse, og tilfører kulturhistorisk verdi. Slik bebyggelse finnes likevel i store deler av indre by, og det kan vurderes om dette bygget alene ikke er nok for å skape stedsidentiteten. Twigger-Ross et al. (2003 i Hauge 2007) forteller at i forhold til et positivt selvbilde vil mennesker foretrekke steder med fysiske symboler, som eksempelvis dette kulturhistoriske bygget. Ettersom det kun er et enkelt bygg og man finner mye slike bygg ellers i byen, kan virkningen av dette være begrenset, og bli overdøvet av det mer monotone fasadeuttrykket på andre siden av rommet. Det kan stilles spørsmål ved om dette arealet i realiteten sikrer verdier som offentlige rom tradisjonelt har gjort. Tettheten er høy, og bebyggelsen er standardisert utenom den gule bygningen. Bilveien inn til dette byrommet fører videre innover i nabolaget og fungerer som innkjøring. Over til høyre er det en halv-privat bakgård med tuftepark og fotball/basketbane. Dette er bra for sosial interaksjon, men kan være sjenerende for brukere av balkongen, og for den generelle stillheten i kvartalet.

Balkong

Det kan være rimelig å anta at antall balkonger mot bakgård virker begrensende for bruken. Hall (1966) sine diskusjoner virker å støtte under denne antagelsen. I nyere prosjekter som velger å anlegge halv-private utearealer, vil antallet balkonger variere avhengig av prosjektets prioriteringer, visjoner, målsettinger og krav. Stedsanalysen gjorde meg imidlertid oppmerksom på at balkongene varierer også i grad av offentlighet. Gehl (1976) vurderer offentlighetsnivå for balkonger i kontekst mot offentlige rom og om disse oppmuntrer eller hindrer sosial aktivitet. Analysene hans bruker å vurdere balkongene som halv-offentlige. Analysen som ble gjennomført ser på muligheten for å inndele balkongers offentlighetsgrad i tre nivåer. Dette er hensiktsmessig for å forstå hvordan oppførsel som kan forventes. Videre vises det til Hall (1966) og Gehl (1976) i vurderingen som ble foretatt i analysen.

Private balkonger er skjermet. Det er ikke mulig å se gjennom rekkverket, eller veggene som utgjør balkongens utforming. I en situasjon der gårdsrommet har mange private balkonger, forsvinner den sosiale interaksjonen mellom brukere av gårdsrommet, og brukere av balkongen. Det kan forstås som at muligheten for kontakt, har blitt redusert i henhold til Allport (1954) sin kontaktteori. Ulike nabolag har ulike behov og preferanser for privatliv.

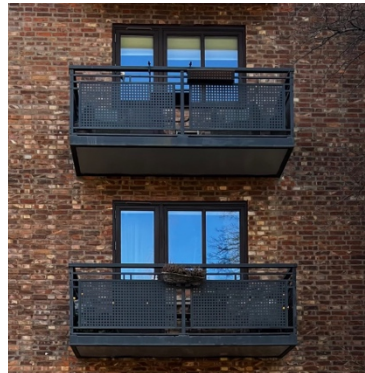
På en annen side er det viktig å ta høyde for ulike behov, og at forskjellige mennesker foretrekker privatliv, mens andre av mer ekstrovert natur ikke har noe i mot å være offentlig. Eksempelvis vil trolig et studentkollektiv ha mindre behov for privatliv, enn en barnefamilie. Vi kan ikke anta dette, men hvis vi tar høyde for hvilke behov som vektlegges i ulike perioder i livet, samt forventet sosial oppførsel, er det grunn til å tro at barnefamilier generelt sett ønsker mer privatliv, en unge studenter i et kollektiv.

Privat balkong

Figur 24 Tre ulike nivåer for offentlighet for balkonger. Bildene er tatt av forfatteren.

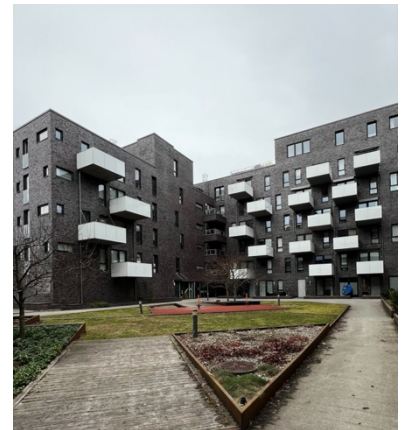
Halv-privat balkong

Offentlig balkong

Eksemplene under viser to situasjoner på Sørenga. Disse private, og halv-private balkongene begrenser sosial interaksjon. Et mer oppstykket grøntareal i en halv-privat bygård kan sees nedenfor til høyre. Det kan tenkes at den forventede sosiale oppførselen er begrenset når man ikke får sett hvem som er på balkongene. En generell tendens er at nyere prosjekter ofte har mange balkonger, men med begrenset innsyn. Dette kan forklares dels ut fra tettheten og med hensyn for å begrense innsyn fra nærliggende bebyggelse. Imidlertid peker dette på at balansen mellom tilgang på sollys og tetthet skaper utfordringer. Antall balkonger i fasaden gir også et uttrykk som kan virke mer standardisert og monotont, ettersom dette gir repetisjon.

Figur 25 Ulike balkonger. Bildene til venstre og høyre er fra Sørenga. Bildet i midten er fra Løren. Bildene er tatt av forfatteren.

Ferdsel

Slike halv-private rom som ovenfor virker å være tilrettelagt for ferdsl og tilgjengelighet. At det er så mange balkonger kan ha sammenheng med sunnhetsidealer, noe som også gjenspeiler seg i at det er frittstående blokker som sikrer luftige arealer med direkte nærhet til grønne arealer. Ettersom det er flere steder en kan gå for å komme ut, eller inn av kvartalet er bebyggelsen praktisk og fremkommelig. Det kan imidlertid skape forvirring for brukere i spørsmål om offentlighetsgrad. Bymessigheten blir nok påvirket av slik utforming, og det kan oppleves som noe som ikke er by, og ikke drabantby. I stedet for å konsentrere mennesker i større offentlige arealer som parker, torg eller større plasser, kan denne tilgjengeligheten bidra til å skape mindre tetthet. Kan dette gjøre at de sosiale interaksjonene begrenses?

Privatrettslige regler

I «Gartnerkvartalet» på Løren står dette skiltet. Det er ikke lov med hund på store deler av arealet, og det skal være stille fra kl. 21:00. Dette er mer innskrenkende enn Oslo kommunes støyforskrift som oppgir «stille periode» og innsovningsfase mellom 23:00 til 01:00, og opererer med perioden 23:00 til 07:00 i måling av støy, jf. §§13 og 15. (Forskrift om begrensning av støy i Oslo kommune, Oslo, 1974). Samtidig fremkommer det at bruk av utearealet er forbeholdt beboere, og antyder en begrensning av offentlighetens tilgang. Dette kan sikre at naboer blir bedre kjent og samhandler, men det kan også oppleves som en begrensning av offentlighetens tilgang.

På det andre bildet viser skilt fra «Enerhaugen borettslag». Her er det også stilletid før klokken 23:00. Det uttrykkes å vise hensyn ovenfor andre beboere, og peker på en begrensning. Samtidig må det forventes at beboere ikke ønsker for mye bråk i deres umiddelbare nærhet. Dette bidrar samtidig til privatisering av offentlig arealer, og gir kun en begrenset gruppe tilgang til disse arealene. Hvis dette er tilfelle i store deler av byen, mistes mye offentlig areal til privatisering.

Figur 26 Skilt som viser planløsning for et kvartal på Løren. Blått markerer kvartalet, rødt markerer ferdslmuligheter. Bildet er tatt av forfatteren.

Figur 27 Skilt som viser privatrettslige regler i Gartnerkvartalet på Løren. Bilde er tatt av forfatteren.

Figur 28 Bildet viser skilt med regler for Enerhaugen borettslag. Bilde er tatt av forfatteren.

Overvåkning

Det virker å bli stadig mer vanlig for nyere stedsutvikling og boligutbygging å ha vektertjenester og videoovervåkning. I en tett by bidrar dette til å skape sikkerhet og trygghet ovenfor borgere. Dette kan imidlertid påvirke bruken, og begrenser i stor grad hva slags sosial adferd som kan forventes. Slik begrensning er et nytt forhold i det moderne samfunnet og det moderne bylivet.

Antageligvis kan det virke avskrekkende for uønsket aktivitet, men samtidig kan det tenkes at dette også begrenser alminnelig sosial adferd og bruk av arealene, som gjør at arealene blir mindre funksjonelle og kan bli tatt i bruk i mindre grad.

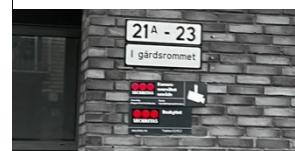
Grønne arealer

En viktig kvalitet i byen er tilgang på grønne arealer. Dette behovet kan blant annet sikres gjennom reguleringsbestemmelser. En erfaring fra stedsanalysene var at flere halv-private bakgårder hadde mer oppstykkede grønne arealer, eller mindre grønne arealer som trolig kun har en estetisk verdi. I noen tilfeller kan det nærmest kalles «mikrogrønt», der det kan stilles spørsmål knyttet til disse grønne arealenes funksjon. Kan det hende at flere slike små, grønne arealer anlegges som et slags «minstekrav» for å være i tråd med reguleringsbestemmelsene, og for å maksimere lønnsomheten i prosjektet? Oppstykkede grønne arealer, eller små grønne soner vil ha en begrensende bruk og tilføyer i liten grad verdiene som tilgangen på grønne arealer burde gi innbyggere. Hvis det ikke kan sikres rikelig tilgang på grønne arealer i direkte nærhet, kan det tenkes at tilgang på en liten til middels park med tettere bebyggelse hadde vært mer gunstig i å sikre denne kvaliteten.

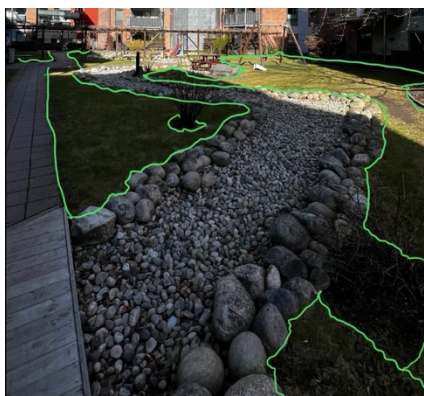
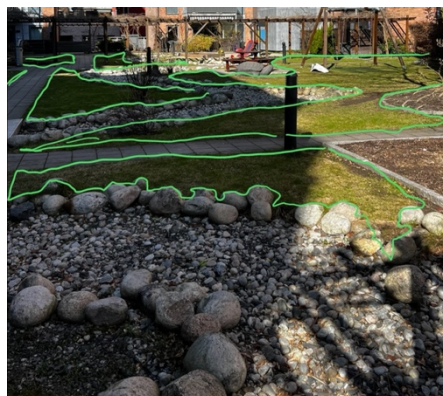
Figur 29 Overvåkning i Barcode. Bilde er tatt av forfatteren.

Figur 30 Overvåkning i et boligstrøk nær Sagene. Bilde er tatt av forfatteren.

Figur 31 Bildene viser grøntarealer i uteoppholdarealer, markert i rødt. Fra Kværnerbyen. Bildene er tatt av forfatteren.

Figur 32 Bildene viser grøntarealer, oppstykket. Markert i grønt. Fra Kværnerbyen. Bildene er tatt av forfatteren.

Figur 33 Bildene viser grøntarealer på Tøyen. Bildene er tatt av forfatteren.

Ovenfor ser man slike forhager, eller mindre grønne arealer i eldre bebyggelse. Forholdet mellom grønne arealer, og øvrig bebyggelse er skjev, og kvaliteten de grønne arealene kan tilføre er innskrenket.

På bildet til høyre ser vi Birkelunden på Grünerløkka som er en middels stor park. Her er ikke arealene like oppstykket, selv om ferdsel er sikret gjennom tydelig markerte gangveier. Bygningene rundt oppleves ikke å være for nærme, eller har mange balkonger, og innskrenker ikke sosial adferd i like stor grad. Kirken gir en kulturhistorisk verdi og symbol. Denne parken har også paviljonger som også bidrar til å gi karakter og symbolikk som lar seg stedfeste. Dimensjonene til parken bidrar til å gjøre den mer tilrettelagt for allsidig bruk, og tilgjengelig for mange ulike type brukere på en gang.

Et større grønt, og åpent areal kan trolig forminske følelsen av sosial kontroll og overvåkning på plassen nedenfor til høyre. Samtidig kan dette bidra til at område oppleves som mindre trygt, når den sosiale kontrollen oppleves som mindre markant.

Figur 34 Bildet viser grøntarealer på Birkelunden, Grünerløkka. Bildet er tatt av forfatteren.

Figur 35 Bildet viser stort grøntareal ved boligområde nær Kampen. Bildet er tatt av forfatteren.

«Torg»

En av funnene i analysen omhandler såkalte «torg». Med torg menes mindre kjøpesenter, som i eksempelet nedenfor. Bruken av ordet torg kan forstås som en del av markedsføringen til senteret. Det er noe ironisk at disse kjøpesentrene kaller seg for torg, når definisjonen som lyder;

«Et torg er en åpen plass i en by hvor selgere og kjøpere, produsenter og forbrukere, møtes for å handle» (Store norske leksikon, 2005-2007).

Det er med andre ord ikke riktig bruk av torg-betegnelsen. Torget har tradisjonelt sett vært et sted i byens offentlige rom, der hovedsakelig handelsaktivitet har foregått. I tillegg har torget også vært en arena for å treffes, ytre, og diskutere. I stedet for å samle mennesker i offentlige rom, bidrar disse moderne torgene til det motsatte; Gjennom handelslekkasje bidrar de til å føre brukere bort fra offentlige rom fra eksempelvis strøkgater med handelsvirksomhet, til kjøpesenter med kommersielle vilkår.

Slik som Proshansky (2004) argumenterer, er vår tid preget av blant annet konsum.

Torget's tradisjonelle funksjon som arena for mellommenneskelig kontakt blir ved slik kommersialisering av byrom antageligvis erstattet med aktivitet styrt av konsum. Samtidig som slike steder trolig påvirker handelsaktiviteten til nærliggende gater, styres de også av åpningstider. En slik regulering av når på døgnet aktivitet skal foregå vil trolig påvirke et steds evne til å skape en særegen urban kultur. Samtidig vil overvåking, og vektertjenestene på slike sentre virke innskrenkende for sosial, og kulturell adferd. Det kan også tenkes at også romlige uttrykk er begrenset når rommets karakter endres til å foregå innendørs i privat-eide lokaler.

Figur 36 Bildet viser Løren Torg. Bildet er tatt av forfatteren.

Dette indikerer at de fleste premissene for urban kultur er innskrenket og følger av hvordan de private aktørene vil styre driften av senteret. Antageligvis vil dette gi konsekvenser for tidsdybden, når slike sentre er preget av midlertidighet som jevnlig utskifting av ulike virksomheter. Med andre ord gir trolig etableringer av slike torg, fremfor å fokusere på handel og sosial interaksjon i offentlige rom, konsekvenser for et steds muligheter til å skape en særegen urban kultur.

I henhold til kompakt byutvikling-strategien vil slike torg være både praktisk, og logisk for å redusere reiseavstander. Slike torg samler næringer som de fleste trenger på et sted. Reisetiden kan ofte derfor dekkes til fots, og avstandene er korte mellom hvert tilbud. Det er ofte snakk om 5-, 10- eller 15-minutters byen, og som sådan gjør disse torgene at avstanden til de tjenestene og butikkene man trenger, kommer nærmere. De er også praktiske hele året rundt, ettersom de er under tak. De er oppvarmet, og det har vektertjenester som bidrar til å holde dem trygge. Men, hvis man skal se på dette fra et sosialt bærekraftig perspektiv kan dette by på utfordringer.

Det er vanlig å se på tradisjonelle torg med utforming som små, til mellom-store rektangulære plasser. Torgets tradisjonelle funksjon med åpent areal byr på fleksibilitet i utformingen, og muliggjør for ulik aktivitet og konfigurasjoner for sosial interaksjon. I et kjøpesenter er denne utformingen bestemt. Det er kun innholdet i hver enkel butikk som kan endres. Fasadelivet er også redusert til generelle logoer til næringen som leier butikkarealet, og disse er utformet minimalistisk for å skape fleksibilitet for å endre bruken. Sentraliseringen er utvilsomt praktisk sett ut fra fortetningsperspektivet. Ettersom kjøpesentrene sentraliserer all næring under et og samme tak, forsvinner det offentlige rommets funksjon for næring utenfor bygningen i varierende grad. I de største kjøpesentrene finner man opp mot 70-80 butikker, som i teorien ellers kunne vært lokalisert i første etasjer rundt om i byene. Vurdert ut fra dette perspektivet mister man potensielt mye aktivitet i offentlig rom som i stedet blir privatisert, under andre omstendigheter.

Samlokaliseringen av næringer på et kjøpesenter betyr at man mister mye arkitektonisk informasjon. Butikker som kunne vært en del av byen, eller nabolagets identitet, går tapt innenfor kjøpesentrens vegger. Et annet problem er at slike torg ofte tilrettelegges med parkeringskjeller, og gratis parkering. Dette byr på store utfordringer for lokalt næringsliv. For det første oppfordrer det til mer biltrafikk, som kan bety økt transportenergi. I konkurransen mot handlegater hvor betalt gateparkering er mer vanlig, er det rimelig å tro at mange velger parkering som er gratis. Med hensyn om at et sted skal utvikle en distinktiv urban kultur, gir trolig slike «torg» et dårligere utgangspunkt enn handlegater. Det blir mer vanlig med franchisebutikker, og som kan det forventes langt færre spesialforretninger eller stedsspesifikke tilbud på et senter, enn hva som kan forventes i en handlegate. Slik standardisering er skadelig for et steds særpreg, og mye peker på at slike torg finnes mange steder.

Kjøpesentre kan ofte tilby lavere leiepriser for næringer enn lokaler i byen. Det blir dermed mer gunstig å etablere seg på senteret. Det kan derfor argumenteres for at dagens praksis bidrar til å gjøre lokalt næringsliv mer sårbart, og at dette gir konsekvenser for stedets evne til å tilby særegne tilbud som brukere ikke kan forvente andre steder. Et siste moment ved disse kjøpesentrene, er at de i stor grad er begrenset til å tilby naturlig sollys, luft, grønne arealer, og romlig sfære. Slike sunnhetsidealer har, og er fremdeles viktige momenter som ivaretas når man planlegger boligprosjekter.

Figur 37 Bilde viser på innsiden av Løren Torg. Bildet er tatt av forfatteren.

Figur 38 Bildet viser utenfor Løren Torg. Bildet er tatt av forfatteren.

Figur 39 Bildet viser utenfor Skøyen Torg. Bildet er tatt av forfatteren.

De aller fleste bydelene og nabolagene i stedsanalysen hadde slike «torg». Butikkene som man vanligvis finner på slike torg er matbutikker, apotek, og klesbutikker. De aller fleste av disse er franchise, men det finnes noen unntak. Et trolig resultat av dette, er at man får de samme tilbudene, uavhengig hvor en er, og dette kan påvirke følelsen av at steder er like.

Detaljvirksomhet i tilpassede fasader i 1. etg

På Grünerløkka var denne situasjonen annerledes. Her var det en klart større andel spesialistvirksomheter. Det var en god del second-hand/vintagebutikker, unike serveringssteder som «Haralds Vaffel», og uteserveringssteder som «Aku-Aku Tiki Bar», «Los Lobos/Bar Boca» og «Grünerløkka Brygghus». Sistnevnte spiller på lokalitet i virksomhetens navn, noe som kan oppleves som positivt for områdets stedsidentitet, og tilhørighet.

Figur 40 Bildet viser fasader i Thorvald Meyers gate. Fra venstre: Los Tacos. Til høyre: Los Lobos Bar Boca. Skjerm bilde fra Google Maps.

På skjerm bilde ser vi en bysituasjon på Grünerløkka. «Los Tacos» har fått større areal til uteservering, mens «Los Lobos» mister denne muligheten ettersom fortauet er smalere. På en annen side har Los Lobos tilpasset fasaden i første etasje. Dette kan oppleves som positivt fordi dette tilfører detaljering i menneskelig hastighet, slik Gehl (2010) argumenter for. Samtidig forteller dette om livet på baksiden av fasaden, og tilfører virksomhetens personlighet og særegne uttrykk til gaten og det offentlige rommet. I eksempelet over er det en kjederestaurant, «Los Tacos», mens «Los Lobos» kun finnes på Grünerløkka. At sistnevnte har en slik utforming tilsier at slike stedsunike tilbud i større grad tilfører sosial, kulturell og romlig uttrykk til stedet. Over en lengere periode hvis driften fortsetter, kan slike steder som brukes av lokalbefolkningen bidra positivt for stedsidentiteten så vel som stedstilhørigheten. Tilbudet er, i motsetning til Los Tacos, et tilbud som kun kan oppleves her, der Los Tacos finnes flere andre steder.

Et annet moment er at muligheten for å tilpasse fasaden er varierende for disse to næringene. Los Lobos har mindre glassflater i fasaden, og mer overflate som kan tilpasses. Virksomhetsskiltet til Los Lobos skaper et skille mellom første og andre etasje. På Los Tacos skaper ornamenteringen dette skille. Eksemplene ovenfor viser samtidig hvordan ornamenteringen i de øvrige etasjene ikke får like stor betydning hvis det menneskelige fokuset rettes mot en tilpasset fasade, fremfor at bygningens

fasade i sin helhet ikke er kontrasterende. Nettopp dette skillet kan indikere at Los Lobos sin fasade «stjeler» oppmerksomheten til forbigående. Dette gir mulighet for mindre ornamentering i bygningens øvrige etasjer, dersom fokuset er å tilpasse etasjen som oppleves for gående og syklende, fremfor at hele bygget skal ornamenteres.

Slik som Murphy (2024) beskriver, kan arkitekturen både oppfordre og forhindre slik tilpasning. På Grünerløkka virker det å være mer akseptabelt med slik tilpasning, noe som kan tyde på at lokalbefolkningen, naboer, gårdeiere, og myndighetene har høy toleranse for slik tilpasning. Dette er interessant, fordi dette kan gi en fordel til lokale næringer i kampen mot gentrifisering. Grünerløkka er blant en av nabolagene i Norge som utsettes for økt gentrifisering, hvor resultatet er mer franchise, og mindre lokal og særegen virksomhet. Slik Christensen (2013) peker på «Derfor er ikke Grünerløkka så hipp lenger», et resultat av gentrifisering der konkurransen fra blant annet franchise øker. (Christensen, 2013). Dette påvirker også eiendomsmarkedet på stedet. At Grünerløkka har blitt et populært sted å etablere virksomhet og investere i eiendom, skiller seg betraktelig ut fra hvordan stedet tradisjonelt sett har vært, og peker på at stedets særegenhet og urbane kultur har skapt denne konkurransen. Grünerløkka har blitt en populær turistdestinasjon, som resultat av blant annet stedets urbane kultur. (Cheung & Chung, 2022) kaller dette fenomenet for *touristification*, som tilsier at stedets bolig- og leiepriser påvirkes av økt turisme.

Figur 41 Bilde viser fasaden til "Aku-Aku Tiki Bar". Skjerm bilde fra Google Maps.

Et annet eksempel er «Aku-Aku Tiki Bar» som befinner seg litt lenger ned i Thorvald Meyers Gate. Her er det ikke uteservering, men fasaden er tilpasset, med et klart skille mellom første og andre etasje. I Norge har ingen vi ingen tradisjon for Tiki-barer. Virksomheten tilfører derfor en kulturell kvalitet, som uttrykkes romlig gjennom fasadens uttrykk. Livet på innsiden gjenspeiler seg ut i det offentlige rommet, og gir stedet noe unikt som man trolig ikke finner mange andre steder i Norge.

Figur 42 Bildet viser tilpassede fasader i Markveien. Fra venstre Olivenlunden 1830, Haralds Vaffel, Løkka Deli. Skjerm bilde fra Google Maps.

I dette bilde fra Markveien på Grünerløkka ser vi aktive første etasjer, med «Haralds Vaffel» i midten. Denne butikken er ikke vanskelig å få øye på. Selv om måten første etasje er utformet på ikke direkte signaliserer hva som tilbys her, skiller den seg vesentlig ut fra «Olivenlund 1830» til venstre, og «Løkka Deli» til høyre. Innsiden av denne næringen, speiler seg ut i det offentlige rommet, og bidrar til å gi denne gaten en tydeligere identitet. Det er også satt ut en benk, som følger samme farge som resten av fasaden. Utemøbleringen er sparsommelig, men den åpner for at man kan sitte ute og se på menneskene i gaten. Slik uteservering er det mye av på Grünerløkka. Ettersom bygningen har både glass og tilpasningsdyktige overflater i første etasje, muliggjør dette for en slik tilpasning av fargebruken som tilfører et særpreg i gaten.

Utforming av fasader slik som i eksemplene over er ikke like vanlig i nyere utbygging. Samtidig er det interessant å se hvordan effekt det gir på stedet. Personligheten til eiere, funksjonen til tilbudet, og nabolagets helhet virker å bli påvirket av slik tilpasning. Det er vanskelig å si om innbyggere generelt sett opplever dette som positivt for stedsidentiteten. Samtidig peker dette på at detaljvirksomheten med personlig tilpasning av fasaden tilfører identitet gjennom romlig tilpasning, og bidrar til å definere en unik urban kultur.

Figur 43 Bildet viser tilpasset fasade selv under renovasjon. Bildet er tatt av forfatteren.

Slik tilpasning av fasade trenger ikke være forbeholdt kun eldre bebyggelse. «Maschmanns Matmarked og Bakeri» i Karenslyst Allé viser hvordan man kan sikre både sollys og få en tilpasset fasade til virksomheten. Dette er forbeholdt at man har en meget høy første etasje. Selv om møbleringen har fellestrekk med en del «vanlig» møblering, forteller fargevalget om en helhetlig tematisk gjennomføring.

Som navnet til virksomheten tilsier, er det et marked. Plasseringen av produkter i møbleringssonen bidrar til å forsterke denne følelsen, og gir særpreget og tilfører gaten identitet og et varierende uttrykk. Virksomheten ved siden av «Shishi» har gjort noe lignende og forteller potensielle kunder om hva slags varer og tjenester som kan forventes. Her er det åpenbart at blomster er en del av dette uttrykket. Selv om begge disse to butikkene er i moderne lokaler, med enkle fasadeuttrykk, bidrar variert møblering og utstilling av varer med å pryde gaten og gir besøkende flere detaljer å se på. Dette vil trolig oppleves som positivt for menneskelig skala, etter Gehl (2010). sine argumenter.

På bildet nederst til høyre ser vi på fasaden «Madina Sweets». Navnet tilsier at virksomheten tilbyr bakevarer og har kulturelle røtter til Saudi-Arabia. Fasadeuttrykket er noe enkelt, og det er kanskje ikke like lett å forstå hva som tilbys her ved første øyekast. Bildet nederst i midten viser to spisesteder som ikke har gjort for store tilpasninger i fasaden. Ettersom dette er spisesteder, kan det stilles spørsmål ved om fasadens uttrykk som mindre vedlikeholdt, virker innskrenkende for om forbipasserende vil spise her. Begge eksemplene har trolig ikke utnyttet sitt fulle potensiale knyttet til autentisitet. De andre eksemplene viser hvordan dette kan gjøres, og hvordan dette kan appellere til befolkningen i større grad. Samtidig forteller dette noe mer om autentisiteten, som kan virke positivt for stedsidentitet og tilhørighet, som Relph (1976 i Hauge 2007) argumenterer for.

Figur 44 Utstilling av varer for Maschmanns Matmarked. Bildet er tatt av forfatteren.

Figur 45 Fasade for Maschmanns Matmarked. Bildet er tatt av forfatteren.

Figur 46 Fasade for Shishi. Bildet er tatt av forfatteren.

Figur 48 Fasade for Grytelokket og Sushi Thai. Bildet er tatt av forfatteren.

Figur 47 Fasade for Medina Sweets. Bildet er tatt av forfatteren.

«Scorpius» på Grünerløkka er en av virksomhetene som tydelig skaper blikkfang. Det er vanskelig å definere om fasaden er tilpasset, eller om det kan oppfattes som gatekunst. Samtidig kan det vurderes om en så detaljert tilpasning kan oppfattes negativt for naboer, eller positivt. Imidlertid forteller denne fasaden mye om identiteten til eierne av virksomheten, og dette formidles ut i det offentlige rommet.

Bildet til høyre viser andre siden av Markveien, fra benkene utenfor «Haralds Vaffel». Her har et mer moderne bygg fått deler av fasaden tilpasset. Her er det mindre fasadeflate som kan tilpasses, og fasaden er trukket lengre inn fra gaten. Det er lavere under taket enn det var i eksemplene fra Karenslyst Allé. Tilpasningen av fasaden gir derfor ikke like stor effekt som de andre eksemplene. Arkitekturen er begrensende for tilpasning i dette eksempelet, slik som Murphy (2024) peker på.

Figur 49 Fasade til Scorpius. Bildet er tatt av forfatteren.

Figur 50 Tilpassede fasader på andre siden av Markveien, sett fra Haralds Vaffel. Bildet er tatt av forfatteren.

Figur 52 Tilpasset fasade for Olivenlunden 1830. Bildet er tatt av forfatteren.

På Grünerløkka har også franchise virksomheter tilpasset fasaden noe. Her har «Olivenlunden» tilpasset fasaden med en plakat som skaper assosiasjoner og gir uttrykk for merkevaren som virksomheten vil formidle til gatelivet.

Til høyre kan vi se hvordan «Chair» har tilpasset fasaden med beplantning.

Figur 51 Beplantning i fasade på Chair. Bildet er tatt av forfatteren.

Det siste eksempelet til høyre viser hvordan bebyggelse uten ornamentering likevel kan tilføre personlighet og identitet til gatelivet. Fargebruken varierer for hver bygning, med et tydelig skille mellom første etasje hvor det er virksomhet, og øvrige etasjer hvor det er boliger. Selv om det er uttrykket kan virke monotont, følger bebyggelsen visse rammer for utformingen, og tar høyde for den lokale konteksten, og skaper ulike uttrykk i hver fasade. Første etasjene som oppleves av fotgjengere er mer detaljert enn resten av fasaden.

Figur 53 Eksempel på mindre ornamenterte fasader med mer detaljering i første etasje. Bildet er tatt av forfatteren.

Minimalisme i utformingen

På en annen side har flere nye prosjekter i begrenset muligheten for tilpasning. Dette kan begrense stedsidentiteten, sett i lys av urban kultur. Ut fra Murphy (2024) sin argumentasjon om arkitektur som begrenser eller oppfordrer til identitetsladet tilpasning, forsøker argumentasjonen her å tilføre flere perspektiver rundt denne diskusjonen. Til høyre er det et bilde fra Sørenga. Det minimalistiske skiltet viser «Indian Streetfood».

Utenom at skiltet eksplisitt forteller at dette var en indisk restaurant, er det lite detaljering i fasaden, skiltet eller møblering som fremhever denne identiteten. En indisk restaurant på Sørenga vil som sådan tilføre kulturell verdi. I dette tilfellet begrenses dette uttrykket, når denne kulturelle informasjonen uteblir. Det kan være rimelig å stille spørsmål ved om den urbane kulturen på Sørenga blir mer homogen, selv om tilbudene er varierte. Den begrensede utformingen forteller lite om stedets autentiske opplevelsesverdi.

Eksempelet til høyre viser fasaden til «Sanjay's» på Løren. Dette er også en indisk restaurant. På samme måte som på Sørenga, er det veldig vanskelig å forstå at dette er en indisk restaurant, basert ut fra fasaden og hvordan dette kommuniseres. Det livet som utspiller seg inne i restauranten blir etter alt å dømme ikke formidlet ut i det offentlige rommet. Sanjay's tilfører utvilsomt en kulturell verdi til Lørenveien, men fasaden mangler autentisitet. Det er kun skiltene som forteller at dette er en indisk restaurant.

Dette virker å være tilfelle for de fleste virksomhetene i Bjørvika. Her er «Feniqa – Authentic Lebanese Cuisine». Fasaden forteller lite om det kulturelle dette spisestedet gir til gaten. Det meste av identitetsbærende elementer er tatt bort, og den minimalistiske fasaden gir lite autentisitet. Utemøbleringen er generell, og gir uttrykk for standardisering. Utenfra er det veldig vanskelig å forstå hvilket liv som utspiller seg på innsiden av fasaden. Det er ikke et klart skille mellom første etasje og øvrige etasjer.

Ut fra skiltet forstår man at dette er et sted som serverer libanesisk mat, men utenom det så gir ikke stedet mye kulturell, og identitetsstyrkende kvaliteter til nabolaget.

Figur 54 Indian Streetfood på Sørenga. Bildet er tatt av forfatteren.

Figur 55 Sanjay's på Løren. Bildet er tatt av forfatteren.

Figur 56 Feniqa nær Vannkunsten. Bildet er tatt av forfatteren.

Ved å sammenligne denne fasaden, med en annen fasade i Grønlandsleiret, blir denne forskjellen tydeligere. Bilde nede til høyre viser også en libanesisk forretning. Dette er imidlertid en libanesisk frisør. Forbipasserende gjenkjenner flagget som er foliert i vinduet, vil enkelt lese kulturelle referanser i fasadeuttrykket. Denne assosiasjonen vil derfor kunne fortelle mye om hva slags tilbud som finnes her, for disse brukerne.

Dette stedet tilfører trolig mer kultur og identitet enn *Feniqia*, til byområdet. Samtidig gir dette uttrykk for autentisitet, som er viktig for stedstilhørighet. (Relph 1976 i Hauge 2007). Dette stedet er ikke begrenset til å tilpasse fasaden, og gir dermed en del av libanesisk kultur ut i det offentlig rommet, og bidrar til å skape mer mangfoldig identitet i Grønlandsleiret. På en annen side, kan det være ønskelig å standardisere utformingen for å opprettholde og videreføre en minimalistisk utforming, som en del av et helhetlig uttrykk, merkevare eller «image» i et byområde. En slik helhetlig utforming gir andre kvaliteter som bidrar til at stedet oppleves stilrent og ryddig. Dette kan antageligvis være fordelaktig, men gir lite symbolikk og detaljering som beboere og besøkende kan knytte relasjoner til. I tilfeller hvor en ønsker et enklere uttrykk bidrar minimalismen til at det er lite som stjeler oppmerksomheten. Det kan tenkes at dette gir et mindre autentisk uttrykk, og bidrar til opplevelsen av monoton bebyggelse, ettersom også virksomhetene blir mer like. Steder med stor grad av tilpasning i fasaden gjennom mindre regulering, kan på en annen side oppleves som mer «forurenset» i gatens helhetlige uttrykk.

På bilde til høyre ser vi fasaden til «*Grønland Bazar*», tydelig markert i oransje farge. Utformingen av dette inngangspartiet bruker elementer fra kulturer fra Midtøsten, og samsvarer med navnet på dette senteret. Her samsvarer navnet og fasaden og bidrar til et helhetlig uttrykk. Bazaren tilfører noe «annerledes» til gaten, som ikke har en tradisjonell tilhørighet i Norge.

Grønland er en av landets mest multikulturelle nabolag, som kan forklare hvorfor det i dette tilfelle toleranses slik tilpasning av fasadeuttrykket. Fasaden vil som sådan styrke det romlige uttrykket og bidra til formidlingen av dette mangfoldet som er en del av nabolagets urbane kultur.

Figur 57 Liban Elegant Frisør på Grønlandsleiret. Bildet er tatt av forfatteren.

Figur 58 Grønland Bazar på Grønlandsleiret. Bildet er tatt av forfatteren.

Virksomheten på bildet til høyre har et tydelig skille mellom næring og bolig. Fasaden er ikke tilpasset i stor grad, og forteller lite om hva denne «Aasta» tilbyr. Nede til høyre ser vi den populære klesbutikken «Ditto». Denne fasaden er trukket inn fra gateløpet, og har store vindusflater. Resultatet er at det er minimalt med flater i fasaden som kan tilpasses. Begge disse eksemplene viser mer begrenset tilpasning. Nedenfor gis flere eksempler av mer standardisert utforming i fasaden.

Figur 59 Bildene viser Aasta og Ditto. Bildet er tatt av forfatteren.

Figur 60 Collage av fasader i Bjørvika. Bildene er tatt av forfatteren.

(Fra høyre over: Dapper (klesbutikk og kafé), Bjørvika Blomster, Sumo (sushi restaurant), Laficco Bjørvika (pizzeria), Xpeng (bilbutikk), Bjørvika Streetfood). Fasadene forteller lite om tilbudet på innsiden, og tilfører lite identitet til de offentlige rommene. Dette kan bidra til at folk opplever stedene som monotone.

Det var vanskelig å forstå hva slags tilbud «Vesper» tilbyr, vurdert fra fasaden. «Vesper» er en bar i Barcode, et sted som ofte assosieres med forretning og næringsliv. I stor grad gir denne nye bydelen uttrykk for et globalt uttrykk, og blir ofte omtalt som et «business district». (A-Lab, år?). Nabolaget

Det kan derfor forstås hvorfor denne minimalistiske utformingen er ønskelig rettet mot et globalt uttrykk. Dette gir samtidig dekontekstualisering mot nærliggende områder, og tar ikke høyde for å bygge under lokalt særpreg.

Vannkysten i Bjørvika hadde en rekke første etasjer som var reservert til kunstformål. Utformingen med store glassflater opplevdes som lite deskriptivt. Utgangspunktet for slike tilbud er at de tilfører kultur, som kan virke positivt for nabolagets appell for kreative mennesker, slik Florida (2002) foreslår. At fasadene er minimalistiske kan være et resultat av reguleringer og førende retningslinjer for utforming, samtidig kan det tenkes at kunstnerne ikke ønsker for stort fokus rettet mot fasaden, og i stedet ønsker å rette dette mot kunsten. Dette nabolaget preges av gråtoner i skiferfasaden, og det kan derfor være problematisk at disse fasadene gir lite romlig informasjon. Samtidig kan dette forstås som en del av et helhetlig inntrykk.

Figur 61 Vesper på Barcode. Bildet er tatt av forfatteren.

Figur 62 Bildene viser tre ulike fasader til kunstgalleri i Vannkunsten. Bildene er tatt av forfatteren.

Gatemøblering

Et annet funn, som kan påvirke urban kultur og særegenhet, er gatemøblering. Dette handler om muligheten, eller barrieren til å formidle en identitet og personlighet, på lik måte som fasaden. Mye gatemøblering rundt Bjørvika bærer preg av minimalisme, og virker standardiserte. En trolig årsak kan ha med økonomisk begrensinger, eller i henhold til merkevare for Bjørvika. Et resultat av dette er at mye av møbleringen som kunne styrket et steds særegenhet, blir svekket. For mange like benker blir raskt oppfattet som repetitivt og monotont. Materialene virket å være preget av miljøet, spesielt betong og treverk som opplevde slitasje. Fargene bidro til at stedets gråtone ble forsterket. Bildene under er fra Sørenga.

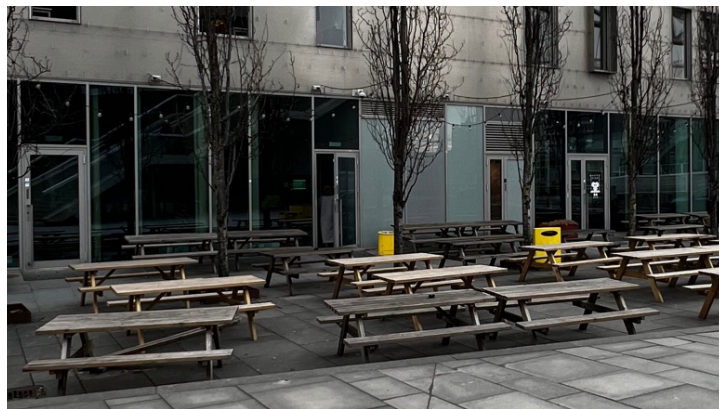
Figur 63 Bildene viser ulike gatemøblinger på Sørenga. Bildene er tatt av forfatteren.

Figur 65 Møblering i Bjørnvika. Bildet er tatt av forfatteren.

Figur 64 Møblering på Grønland etter gangbroen fra Barcode. Bildet er tatt av forfatteren.

Bildene over er tatt på Vannkunsten og på Grønland, etter å ha gått over gangbroen fra Barcode. På bilde oppe til venstre virker møbleringen som mer særegen, men trolig mindre funksjonell og universal. Bilde oppe til høyre viser mange, helt like benker som gir uttrykk for standardisering og styrker følelsen av monoton møblering.

Bilde til høyre er fra Løren og viser kafémøblering. Samtidig peker dette eksempelet på standardisering, og franchise med «Kaffebrenneriet», uten at fasaden har blitt tilført noe særegenhet. Steder som i større grad kun tillater slik utforming, kan trolig bli begrenset til å skape et særpreg.

På bilde til høyre ser vi enkel uteservering til «El Camino» i Karenslyst Allé. Det er for det første vanskelig å lese ut fra fasaden at dette er et sted som serverer meksikansk mat. I dette eksempelet er uteserveringen under taket i arkadegangen. Selv om stedet tilbyr ly fra omgivelsene, opplevdes serveringen som innstengt, selv om man er utendørs.

Nede til høyre er det bilde av «Baker Hansen» som har uteservering mot både Sjølyst plass og Karenslyst Allé. Her er, og føles møbleringen utendørs. Imidlertid er møbleringen standardisert og gir liten opplevelsesverdi som tar høyde for lokal kontekst. Dette er ofte tilfellet for franchise der etableringen av slike tilbud vanligvis ikke tilfører rommet et særpreg. Alle tre eksemplene er franchise.

Figur 66 Møblering utenfor Kaffebrenneriet på Løren. Bildet er tatt av forfatteren.

Figur 67 Møblering utenfor El Camino i Karenslyst Allé. Bildet er tatt av forfatteren.

Figur 68 Møbleringen til Baker Hansen i Karenslyst Allé. Bildet er tatt av forfatteren.

Figur 70 Møblering mot Sjølyst plass for Baker Hansen. Bildet er tatt av forfatteren.

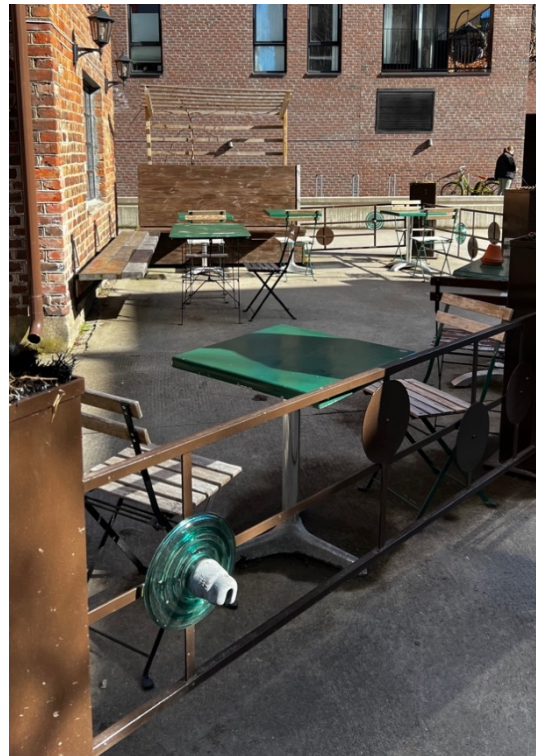
Figur 69 Møblering for Baker Hansen mot Karenslyst Allé. Bildet er tatt av forfatteren.

På bildene til venstre er det imidlertid gjort enkle grep som bidrar til at møbleringen virker mer tilpasset, enn bildene over. Gatelivet i Karenslyst Allé virker - etter hvordan Baker Hansen har møblert - å by på mer opplevelse, enn rommet på Sjølyst plass. Dette stemmer med hvordan Gehl (2010) argumenterer for at mennesker foretrekker å se andre mennesker i aktivitet.

Møbleringen under tak, slik som hos «El Camino», og gjør det derfor enklere å bruke puter, og annen dekor som ikke tåler regnvær i utemøbleringen. Det er derfor både fordeler, og ulemper med arkadegang, eller annen form for tak over utearealene. I funksjonell arkitektur er det ofte vanlig å dytte fasaden inn slik som her, blant annet for å sikre denne funksjonen.

I dette eksempelet ser vi på en uteservering på Kværnerbyen. Her har eieren klart å fortelle noe om nabolagets kulturhistoriske fortid, og representerer denne gjennom møbleringen. På denne måten gir denne uteserveringen en vesentlig sterkere identitet, enn de andre eksemplene. Denne restauranten var ikke en kjederestaurant, noe som dels kan forklare hvorfor det har blitt lagt inn mer innsats for å skape et særpreg. Kjederestauranter og kjedekaféer som «Baker Hansen», og «El Camino» er nok noe begrenset i henhold til budsjett, og retningslinjer for utforming. Det er imidlertid spennende å se hvordan eieren på Kværnerbyen har lyktes med å fortelle en del av kulturhistorien og samtidig skapt et kommersielt tilbud.

Figur 71 Tilpasset møblering for restaurant nær Kværnerbyen. Bildet er tatt av forfatteren.

Figur 72 Tilpasset møblering på Tøyen. Bildene er tatt av forfatteren

Over er det tre eksempler som viser hvordan farger, mykere overflater og generell tilpasning kan tilføre mer identitet og særpreg gjennom møblering.

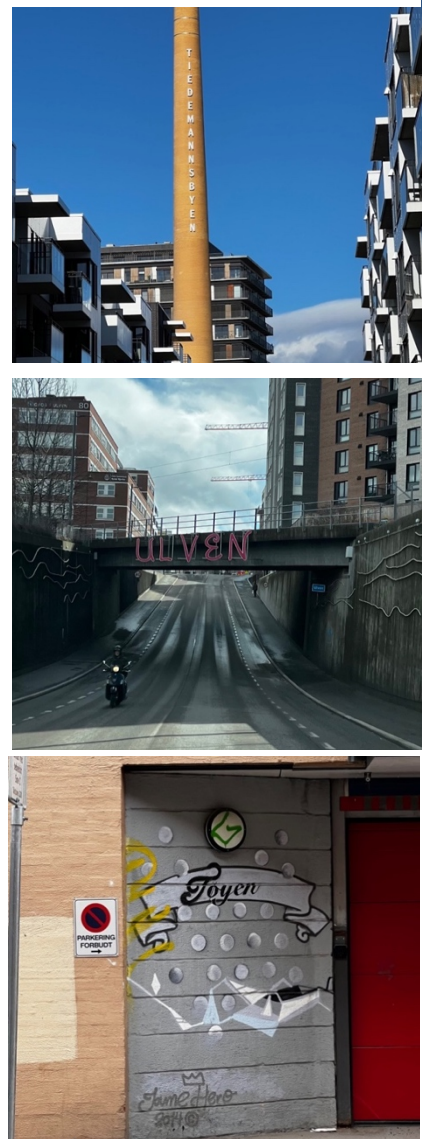
Stedsspesifikke uttrykk

For å bygge videre på hvordan rommet kan formidle identitet, og skape stedstilhørighet, vises det til funn som gjennom stedsspesifikke uttrykk evner å styrke stedets identitet. Symbolisme som uttrykker lokasjon, virker å kunne fortelle mye om et steds lokale kultur. Eksempelvis forteller denne pipen ved Tidemandsbyen på Ensjø mye om kulturhistorien, og gir uttrykk for en ny, moderne identitet.

Denne gamle pipen tilhører eldre industri på stedet, og er i seg selv effektiv til å fortelle at stedet har en sterkere kulturhistorie enn hva det moderne uttrykket i utgangspunktet formidler. I det man ankommer Ulven med bil blir man møtt med denne installasjonen. Eksemplene på Ulven og Tidemandsbyen er antageligvis utført av utviklere, og kan virke positivt for stedstilhørigheten. Symbolene gir assosiasjoner til stedet, og kan være en viktig kvalitet for å motvirke følelsen av monoton bebyggelse.

På Tøyen er det gatekunst som spiller på stedsnavnet. Dette er trolig utført av en privatperson, og kan derfor oppleves som mer autentisk enn eksemplene ovenfor, ettersom graffitien er et identitetsladet spor, slik Murphy (2024) beskriver. Imidlertid kan dette i mange tilfeller oppleves som negativt, ettersom hvor skillet går mellom hærverk og kunst i graffiti er vanskelig å avgjøre. Slike små, men effektive stedsspesifikke inntrykk gir klare identitetsmarkører. Dette kan bidra til å styrke stedstilhørigheten. I moderne utvikling snakkes det ofte om «signalbygg» for å blant annet styrke stedets egenart. Slike stedsspesifikke uttrykk kan gi en lignende effekt, men er mer budsjettvennlige. Hvis lokalsamfunnet får muligheter til å påvirke slik utforming i større grad, vil dette gi uttrykk for mer

Figur 73 Stedsspesifikke uttrykk. Øverst: Tidemandsbyen. Midten: Ulven. Nederst: Tøyen. Bildene er tatt av forfatteren.

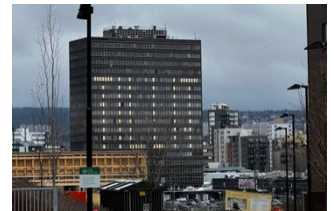

lokal tilpasning som kan styrke de den kollektive identiteten på stedet.

Mindre stedsspesifikke uttrykk som «Kampen bydelshus» kan også trolig virke positivt for stedstilhørigheten og gir klare assosiasjoner tilknyttet til stedet. Stedsspesifikke uttrykk trenger ikke nødvendigvis bruke stedsnavn, dersom særpreget er unikt nok til at innbyggere assosierer eksempelvis bygninger med stedet. Dette kan være signalbygg. Mellom Økern og Løren står dette bygget med teksten «TILLIT» lyst opp i fasaden. Denne bygningen er meget gjenkjennbar og unik, og kan være en viktig stedsrepresentasjon for stedet.

Figur 74 Kampen Bydelshus. Bildet er tatt av forfatteren.

Figur 75 Bygg med "Tillit" på Økern. Bildet er tatt av forfatteren.

Kunst

En annen observasjon fra stedsanalysen som belyser samme tematikk, er offentlig gatekunst. Dette var spesielt fremtredende på Tøyen. Her hadde flere bygninger ved T-banestasjonen store malerier på siden av bygningene. Utfra eksemplet nedenfor kan man anta at tematikken som belyses handler om mangfold. Nedenfor gis det også Munch-referanser, og kan trolig forstås ut fra at Munchs tilknytning til Tøyen. Gatekunsten her gir potensielt et positivt inntrykk på lokalbefolkningens stedstilhørighet. De forteller i tillegg noe om stedets kulturhistorie, samt noe om moderne forhold som har formet nabolaget. Slike inngrep lykkes antageligvis i stor grad hvis man engasjerer hele lokalbefolkningen, og benytter seg av kjente – og helst lokale – kunstnere for å skape sterke stedsassosiasjoner.

Figur 76 Kunst på vegger på bygninger, Tøyen. Bildene er tatt av forfatteren.

Figur 77 Kunst på vegger på bygninger, Tøyen. Bildene er tatt av forfatteren.

Figur 79 Kunst på vegg på Grønland. Bildet er tatt av forfatteren.

Figur 78 Gatekunst på inngangsparti nær Tøyen. Bildet er tatt av forfatteren.

Ovenfor gis ulike eksempler for gatekunst og tilpasning av bygninger som kan virke positivt for tilhørighet og identitet på et sted. Nedenfor gis eksempler for graffiti. Det er imidlertid vanskelig å bedømme når slik graffiti oppleves som kunst og ytringsfrihet, og når det oppleves som hæverk.

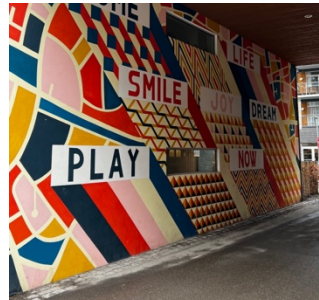

Figur 80 Gatekunst (eller hæverk). Til venstre: Vålerenga. Til høyre: Tøyen. Bildene er tatt av forfatteren.

Figur 82 Kunst på vegg i portal på Løren. Bildet er tatt av forfatteren.

Figur 81 Statue utenfor Løren Torg. Bildet er tatt av forfatteren.

Nærmest til venstre er det bilde av en portal på Løren. I vurderingen om dette er kunst eller ytring er uttrykket meget universelt. Intensjonen kan ha vært å appellere til så mange som mulig. Nettopp denne universelle tilnærmingen kan virke negativt for kunst, og gir lite rom for et subjektivt tolkningsgrunnlag. Den tilfører imidlertid farger og positive uttrykk som trolig bidrar til å skape variasjon i nabolaget. Bildet til høyre viser hvordan kunst i form av skulpturer kan skape variasjon. I dette tilfellet står statuen ved inngangen til Løren Torg.

Skilt

Gateskilt kan også potensielt skape større stedstilhørighet. Her fra Grønland, i Rubina Ranas gate. Det er sjeldent å se gatenavn oppkalt etter kvinner. Enda mer sjeldent er det å finne gater oppkalt etter kvinner med utenlandsk bakgrunn. Lokaliteten på Grønland bidrar trolig med å styrke stedstilhørigheten i et allerede mangfoldig nabolag. Her er «Gazaleiret», trolig en midlertidig gateendring i Grønlandsleiret. Det er rimelig å tro at dette er gjort for å vise sympati til berørte av den aktuelle konflikten i Midtøsten mellom Palestina og Israel.

Gatenavnet på skiltet her – *Grønlandsleiret* – gir trolig en kulturhistorisk verdi. I Norge er det ikke lenger vanlig å skrive «ö».

Ikke alle skilt bidrar til å skape positive stedsassosiasjoner. Dette skiltet har blitt offer for jevnlig vandalisering. Eksempelet peker på hvorfor det kan være viktig med regulering og vedlikehold for å unngå at romlige uttrykk oppleves forøplende. I slike tilfeller vil trolig romlige uttrykk virke negativt for stedstilhørigheten. Sett i lys av broken-window teorien til Kelling & Wilson (1982) indikerer dette at nabolaget ikke vedlikeholdes i like stor grad. Dette kan påvirke og skape negative stedsassosiasjoner.

En annen bemerkelse er hvordan mange nyere boligprosjekter bruker minimalistisk utforming på gateskilt, bygninger, og nummerering.

Figur 83 Fire ulike skilt på Grønland. Bildene er tatt av forfatteren.

Figur 84 Inngang til leiligheter ved Kværnerbyen. Bildet er tatt av forfatteren.

Figur 85 Standardisert skilt i Bjørvika. Kunst på vegger på bygninger, Tøyen. Bildet er tatt av forfatteren.

Bilde til oppe til venstre viser skilt ved inngangen til et bygg i Barcode. Bilde oppe til høyre viser inngangen til en bolig i Kværnerbyen. Slik standardisering kan være problematisk, ettersom det ikke fremhever personlighetene i nabolaget. Mahdi (2024) forklarer hvorfor dette kan være problematisk i en artikkel i Arkitektur.no;

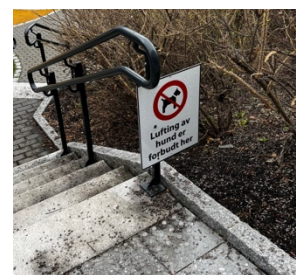
Denne tilnæringsmåten overser det faktum at mennesker og nabolag ikke lar seg enkelt kategorisere eller generalisere. Bruken av ordet «enheter» for å beskrive leiligheter er et eksempel på dette. Det er en stor forskjell på å referere til et hjem som «enhet H0304, 45 kvm» og å beskrive det som et sted hvor liv utspiller seg, med personlige gjenstander og historier.

- Maisam Mahdi (2024)

På bildet til høyre er det hengt opp et skilt som forteller at det er forbudt å lufte hunden her. Det kan naturlig nok stilles spørsmål ved om en bør begrense adgangen til hundeiere i et borettslag eller andre boformer knyttet til halv-private arealer. Hvis intensjonen er å skape flere sosiale interaksjoner mellom naboer, vil en begrensning for hundeiere trolig være en dårlig idé. Når en lufte en hund åpner det opp for en naturlig «bli-kjent» situasjon med andre naboer som har hund. Det er lite som stopper hunder for å bli kjent med hverandre, og i slike tilfeller står naboer, ofte helt uforventet og uformelt, plutselig i en sosial situasjon. På en annen side kan en begrensning virker logisk hvis det er for å forhindre «uhell» og holde arealene rene. Dette medfører også mindre vedlikehold.

Her er det satt opp «hundeboks» med blant annet hundeposer. En slik løsning kan trolig gjøre at «uhell» forhindres i større grad. Dette kan være et alternativ til fullstendig begrensning.

Figur 86 Lufing av hund forbudt i bakgård på Løren. Bildet er tatt av forfatteren.

Figur 87. "Hundeboks" på Løren. Bildet er tatt av forfatteren.

Dette bilde er tatt på Grünerløkka i Markveien. I motsetning til å begrense, oppfordrer dette direkte til at hunden skal få bli med på aktivitetene til eieren.

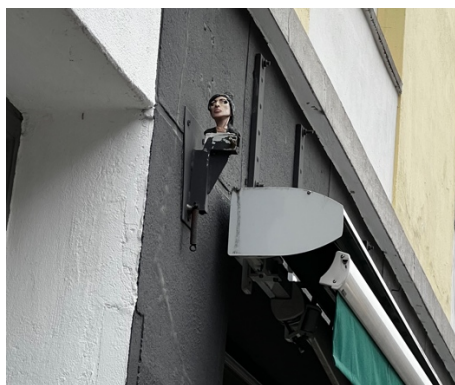

Figur 88 Skål med vann og skilt som oppfordrer til at hunder er velkomne. Bildet er tatt av forfatteren.

Identitetsladede spor

Identitetsladede spor, som Murphy (2024) peker på, gir uttrykk for ulike personligheter i rommet. Det kan også fortelle mye om kulturen på stedet. Ved å sammenligne de indiske restaurantene sin utforming, og bilde til høyre, blir det tydelig at selv enkle spor som forteller noe om kulturen, og tilfører identitet som ellers ikke hadde vært der. Her fra Tøyengata. På dette bildet ser vi en tilfeldig forbipasserende ta bilde av dette sporet, og dette forteller noe om at slike spor har en slik verdi i byområder. Selv om dette ikke er et spor som noen fra lokalbefolkningen har lagt igjen, kan det forstås som et spor etter Lynch (1960) sine idéer knyttet til «imageability».

Figur 89 Kulturspor på Tøyen. Bildet er tatt av forfatteren.

Figur 91 Spor på Grünerløkka. Bildet er tatt av forfatteren.

Figur 90 Tilpasset veggflate nær barnehage ved Sagene. Bildet er tatt av forfatteren.

Oppe til venstre er det bilde av en liten detalj funnet på fasaden på en bygning på Grünerløkka. Oppe til høyre ser vi et bilde der en flate har blitt tilpasset, antageligvis av barn fra barnehagen rett ved.

Bilde under viser et område på Tøyen der identitet og tilpasning er særlig fremtredende. Her ser vi mange detaljer som skaper variasjon. Gatekunst, fargerik møblering, og instrumenter blir en del av opplevelsen av stedet og forteller mye om den lokale, og kollektive identiteten.

Figur 92 Flere identitetsladede spor nær Tøyen T. Bildet er tatt av forfatteren.

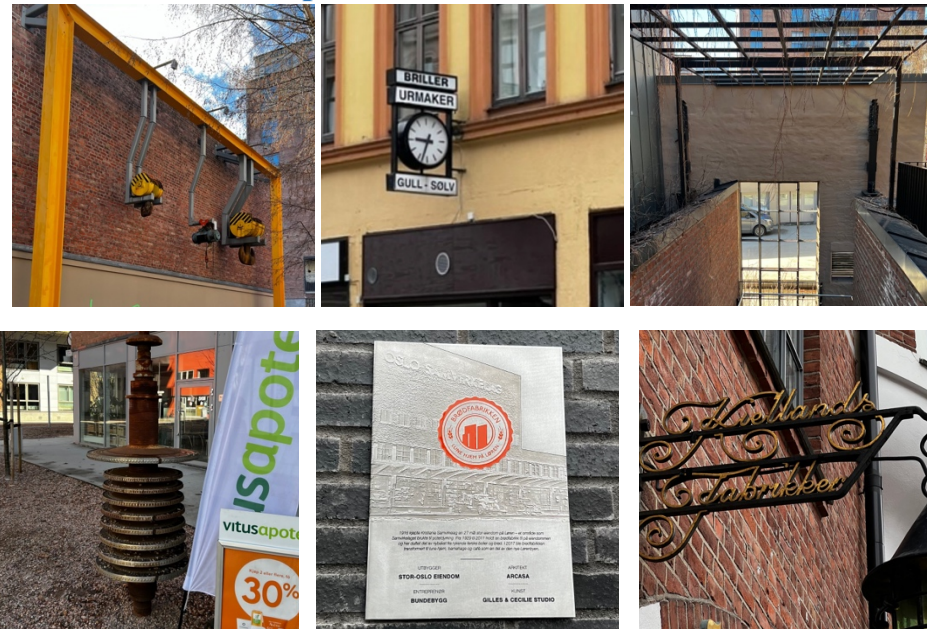
Søppelkasser

Mangfoldig og variert uttrykk gjøres på ulike måter. Blant annet gjennom søppelkasser. Enkelte gir uttrykk for en sterk identitet, mens andre er minimalistiske. Enkelte gir uttrykk for å være eldre, og andre brukes for å signalisere politiske meninger.

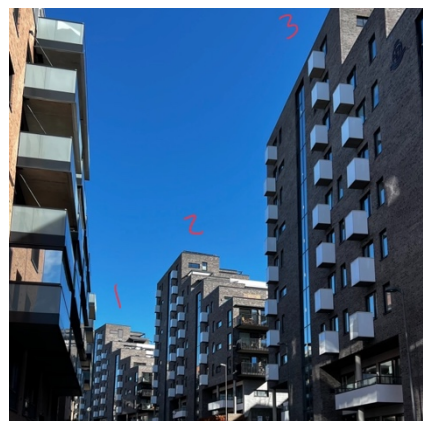
Figur 93 Collage av ulike søppelbøtter i Oslo. Bildene er tatt av forfatteren.

Kulturhistoriske spor

Figur 94 Collage av ulike kulturhistoriske spor i Oslo. Bildene er tatt av forfatteren.

Standardisering av arkitektur

Figur 95 Eksempler på "lik" arkitektur i Oslo. Bildene er tatt av forfatteren.

Den Koolhaaske arkitektur?

Eksempler på bygninger som minner om «den koolhaaske arkitekturen». Hovedstaden har en rekke slike bygninger, og denne stiler virker å bli mer utbredt de siste årene. Bildene viser fra Stasjonsallmenningen i Bjørvika og fra Tøyen.

Figur 96 Eksempler på bygninger som har likhetstrekk til "den koolhaaske arkitekturen". Bildene er tatt av forfatteren.

Materialer

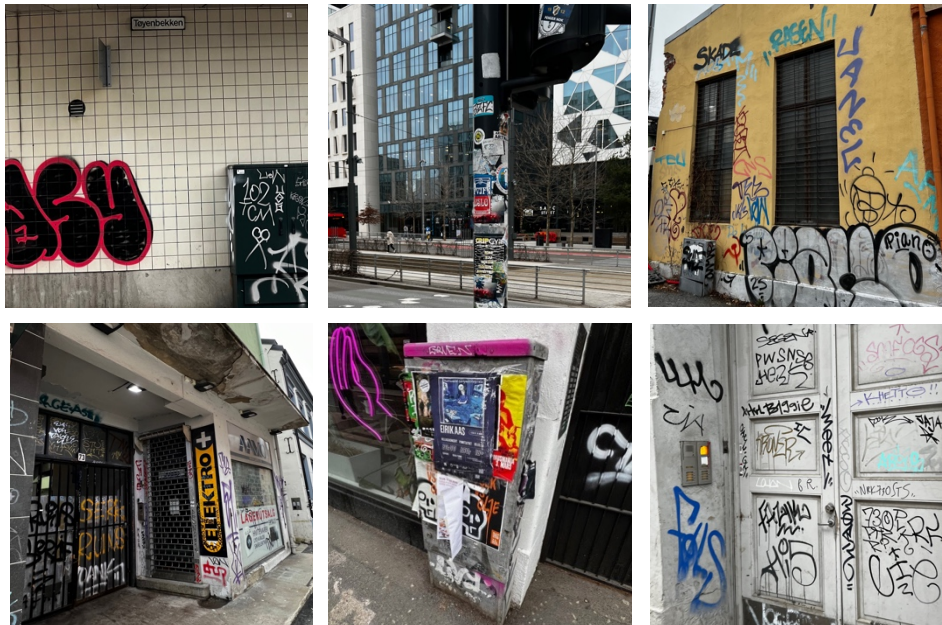
Eksempler på materialer i nyere prosjekter som har fått skader, og slitasje. Disse må antageligvis vedlikeholdes i større grad.

Figur 97 Eksempler på materialer som trenger vedlikehold. Bildene er tatt av forfatteren.

Toleranse

Bildene forteller om romlig toleranse, og mangelfull vedlikehold. Toleranse blir beskrevet av blant annet Florida (2005) som en av tre viktige komponenter for å tiltrekke seg kreativ kapital og medlemmer av den kreative samfunnsklassen. Romlig toleranse virker å være en viktig forutsetning for urban kultur, slik som den historiske kontekstualiseringen illustrerer med eksemplene fra Berlin og på Grünerløkka. Toleransen i denne konteksten kan vurderes ut fra teorien «*broken-window theory*», (Wilson & Kelling, 1982) i den grad toleransen gir uttrykk for identitetsfrihet og frihet til å forme omgivelsene knyttet til sitt lokale territorium. På en annen side kan romlig toleranse uttrykk forfall og virke sjenerende for lokalbefolkningen og besøkende. Hvor dette skillet går vil variere fra person til person. Imidlertid gir det et uttrykk for et steds urbane kultur. Steder som er standardiserte og godt vedlikeholdt, eller signaliserer overvåkning og vektertjenester vil trolig ha lav romlig toleranse, mens steder som har mye gatekunst og tilpassede fasader og uttrykk viser høy romlig toleranse. Antageligvis vil steder som har høy toleranse med flere slike identitetsladede uttrykk, men samtidig ikke oppleves å være preget av mye forfall, vil fortelle noe om at stedets generelle toleranse.

Figur 98 Collage av ulike eksempler av romlig toleranse i Oslo. Bildene er tatt av forfatteren.

Oppsummering

Stedsanalysen har belyst relevante og potensielle utfordringer og muligheter knyttet til urban kultur og elementer som gir uttrykk for lokalbefolkningens sosiale, kulturelle og visuelle profil og kollektive identitet. Analysen peker på konkrete forskjeller mellom steder som er planlagt og steder som har skapt en urban kultur organisk over tid. Halv-private arealer virker å ha blitt mer vanlig i planleggingen av nye steder, der tettheten og mengden av balkonger, fri ferdsel, privatrettslige regler, overvåkning, og små og lite funksjonelle grønne arealer kan potensielt være utfordrende for lokalbefolkningens evne til å uttrykke seg og kollektivt definere en urban kultur. Kjøpesentre virker å medvirke til reduseringen av offentlig rom, og standardisering av gatemøblering, fasadeuttrykk, og mye vedlikehold og orden virker også å være begrensende. Samtidig gir dette uttrykk for lav toleranse for ulike måter å uttrykke seg på. Tilpassede fasadeuttrykk, identitetsladede og kulturhistoriske spor, stedsspesifikke uttrykk, kunst, og variasjon i ulike designere virker å være positivt for et steds evne til å uttrykke en tydelig stedsidentitet, og skape tilhørighet for lokalbefolkningen, samt representere deres kollektive stedsidentitet. Disse funnene danner grunnlaget for dokumentanalysen, som sikter for å forstå mekanismene bak, og årsaken til at byer får disse ulike grunnlagene for urban kultur.

5. DOKUMENTANALYSE

Innledning

I dokumentanalysen utforskes funnene fra stedsanalysen. Kapittelet ser i tillegg etter andre potensielle funn som kan få betydning for urban kultur. Denne analysen er delt inn i tre deler. Dette er for å kunne utforske ulike perspektiver gitt ut fra forskjellige utgangspunkt. Del 1 tar for seg et spesifikt prosjekt – Sørenga 2 – og ser hvordan ulike føringer har styrt utviklingen, og søker å forstå argumentasjonen bak de ulike beslutningene som er fattet, og hvorfor disse årsakene og vurderingene vektlegges slik de gjør. Del 2 tar for seg Oslo generelt, og bygger videre på første del. Den siste delen tar for seg generelle statlige føringer, spesielt knyttet til kulturbegrepet og kulturpolitikk. Del 3 utforsker i tillegg et områdeløft i Trondheim, og ulike strategier og planer for «årets kulturkommune» Lillestrøm. Funnene i dokumentanalysen forteller hvordan sunnhetsidealer og bærekraftshensyn virker styrende mye moderne prosjektering, og hvordan motstridene hensyn ofte vektlegger økonomiske hensyn over sosial bærekraft. Videre forstås det i kapittelet at universell utforming, merkevare og image, samt planlagt identitet for nye steder får betydning for utviklingen i det som må forstås som en endring i hvordan vi planlegger knyttet til globalisering og økt konkurranse mellom byer. Dokumentanalysen peker også på at steder blir mer like, og at stadig flere er enige i dette, og er negative til økningen av «global» og «standardisert» arkitektur og stedsutvikling. Avslutningsvis viser funnene i dokumentanalysen hvordan medvirkning og inkludering av lokalbefolkningen i planlegging kan gi gode resultater for hvordan stedsutvikling kan integrere urban kultur og tillate for et mer mangfoldig og identitetsladet bymiljø.

Del 1 – Sørenga 2

I del 1 av dokumentanalysen har veiledere, føringer, og retningslinjer for prosjektet «Sørenga 2» blitt gjennomgått. Prosjektet utgjør en del av en større reguleringsplan for Sørengutstikkeren, som omfatter et av delområdene i Bjørvika-utviklingen i Oslo. Årsaken til at Sørenga 2 ble valgt i denne analysen begrunnes med at flere funn i stedsanalysen ble avdekket i Bjørvika-utviklingen. Flere barrierer i stedsanalysen ble funnet her, og det ble derfor interessant å undersøke hva slags føringer og reguleringer som er gjeldene her. Hensikten med denne analysen er undersøke hvorfor disse stedene hadde disse barrierene, og for å forstå hvilke hensyn som har blitt tatt, og hvilke argumenter som trekkes frem for å gjøre disse utformingsvalgene. Analysen bygger videre på stedsanalysens funn knyttet til halv-private rom, tendensen mot monotone – globaliserte – nabolag, og standardisering av design og arkitektur. Samtidig undersøker analysen hvordan og hvorfor toleransen i nabolaget for sosiale, kulturelle og romlige uttrykk kan være påvirket av ytre faktorer, som privatrettslige regler som gjelder for det enkelte prosjektet.

Dokumentanalysen tar for seg to reguleringsbestemmelser og tilhørende retningsgivende vedlegg, herunder fellesbetegnelsen «Bærekraft i Bjørvika» - Designhåndboken (DHB), Det overordnede miljøoppfølgingsprogrammet (OMOP), og kulturoppfølgingsprogrammet (KOP). I tillegg har «Temahefte Byromsmøbler og Utstyr» (BI) blitt gjennomgått. I henhold til funnet om tilpassede første etasjer for urbane virksomheter i stedsanalysen, har det også vært relevant å se på skiltprogrammet i Oslo. Kvalitetskravene som stilles i reguleringsplanen er videreutviklet i DHB. De retningsgivende vedleggene under «Bærekraft i Bjørvika» og temaheftene gjelder for hele Bjørvika utviklingen, og har derfor blitt prioritert i analysen og i arbeidet med å forstå årsaker, samt muligheter og barrierer for Sørenga, og derfor også Bjørvika sitt potensiale for urban kultur. Ettersom denne transformasjonsprosessen har skapt et helt nytt nabolag, der det tidligere var containerhavn, forsøker denne delen av dokumentanalysen å forstå om planlagt kultur gir ulike forutsetninger for urban kultur, sammenlignet organisk kultur.

Reguleringsbestemmelser

Med hensyn til omfanget av denne oppgaven, vil kun de mest sentrale bestemmelsene som får betydning for problemstillingen bli presentert her. Det samme blir gjeldene for de veiledende vedleggene, temaheftene og andre øvrige styringsdokumenter. Ettersom de tilhørende retningsgivende veilederne utdypet reguleringsbestemmelsene, er disse vektlagt i større grad. Det tas derfor forbehold om mangler i dette delkapittelet om reguleringsbestemmelser.

Reguleringsbestemmelsene (18709) er styrende for stedsutviklingen, og for Sørenga 2 følger disse av plan- og bygningsloven fra 1985. Det er hovedsakelig kun én bestemmelse i dette dokumentet som får direkte betydning for utformingen;

«Balkonger, terrasser eller forhager skal finnes i alle boenheter og utgjøre minst 20% av boligens bruksareal. Det skal være solinnfall på den enkelte boligs uteareal.», jf. §4 *Krav til uteareal*. Utenom denne bestemmelsen vises det til retningsgivende vedlegg som DHB, KOP, og OMOP, og temahefter Byromsmøbler og utstyr i Bjørvika (BI) som legger til grunn for all planlegging og gjennomføring på Sørengutstikkeren, jf. §§6, 7 & 11. (Oslo kommune, Plan- og bygningsetaten, 2009).

Sørenga 2 inngår i reguleringsplanen for Bjørvika – Bispevika – Lohavn (S-4099), og tilhørende bestemmelser. I disse reguleringsbestemmelsene vises det også til temaheftene som retningsgivende for utarbeidelse og behandling av bebyggelsesplaner om rammetillatelse, og at disse ikke er juridisk bindende, jf. §§4-4 til 4-6. Hensynene i disse vedleggene får dokumentasjonskrav etter §4-2. Bebyggelsen skal utformes funksjonelt etter §4-3. Samtidig skal bebyggelsen gi variasjon i lange gater, og gi gode overganger til tilgrensende bebyggelse, jf. §5-1. Bebyggelsen skal plasseres slik at man i størst mulig grad oppnår at boliger og uteoppholdsarealer skjermes for støy, og luftforurensing, og slik at flest mulig får utsikt til fjorden eller vann- og grøntareal, jf. §5.6 Boligkvalitet. Bestemmelsen sikrer også gjennomgående leiligheter med mindre særskilte tiltak gjennomføres for å sikre gode lysforhold. Leilighetene skal i hovedsak være gjennomgående, jf. §5-6. Bestemmelsene tillater heller ikke ettromsleiligheter, og sikter for en variert leilighetssammensetning. Spesielle bestemmelser som omfatter Sørenga 2 fremgår av §15-1, hvor FELT D1b-1 er relevant. (Oslo kommune, Plan- og bygningsetaten, 2004).

Designhåndbok (DHB)

Designhåndboken for Bjørvika omfatter utformingsprinsipper for byrom, infrastruktur, offentlige rom, gaterom, vann/land, belysning, konsepter, arkitektur, bylandskap, overflater, allmenninger og fasader. Den må forstås som retningslinje der den utdypet reguleringsplanens innhold og bestemmelser. Veiledere som DHB samt de andre retningsgivende veilederne må forstås som konseptuelle, og ikke regelstyrte. Disse dokumentene oppstiller ideer og konsepter for utviklingen, og skal også fungere som inspirasjon til utformingen. I DHB gis blant annet en definisjon for arkitektonisk kvalitet:

«Arkitektonisk kvalitet innbefatter oppfyllelse av både praktiske og følelsesmessige behov. Følelsesmessige behov er knyttet til brukernes opplevelse og bruk av omgivelsene.» (Bjørvika Utvikling, 2003, s.8). Det fremgår videre i designhåndboken at bygningene skal ha moderne samtidsarkitektur som understreker Bjørvikaområdet fremtidsrettede rolle. Landskap, parker og byrom skal også utformes med et moderne formspråk som gir uttrykk for moderne norsk bykultur, heter det i DHB. (Bjørvika Utvikling, 2003, s.30). Slik det fremgår her skal bebyggelsen gi kontrast til de historiske byområdene, og fører inn under Bjørvikas visjon og merkevare. (Bjørvika Utvikling, 2003, s.30).

Tilgjengelighet bør forstås som viktig for utviklingen, og det vises direkte til universell utforming som prinsipp for all planlegging i område. (Bjørsvika Utvikling, 2003, s. 31). Retningslinjene for utformingen av gaterom og infrastruktur stiller fartsreducerende tiltak. Skilting skal følge designprogrammet for området, og skal reduseres mest mulig. (Bjørsvika Utvikling, 2003, s. 43). Videre vises det til at det burde utvikles et møbleringsystem med soner for blant annet reklameskilt, benker, søppelstativer og flyttbare elementer. For å hindre støy og luftforurensing i Bjørsvika stiller reguleringsbestemmelsene krav til at bebyggelsen utformes for å skjerme, og i DHB heter det at byggeområdene langs hovedgatene trolig vil bli bygget med karré, eller karrélignende bygningsstruktur. Videre heter det at dette vil bidra til bymessige offentlige rom og skjermede gårdsrom. Det er også et krav til at flest mulig boliger får utsikt til fjord, eller blå-grønne arealer. All boligbebyggelse skal ha sol, gode lysforhold, og i DHB står det at alle leilighetene i hovedsak skal ha solinnfall i alle oppholdsrom. (Bjørsvika Utvikling, 2003, s.46).

Alle boliger skal sikres privat uteareal og uteoppholdsareal. Dette kan gjennomføres i form av balkonger, terrasser eller forhager. Videre stilles det krav om egnethet for lek og opphold der solinnfall er tilstrekkelig på både private-og fellesareal. Angående bygningsutforming gir retningslinje uttrykk for at bebyggelsen skal gi en ny identitet til vannrommet. Fasader skal ha variasjon og det stilles derfor krav om dette. Hvis et kvartal består av flere eiendommer bør dette merkes med forskjellig utforming av fasadene. Tilgjengelighet for gående til felles uteoppholds- og lekeplasser fremkommer under disse retningslinjene. (Bjørsvika Utvikling, 2003, s.47). Under «ulike elementer» gis det et uttrykk for helhetlig design for utviklingen, der skilt og belysning skal følge en masterplan for å skape et rolig gatebilde, med lys og farge som gir mest naturlig fargegjengivelse. Det vektlegges også at elementene skal være lett å vedlikeholde og rengjøre. (Bjørsvika Utvikling, 2003, s.53). DHB er utarbeidet av Plan- og bygningsetaten, AS Civitas, og LPO Arkitektur, og lå ute for offentlig ettersyn 23.09 til 10.11.02. (Bjørsvika Utvikling, 2003, s.2).

Byromsmøbler og utstyr (BI)

Dette temaheftet supplerer DHB og omhandler utformingen av byromsmøbler. Heftet er utviklet av Gehl Architects, og følger derfor mange av Gehl sine prinsipper, blant annet menneskelig skala, og opplevelsen av hastighet og tid knyttet til detaljering. Byromsutstyret skal hensynta det enkelte byrommets identitet, karakter og bruk, samt bevare byrommets intensjon om åpenhet og utsyn. Videre vises det til at byromsutstyret skal «fremstå som en familie» med sammenheng mellom design og materiale. I konseptet til Bjørsvika skal derfor byrommene skape områdets identitet, og byromsutstyret er kun supplerende for byrommenes identitet. Det stilles også krav til møblering som kafémøbler som skal være av høy kvalitet, og at dette kan medføre høye innkjøpskostnader, men på langsikt gi reduserte kostnader. For offentlig møblering fremgår det at det skal velges en standard benk som ivaretar universell utforming og variert bruk, med krav til kvalitet for materiale, funksjon og design. (Bjørsvika Utvikling & Gehl Architects, 2007).

Kulturoppfølgingsprogram (KOP)

KOP gir retningslinjer for kulturelle hensyn, og kulturbegrepet brukes i videst mulig betydning slik at den favner alt fra fin- og populærkultur til subkultur. Utarbeidelsen av KOP ble gjort for å sikre at kultur ble hensyntatt i tidlig planfase, og det vises blant annet til kultur som konkurransefaktor i den interurbane konkurransen som har gitt behov for å skape byidentitet. Dette kan sees i sammenheng med merkevare- og visjonsbyggingen som har vært førende for Bjørsvika. (Bjørsvika Utvikling, 2003, s.4). Planen er fra 2003 noe som kan gi uttrykk for at Florida (2000) sine teorier har vært førende for valget om identitet og merkevarebygging, men trolig har det vært en mer sammensatt årsak. Det trekkes frem at privatisering av offentlige rom også har vært en årsak for utarbeidelsen av KOP.

Visjonen for Bjørvika og image-bygging vektlegges i denne veilederen, og det vises her til – som i de andre retningsgivende veilederne – visjonen om Bjørvika;

«(...) som porten til hovedstaden med et uttrykk for moderne norsk bykultur og identitet i byggekunst, teknologi og bærekraftig utvikling (...)».
(BOK, 21.11.01 i Bjørvika Utvikling, 2003, s. 11).

Samtidig viser KOP at den internasjonale konkurransen i utlandet, der blant annet København, og Stockholm nevnes, tas på alvor, og at Bjørvika ikke må prøve å kopiere dette. (Bjørvika Utvikling, 2003). For å bygge videre på spørsmålet om særegenhet, eller monotone byrom, fremkommer det under nødvendige kvaliteter at fleksible og robuste bygningstypologier med stor generalitet, samt fleksible offentlige rom er viktig for å sikre måloppnåelse. (Bjørvika Utvikling, 2003, s. 17). En anbefaling her gir uttrykk for en hovedutfordring knyttet til at fremtidens bykultur er uvisst, og at det derfor må våges å utfordre tradisjonelle forestillinger om byen, men samtidig ikke gi slipp på kvaliteter som er etablerte. Med «stor generalitet» kan det forstås både som fleksibilitet til ny utforming og bruk i lokaler. En annen anbefaling knyttet til finansiering oppstiller at det bør skapes bred bolig- og befolknings sammensetning. Rapporten «Demografi Fjordbyen 2022» maler et bilde av en mindre mangfoldig utvikling der Fjordbyen generelt sett har en høy andel voksne, og lav andel barn og ungdom. Andelen unge voksne er også generelt lav. Av personer med ikke-vestlig bakgrunn har Fjordbyen lavere andel enn i de andre transformasjonsområdene, og sammenlignet med Oslo Øst og Sør. Det fremgår i rapporten at beboerne i Fjordbyen er svært velstående sammenlignet med byen forøvrig. Boligsammensetningen i Fjordbyen er varierte i henhold til størrelse, men inntektsnivåene gir uttrykk for mindre variasjon i priskategorier. (Plan- og bygningsetaten, 2022, s.8). På Sørenga er halvparten unge voksne (20-44 år), inntektsnivået er godt over gjennomsnittet for hovedstaden, det er en stor andel store leiligheter over 80m², og området har litt over gjennomsnitt andel med innvandrerbakgrunn. Det spesifiseres ikke i rapporten om dette gjelder ikke-vestlige bakgrunn. (Plan- og bygningsetaten, 2022, s.12). Videre vises det til at det burde sikres rimelige lokaler til kulturformål i KOP.

Veilederen definerer «kulturintensive soner» og omfatter blant annet møteplasser og offentlige rom som kaféer, butikker, puber, musikksteder, og gallerier (...)» (Bjørvika Utvikling, 2003, s. 22). For Sørenga vil slike soner omfatte havnepromenaden som berører prosjektet Sørenga 2. I disse sonene vil prinsipper som bruk og flerfunksjonalitet, struktur og fleksibilitet, samt gjennomsynelighet og materialitet være viktige kvaliteter som bør ivaretas. Gjenbruk og fleksibilitet har blitt nevnt i gjennomgangen av DHB. I spørsmål om gjennomsynelighet gir veilederen anbefaling om høy første etasje på omtrent 4 meter, på gateplan mot havnepromenaden. Det anbefales også at 70% av fasadematerialet skal bruke gjennomsynlig materiale. (Bjørvika Utvikling, 2003).

Overordnet miljøoppfølgingsprogram (OMOP)

OMOP gir noen særskilte mål og anbefalinger som er interessante for utviklingen. Det fremkommer blant annet at miljøbesparelse- og energieffektivisering har vært førende for hele utviklingen, og kan derfor ha påvirket utformingen. Veilederen gir i tillegg uttrykk for prioritering av gående og syklende, som kan ha påvirket hvorfor bebyggelsen på Sørenga 2, og generelt sett i Bjørvika har mange snarveier for gående, samtidig som slik utforming sikrer siktlinjer og utsyn til fjorden. Samtidig anbefales det å sikre soner i byrommene med lite støy, spesielt i uteoppholdsarealer, og at fasadene støyskjermede kvaliteter bidrar til å tilpasse støyforholdene. OMOP-veilederen viser til at bygningsmassen må sikres å ha lang levetid. Miljø- og bærekrafts ambisjonene for Bjørvika tilsier derfor at god materialvalg for lang levetid må tilstribes, samt fleksibilitet som gjør bygningene tilpasningsdyktige for ulike funksjoner vil bidra til at bygningene står i mange år. OMOP gir uttrykk for at materialer som kan gjenvinnes er viktig for å sikre miljømessige gevinster. Samtidig vil materialer

som kommer fra sårbare bestander, herunder skog, masser, og stein innebære naturinngrep som kan gi ettervirkninger for miljøet og det biologiske mangfoldet. Derfor er en målsetning å sikre at bygningene i Bjørvika blir «sunne hus» der det benyttes lavemitterende materialer i oppholdsrom, materialene skal være levedyktige, og utvinningen av materialene bør ikke skape utfordringer for truede miljøer og arter, og være fornybare ressurser. (Bjørvika Utvikling, 2012, s. 20-39)

Privatrettslige regler for Sørenga 2

Sameiet Sørenga 2 gir uttrykk for å være et velfungerende, moderne sameie hvor informasjon og kommunikasjon er lett tilgjengelig. På deres egne nettside, «<https://sorenga2.no>», finner man blant annet relevant informasjon knyttet til sameiet og driften, et nyhetsbrev, mulighet til å registrere utleie, samt oversikt over vedtekter og privatrettslige regler. Nyhetsbrevet forteller eksempelvis om utskifting av tredekke på Sørenga, med oppstartsdato for byggearbeidet. På kommunens egne nettsider gis det forklaring for arbeidet hvor det fremgår at alt synlig trevirke skal skiftes ut. Dette gjøres for å gi forbedret levetid og holdbarhet. (Oslo kommune, u.å.). I spørsmål om materialvalg og levetid er det interessant at det pekes på råteskadene i treverket her, hvis bevisstheten for lang levetid har vært entydig i disse dokumentene. På en annen side så må det forstås ut fra den jevnlig bade-aktiviteten på Sørenga i sommerhalvåret vil bety vesentlig mengder slitasje.

I vedtektene for sameiet, herunder §3-2 om ordensregler fremgår det at sameiermøtet kan fastsette vanlige ordensregler. Det oppstilles også krav om vedlikeholdsplikt, jf. §4-1(1)-§4-2(1-3). Bruksretten i eierseksjonen og fellesarealene skal ikke være til ulempe for andre i sameiet, jf. §3-1(2).

Eiere/brukere av boligseksjonene sikres midlertidig eksklusiv bruksrett til å bruke blant annet innvendig gårdsrom som er utelukkende beregnet for boligene, jf. §3-5. Personlig tilpasning av eiendommene, herunder oppsetting og fargevalg for markiser, endring av utvendig farger samt øvrig bygningsmessige arbeider må godkjennes av styret og etter samlet plan for bygningen vedtatt i sameiermøte, jf. §3-7. Sameiet tillater kameraovervåkning og skal meldes og merkes, og kameraovervåkning skal normalt sett ikke finne sted dersom problemet kan løses på andre måter, jf. §3-12. Utvendig endringer eller inngrep i fasaden kan ikke foretas uten godkjenning fra sameiet og bygningsmyndighetene, jf. §4-3. (Sameiet Sørenga-2, 2013).

Sørenga 2 oppstiller i tillegg husordensregler. Mellom 23:00 og 07:00 skal det være ro alle dager, og støyende aktiviteter som hamring, boring, musikkøvelser m.m., er ikke tillatt etter 21:00, og søndager og helligdager tillates det ikke støyende aktiviteter, jf. §2. Disse husordensreglene er noe innskrenkende for sosial oppførsel som medfører støy, og er mer begrensende enn kommunens egen støyveileder. (Forskrift om begrenning av støy i Oslo kommune, Oslo, 1974). Gårdsrom og fellesarealer skal ikke brukes til sjenanse for beboere, jf. §§5-7. Ved endringer av fasaden som solavskjermingsprodukter, skal styret kontaktes for avklaring av hva som er tillatt, jf. §9. (Sameiet Sørenga-2, 2021).

Arkitektenes argumentasjon

Sørenga 2 er tegnet av Mad Arkitekter, og LPO har gitt rammene for bebyggelsen. Bebyggelsen har brukt material som sjøvannsbestandig råaluminium og teglstein. Av de arkitektoniske hensynene som arkitektene har presentert på deres nettsider, trekkes det frem at Sørenga to byr på utfordrerne konstruksjonsdesign med gode arkitektoniske løsninger, at ingen bygg har mørke innvendige hjørner, åpningene er forskjøvet og sikrer utsikt, samt gir boligene og det felles gårdsrommet mest mulig sollys. Videre har arkitektene valgt å tegne loggiaer i hvert hjørne for å utnytte den eksisterende hjørnesituasjonen på best mulig måte. Taket er dekket av sedum, for å ta hensyn til hvordan bebyggelsen oppleves fra Ekeberg. Bygningenes fasade baserer seg på en streng hullfasade med 1,60

m høye vinduer, der større, nesten romhøye åpninger av samme proposisjon gir hver enhet en tilhørende balkong. At balkongene har en varierende plassering på fasaden, begrunnes med variasjon i leilighetssammenhengen. (MAD Arkitekter, u.å.). I stor grad har arkitektene tegnet prosjektet etter overordnede føringer som reguleringsbestemmelser med de veiledende vedleggene. Solforhold, utsyn, materialer med lang levetid og fleksibilitet virker å være godt ivaretatt, og innenfor rammene gitt i prosjektet. Balkongenes varierende plassering har også å gjøre med solforhold.

Skiltprogram

Den siste gjennomgangen i denne analysen tar utgangspunkt i funnet i stedsanalysen knyttet til tilpasning av fasadeuttrykket i virksomheter. Eksempelvis hadde Grünerløkka flere urbane virksomheter som i stor grad hadde tilpasset fasaden, mens på Sørenga virket dette å være innskrenket, og som mye av funnene i denne dokumentanalysen viser til, har både merkevarebygging, og designprinsipper medvirket til at virksomhetenes fasader på Sørenga har vært mer generelle og generiske. I et forsøk på å tilegne kunnskap om hvordan fasadeutforming som stedsanalysen pekte på for virksomheter på Grünerløkka, forklarer dette til dels årsaken til dette. For det første er Sørengautstikkeren vurdert som reklame område S (boligdominerte områder), som er det nest mest begrensede område for skilt. På Grünerløkka, både i Markveien og Thorvald Meyers gate regnes dette som reklameområde L, der dette kjennetegnes med høy tetthet av næringsaktivitet, med høy grad estetisk og historisk sårbarhet. (Oslo kommune, 2013, s.42 & 44).

Del 2 – Føringer for utvikling i Oslo

Hva er kvalitet?

Det stilles høye krav til kvalitet i norsk byutvikling, og disse blir stadig høyere, ofte til ulempe for utbyggere. I de største kommunene tar det så lang tid å godkjenne planforslag at det skaper utfordringer for forutsigbarheten til utvikler. Stadig strengere kvalitetskrav trekkes frem som en viktig årsak til dette. (Oslo Economics, Holth & Winge, A-lab, 2023). Hva som ligger i kvalitetsbegrepet er utvilsomt sammensatt, og det er antageligvis knyttet problematikk til lite konsekvent begrepsanvendning til kvalitet. Den nye fargeveilederen til Oslo kommune beskriver god arkitektonisk kvalitet slik at dette kjennetegnes av materialbruk som appellerer til våre berøringssanser så vel som visuelle sanser. Disse materialene må være holdbare, slik at de holder seg over lang tid, og krever lite vedlikehold. (Oslo kommune, 2022). Lignende argumentasjon fremkommer i «*Arkitekturpolitikken for Oslo*», der oppfatningen av arkitektonisk kvalitet handler om god stedsutvikling, samspill mellom bygg, byrom og naturen, brukbarhet og funksjon, opplevelsesverdi som attraktiv, fleksibel og tilgjengelig og klimavennlige samt bærekraftige løsninger med god varighet. I tillegg vises det til kvaliteter som sollys, romlighet, forholdet mellom ute og inne og vegetasjon spiller med i høyeste grad. (Oslo kommune, 2020). Som det fremkommer i (Oslo Economics, Holth & Winge, A-lab, 2023) så byr disse stadig økende kvalitetskravene på utfordringer, sett fra utviklers perspektiv. Det kan argumenteres for om mindre kvalitetskrav vil gi bedre arkitektoniske løsninger hvis dette frigjør økonomiske midler til utvikler, eller om en slik nedjustering vil føre til økt fortjeneste uten reell endring. Samtidig skal arkitekturen bidra til å skape sambruk, flerbruk og funksjonsblanding.

Børud (2018) tar opp nødvendigheten av å redefinere kvalitetsbegrepet i lys av kompakte byutviklinger og utfordrer det tradisjonelle synet på fortetting som hovedsakelig en funksjonell tilnærming til byutvikling. Hun peker på at en vellykket kompakt by ikke bare er definert av sin fysiske tetthet, men også av sin evne til å integrere ulike funksjoner og tilby et levende bymiljø. Dette inkluderer vurderinger om hvordan man kan planlegge for en kompakt by-kvalitet som fremmer sosial og kulturell livskvalitet, samt hvordan man kan oppnå en harmonisk integrasjon av nyutvikling med eksisterende urbane strukturer for å bevare byens karakter og kulturelle integritet (Børud, 2018).

I regjeringens veileder «*Fortetting med kvalitet*» fra 1996, revidert 1998, vises det til at Oslo hovedsakelig har blitt fortettet i sentrale områder eller på vestkanten. (Kommunal- og distriktsdepartementet, 1998). Dette kan trolig forklares med at marked styrer hvor det er gunstig å fortette. Veilederen er noe foreldet, noe som kan forklares med at vi i dag vet at østkanten i Oslo fortettet i storskala gjennom Hovinbyen-satsingen. Videre viser veilederen ulike bebyggelsestyper med tetthetsgrad. 1800-tallets murby med kvartalbebyggelse på 3 til 5 etasjer vil ha en tetthet på $U=1$ til 2, høye frittliggende blokker vil ha tetthet på 0,8 til 1,5, og storgårdskvartaler med felles kvartalsrom vil ha en tetthet på 0,5 til 1. (Rådberg 1994 i Kommunal- og distriktsdepartementet, 1998, s. 44). Dette foreslår at kvartalbebyggelse i utgangspunktet gir høyere tetthet, men det tas forbehold i at veilederen er fra 1998, og at den ikke oppgir høyde på frittstående blokker når den avgjør tettheten.

Arkitektonisk kvalitet i byggesak- og plan

I en nyere utredning gjennomført av Oslo Economics, Holth & Winge og A-Lab på oppdrag fra Kommunal- og distriktsdepartementet har man undersøkt å utrede hvilket handlingsrom gjeldende lovverk gir for arkitektonisk kvalitet, og for å utrede barrierer og suksesskriterier for å sikre dette arkitektoniske kvalitetsbehovet. Funnene i utredningen viser at kommunene har et meget vidt handlingsrom, men at kommunene selv uttrykker utfordringer knyttet til å sikre arkitektonisk kvalitet i plan- og byggesaker. Det vises også til at plan- og bygningsloven har en begrepsbruk som er lite konsistent og byr på utfordringer i tolkningen av et allerede komplisert regelverk. Videre heter det i rapporten at regulering av arkitektur i praksis er en avveining mellom detaljstyring i reguleringsplan, og fleksibilitet i realiseringsfasen. Rapporten peker på at det virker som mange kommuner først ønsker å sikre kvalitet tidlig ved å stille mange detaljerte bestemmelser om utforming. Dette gjør at byggesaksbehandlingen til en slags «avsjekk» for disse bestemmelsene. (Oslo Economics, Holth & Winge, A-lab, 2023).

Resultatet er at den skjønnsmessige vurderingen av de arkitektoniske kvalitetene flyttes over til behandling av planforslaget, fremkommer det i rapporten. Det vises videre til en studie fra OsloMet (2020) som undersøker utfordringer knyttet til å sikre arkitektonisk kvalitet hvor følgende momenter trekkes frem:

- Manglende plan- og arkitekturfaglig kompetanse/kapasitet i kommunene
- Manglende samordning mellom fagmiljøer
- Mangelfulle eller utdaterte planer og manglende politisk vilje/tradisjon for bruk av arealplaner i styringsøyemed
- Arkitektonisk kvalitet blir ofte ansett å stå i et motsetningsforhold til økonomiske interesser, og begrepet arkitektonisk kvalitet oppleves som diffust.

(OsloMet, 2020 i Oslo Economics, Holth & Winge, A-lab, 2023).

Rapporten gjør en utredning av begrepet «*arkitektonisk kvalitet*» og viser til betydningen i plan- og bygningsloven. Her fremkommer det at estetisk utforming av omgivelsene, visuelle kvaliteter, god arkitektonisk utforming og god byggeskikk er alle førende momenter for hvordan man skal forstå begrepet arkitektonisk kvalitet. Dette innebærer teknisk, brukskvaliteter/funksjonelle kvaliteter og estetiske kvaliteter. (Oslo Economics, Holth & Winge, A-lab, 2023). Plan- og bygningsloven blir ofte omtalt som en «ja-lov», og rapporten viser til bestemmelsen §21-4 som i utgangspunktet gir grunneier rettskrav på tillatelse til tiltak som er i tråd med plan. Det slås fast i rapporten at loven setter få begrensinger for kommunens adgang til å bruke reguleringsplan for å sikre arkitektonisk kvalitet. (Oslo Economics, Holth & Winge, A-lab, 2023).

Enkelte funn i denne rapporten er oppsiktsvekkende, sett i lys av nyere prosjekter. Det vises til at enkelte kommuner omtaler planbeskrivelsen som et «innsalgsdokument» og at denne ofte er lite relevant når planen er vedtatt. Samtidig kommer det frem at saksbehandlere peker på at utbyggere henvender seg direkte til folkevalgte og «overbeviser» den med flotte 3D-illustrasjoner uten at det legges frem faglige argumenter til grunn, og samtidig forteller flere kommuner at slike 3D-illustrasjoner gjerne blir for abstrakt i dialog med innbyggere og politikere. Enkelte kommuner har gitt eksempler der de har godkjent byggesøknader som oppfyller reguleringsbestemmelsenes krav, men at de samtidig avviker fra illustrasjonene. (Oslo Economics, Holth & Winge, A-lab, 2023).

Avslutningsvis legger rapporten frem anbefalinger.

- Kommunene bør sørge for forutsigbarhet og tidlig forventningsavklaring
  - o Allerede i planoppstart bør arkitektur være tema der kommunen må stille tydelige forventninger for kvaliteten
- Det bør utredes veiledere for arkitektur i kommunene, men at også utgjør en risiko for økt dokumentasjonskrav i plan- og byggesak. Det er ikke nødvendigvis slik at slike veiledere vil sikre arkitektonisk kvalitet. Medvirkning ved utarbeidelse av slike dokumenter virker å være viktige suksessfaktorer for å gi ønskede virkninger i slike saker, selv om de ikke er juridisk bindende.
- I mange tilfeller virker det å gi klare fordeler ved å overlate vurderingen av arkitektonisk kvalitet til byggesaksbehandlingen. (Oslo Economics, Holth & Winge, A-lab, 2023).

Arkitekturpolitikk

Arkitekturpolitikken i Oslo vektlegger byvekst og fortetting med kvalitet, klimagassreduksjon og klimatilpasning, samt gode levekår og byrom for alle. Politikken er overordnet og konkretiserer kommuneplanen. Hovedstaden gir en sterk egenart og identitet, og Oslos særpreg består av historiske, og naturøkologiske kvaliteter, unike byområder, og enkeltbygg. Arkitekturpolitikken som føres i hovedstaden er forankret i byrådets overordnede mål om en grønnere, varmere og mer skapende by med plass til alle. (Oslo kommune, 2020.) Det samme budskapet gjengis som visjon for Oslos arkitektur. Det inndeles inn i fire innsatsområder i byrådets arkitekturpolitikk:

Innsatsområde A handler om å skape en klimasmart hovedstad med arkitektonisk egenart. Det ønskes derfor å knytte arkitektur og klimautfordringene sammen. Byen skal bli ledende for nyskapende, mangfoldig og vakker arkitektur. Her fortelles det om å tenke globalt og handle lokalt. Videre står det at det som bygges skal bidra til å skape en arkitektonisk identitet.

Innsatsområde B handler om å skape en by med gode møteplasser, fellesrom og forbindelser. Dette vil bety å skape mer inkluderende, inviterende og tilgjengelige møteplasser og byrom. Det vises til at en ønsker byrom som er vakre, og allsidige med god arkitektonisk utforming som legger premisene for et byliv som er trygt, og skaper tilhørighet, og oppfordrer til opphold, lek og rekreasjon.

Innsatsområde C handler om å skape en by med arkitektur for mangfoldige og skapende bo- og næringsstilbud. Her vektlegges variasjon og kvalitet for å sikre allsidig og bærekraftig bolig- og næringsbebyggelse. Under dette innsatsområdet vektlegges også innovasjon i utformingen får å videreutvikle mangfoldet byen er, og skape nabolag med høy bo- og livskvalitet. Det vises også til at arkitekturen skal gi løsninger som enkelt kan omformes med materialer som er holdbare. Samtidig sier arkitekturpolitikken at det som bygges i dag, gir rammene for fremtidens byliv og konstruksjoner og overflater må derfor gis varig materialkvalitet, og bygningene må romme ulike formål og må kunne gjenbrukes.

Innsatsområde D handler om å skape en by som mobiliserer samskaping. Dette handler om medvirkning, der kommunen ønsker å inkludere de som kjenner de aktuelle områdene best i planleggingen, for å skape bedre nabolag. Dette skal også sikre eierskap til byen hos lokalbefolkningen. «*I Oslo skaper vi byen sammen.*» (Oslo kommune, 2020.)

Nyskapende arkitektur kan medføre større kostnader i utbyggingen, men dette kan vise seg å gi positive effekter for trivsel og miljø og begrenning av levetidskostnader som kan bidra til at disse løsningene blir lønnsomme, heter det i arkitekturpolitikken i Oslo. Videre vises det til byområdenes egenart og ulik karakter som bygårdene i bykjernen, drabantbyene, og småhusområdene. Knutepunktutvikling skal gi mulighet for å styrke lokalt særpreg. En av målene i arkitekturpolitikken er at Oslo skal være en internasjonalt attraktiv by. Dette forteller noe om den økende konkurransen mellom byer, og at arkitekturpolitikken tar hensyn til dette forholdet. Videre forklares byens om et «arkitektonisk lappeteppes» som utgjør mange særegne bymiljøer med ulik karakter, der begreper som «urbanitet» og «bymessighet» må forstås i forskjellige kontekster avhengig av hvilke byrom man ser på. Årstidene skaper utfordringer for en levende urban kultur heter det i arkitekturpolitikken. Samtidig vises det til at mer varierte tilbud og attraksjoner gir er sammensatt byliv og øker toleransen mellom menneskelige uttrykk og behov. (Oslo kommune, 2020.)

Veileder for bymessig utforming

Denne veilederen er utarbeidet av plan- og bygningsetaten og tar for seg utforming av bygde omgivelser i hovedstaden. Bymessighet blir definert som:

«Byliv defineres som summen av menneskelig tilstedeværelse i byen, og rommer et vidt spekter av ulike former for menneskelig aktivitet og bevegelse i byen».

(PBE, Byliv for alle- områderegulering for gater og byrom i sentrum, 2018 i Oslo kommune, 2019.)

Veilederen forstår bymessighet ut fra denne definisjonen, samt gate- og byromsstruktur, bebyggelsesstruktur, bebyggelsens tetthet, byområdets flerfunksjonalitet, og bruker begrepet «urbanitet» som omfatter bymessighet og graden av intensiteten og bruken i byen som følger av tetthet og flerfunksjonalitet for menneskelig aktivitet (Oslo kommune, 2019). Dette gir uttrykk for at antallet mennesker innenfor et byområde er med på å bestemme bymessigheten.

Det er kommuneplanen som legger føringer for bymessighet og inndeler i bestemmelsene byens områder i «indre by», og «ytre by». Indre by skal ha høy tetthet, sikre bymessig/arkitektonisk kvalitet, grønnstruktur, gode gate- og byrom, og videreføre omkringliggende nettverk av offentlige rom og forbindelser, jf. §11 i kommuneplanen 2015, i veileder for bymessig utforming. Ytre by følger av §11-2 i kommuneplanen fra 2015 og skal sikre bymessig utforming gjennom høy tetthet og arkitektonisk kvalitet, finmasket gate- og byromsstruktur, variert arealbruk, utadrettede funksjoner i 1 etasje i sentrale gater/byrom, gode solfylte byrom og integrering av viktige eksisterende steds-kvaliteter. Stasjonsnære områder for skinnegående trafikk skal ha en sentral rolle som sted med offentlige byrom og sosiale/kulturelle og andre publikumsrettede funksjoner (Kommuneplanen 2015 i Oslo kommune, 2019).

Veilederen gir uttrykk for effektive og trygge gang- og sykkelforbindelser, og at offentlige gater er oversiktlige, attraktive, åpne og tilgjengelige. Det vises til at boligområder med eneboliger i ytre by eksempelvis ikke skal ha lik bymessighet som indre by, og at dette ikke bør være en målsetting.

Derfor definerer veilederen ulike satsingsområder for bymessighet, og deler inn i hovedsakelig fire kategorier. Utviklingsområder (U-områder) i indre by har ofte mer avklarte rammer for utnyttelse, enn det ytre by har. U-områdene er de stedene som skal transformeres, videreutvikles eller fortettes for å sikre bymessighet. Sentrale byområder har strøkgater som defineres byområdene kjerneområder. Disse er bydelsovergripende som miljøskapende gatestrekninger med handel, service, kultur og bevertning i kombinasjon med boliger. I disse gatene skal eksisterende bebyggelse og gateløpets romlige karakter, det vil si forholdet mellom gatebredde og dominerende gesimshøyde, opprettholdes. (Oslo kommune, 2019). Kollektivknutepunkt og prioriterte stasjonsnære områder krever konkrete analyser for hvert område som skal bygge videre på grad av tetthet og funksjoner. Den siste kategorien er byområder med hovedvekt på boliger som blant annet er regulert av småhusplanen eller boliger med høyere utnyttelse, eksempelvis Torshov eller Iladalen.

Veilederen bruker «kantsoner» som består av flate, fasade og funksjon og beskrives som viktige for bylivet. Prinsippet bygger på Gehl (1973, 2010), og det vises også til grad av offentlighet i fasadeutformingen. «10-minutters byen», og «walkability – gangbarhet – brukes for å forstå gode gangforbindelser og det vektlegges her at disse er oversiktlige. Byrommene bør utformes for et forgjengerperspektiv. Offentlige rom skal virke attraktive med dimensjonering av gate-tverrsnitt og forholdet mellom høyde, bredde og lengde må balanseres for å unngå utflytende byområder så vel som for trange byrom med dårlige solforhold. I veilederen oppfordres det derfor å tenke på byliv før byrom og byrom før bygninger. Midlertidig og permanentbruk for aktivitet gjennom hele året bør sikres. Videre vises det til slike aktiviteter; uteservering, vareutstilling, torgsalg, markeder og konserter. Disse funksjonene bør forstås som meget effektive for å tilpasse rommet i henhold til urban kultur og bidrar til å sikre sosiale, kulturelle og romlige uttrykk som forteller om lokal stedsidentitet. (Oslo kommune, 2019).

I vurderinger av ulike typer flerfunksjonalitet brukes disse kategoriene for å vurdere graden av dette. Denne gir dels føringer for at byområder som er prioriterte stasjonsnære områder eller byområder med hovedvekt på boliger skal ha moderat flerfunksjonalitet som bidrar til uformelle møter og nabolagsrelasjoner. U-områder, og sentrale byområder og strøkgater skal ifølge prinsippene i veilederen ha stigende grad av variasjon og funksjoner. Dette gir uttrykk en inndeling av bymessighet som direkte påvirker utgangspunktet for urban kultur, der de mest særegne urbane kulturene vil eksistere og vokse frem i strøkgater, og sentrale byområder. Videre vil dette særpreget avta gradvis fra U-områder, til stasjonsnære byområder og til byområder med hovedvekt på boliger. Veilederen omtaler dette forenklet som en skala fra høy tetthet og høyt antall funksjoner (sentrum) ned til lav tetthet og lavt antall funksjoner (småhusbebyggelse). (Veileder for bymessig utforming). Denne skalaen gir naturlig nok også utgangspunktet for urban kultur for byområdene i et byrom-hierarki, og det kan trolig gi uttrykk for særegen og stedsunik urban kultur på samme skala. Differensiering i kvalitet og materialbruk bør ta utgangspunkt i rommets betydning og rolle, og derfor kan mindre viktige byrom enklere standard. Mer viktige gater som sentrale strøkgater kan eksempelvis ha høy standard med sammenhengende kvalitet i detaljutforming av byrommets gulv og vegger. (Oslo kommune, 2019).

Sentrale byområder og strøkgater

Sentrumsområder er kjernen av bylivet, med høyest grad av funksjonsblanding og servicetilbud. Disse områdene skal ivareta eksisterende historisk arkitektur og særpreg og videreutvikle handel og service under gatenes samlende funksjon. Dette må gjøres for å sikre motvekt til å etablere nye bilbaserte kjøpesentra. Slike områder bør ha åpne fasader mot sentrale offentlige rom, og også 2. etasje bør vurderes for publikumsrettede funksjoner

For sentrumsområdene vises det til et bilde fra Strandgaten i Bergen som en tett og flerfunksjonell gate som er helhetlig utformet og følger et klassisk bymessig gatetverrsnitt. Samtidig er den utformet med differensiert fasaderekke der disse fasadene har en harmonisk og vertikal vindusrytme som flukter med felles gavlvegger og deler den samme dominerende gesimshøyden. Det ønskes ikke bilparkering, men god varelevering.

U-områder

Slike områder skal ha en bystruktur med et klart hierarki, og det bør etableres en differensiert bystruktur i gate- og byrom og konsentrere størst variasjon i funksjoner der det er mer sentrale gater eller strøgsgater. Detaljhandel må ligge sentralt. Etablering av rene kjøpesentre bør unngås, og stedlig identitet skal videreføres. I disse områdene skal også kulturhistoriske verdier gjenbrukes.

Kollektivknutepunkter og stasjonsnære områder

Disse byområdene skal oppleves som tydelige målpunkt og ha en klar identitet som gjør dem lett å identifisere for reisende og besøkende. Fri gangpassasje vektlegges, og arealene skal holdes møbleringsfrie og sikre at ikke gangtrafikken hindres. Handel nær disse områdene skal henvendes mot gater og byrom, med butikker i første etasjer uten foliering på vinduene. Prioriterte stasjonsnære områder skal prioritere boliger og det skal differensieres mellom ulike byrom, der det også etableres roligere soner og offentlige rom i nærheten av stasjonene, som eksempelvis et torg eller utvikling av grøntområder for det lokale bylivet og utvikling av stedsidentitet.

Byområder med hovedvekt på boliger

Disse områdene vil ha et mer privat preg enn de øvrige inndelingen av byområder, men kan fortsatt oppleves som bymessige dersom overgangen mellom de private, halvprivate og offentlig arealene er tydelige, heter det i veilederen. Utydelige overganger og utflytende arealer med uklare grenser mellom bygninger får et utydelig eierskap eller funksjon som gir dårlig vedlikehold og lav nytteverdi. Disse stedene bør generelt sett ha aktive første etasjer og flerfunksjonelle uterom med sosiale møteplasser.

Funksjonen i kantsonens 1. etasje kan innebære detaljhandel med store vindusåpninger ned til fortauet/bygulvet. Bevertningssteder i kantsonen kan som i eksempelet fra Vibes gate, benytte vindusnisjer som sitteplasser, eller ha enkle løsninger for benker på fortauet gjerne foran vinduer. Retningslinjene oppfordrer til attraktive vindusutstillinger og høy standard i detaljering og

materialbruk med estetisk fasadedesign.

Figur 99 T.v: Vibes gate. T.h: Søndre gate. (Foto: Kjell Kr. Jacobsen, PBE i Oslo kommune, 2019).

Et annet eksempel viser et fasadeparti i Vigevano i Lombardia i Italia der fasaden beriker gaterommet med kraftig marmorkledning, der denne utformingen presist markerer og avgrenser virksomheten mot naboene. Disse bymessige utformingsprinsippene forklarer dels hvordan tilpasning av fasaden slik som på Grünerløkka er ønskelig der markert avgrensing virker å gi en nyttig funksjon gjennom et fotgjengerperspektiv. Slik utforming sikrer også særpreg, spesielt i detaljhandel og for unike tilbud.

Figur 100 (Foto: Kjell Kr. Jacobsen, PBE i Oslo kommune, 2019).

Fortauets funksjoner kan også inndeles i soner, som møbleringssone, veggssone og gangssone. Havnepromenaden trekkes frem som gangssone med mange fotgjengere og bør være på minst 6 meters bredde. Gangssoner skal i utgangspunktet være minimum 2 meter bred og fri for hinder som møblering. Møbleringssoner bør være definert i alle gater slik at dette gir en gjennomgående logisk, estetisk og helhetlig utforming i gateløpet. (Oslo kommune, 2019).

Kvalitetsprogram for godt bomiljø

Arkitekturpolitikken som føres i Oslo suppleres med «Kvalitetsprogram med eksempelsamling for godt bomiljø i Oslo», som skal vise hvordan man kan oppnå ulike kvaliteter i stedsutvikling. Denne inneholder i tillegg aktuelle føringer og veiledere for å sikre gode bomiljøer. I denne analysen tas det utgangspunkt i noen av disse. Dokumentet oppstiller hvilke hensyn Oslo kommune vektlegger i spørsmålet om kvalitet. I vedlegget oppstilles det totalt 12 tema med 30 sjekkpunkter for hvordan man kan oppnå kvalitet. For å forstå hvilke hensyn som vektlegges, gir jeg derfor en rask gjennomgang av de kriteriene som er aktuelle for urban kultur. Her fremkommer de kvalitetene som

allerede har blitt nevnt tidligere, sammen med kulturhistoriske kvaliteter som gir tidsdybde, nyskaping, karakteristiske elementer som forsterker egenart, samarbeid, eierskap og inkludering, trygghet og sosial kontroll, fleksibilitet og rekreative områder. (Oslo kommune, 2021). De kvalitetene som er relevante for urban kultur og er førende for utvikling av gode bomiljøer i hovedstaden utdypes i neste avsnitt.

Prosjektet har en utforming som tar hensyn til situasjonen den er i, og gir en merverdi for utviklingen av lokalsamfunn og nabolag. Elementer i landskapet, og blå-grønne strukturer er førende for bygningers plassering og utearealer, og skal brukes som identitetsskapende kvaliteter for stedet. Prosjekter skal være utformet slik at de sikrer gode solforhold, og forhindrer støy og forurensing samt tar hensyn til lokalklimatiske forhold. Historiske elementer er bevart for å gi byområdet identitet. Eksisterende bebyggelse skal utnyttes eller gjenbrukes for å sikre tidsdybde og ivareta mangfold. Prosjektet skal styrke egenarten i byrommet uavhengig hvor i byen det utvikles. Kulturhistoriske bygg og anlegg som er viktige og gir særpreg skal beholdes. Offentlige tjenester og funksjoner, blant annet barnehage skal være i nærheten. Arealer som er egnede for offentlige formål og sosial infrastruktur skal sikre behov i området. Bebyggelse som eksisterer skal gjenbrukes så langt det lar seg gjøre, og ombruk av bygg og bygningskomponenter skal tilrettelegges. Flerfunksjonalitet og sambruk skal vurderes. Byrommene skal være tilrettelagt for opphold, fremkommelighet og skal ha menneskelig skala. Alle brukere i alle aldre skal kunne ha nytte av gater og byrom, og disse rommene skal ivareta sosiale funksjoner. Steder hvor det iverksettes byreparasjon skal prosjektet etablere nye, definerte gate- eller byromsstruktur med funksjonsblanding, og møteplasser. Prosjektet tar hensyn til eksisterende bebyggelse og tilfører forskjellige bymessige kvaliteter for nabolaget. Aktive første etasjer skal utnyttes og bidra til å forsterke egenarten i gater- og byrom. Fasadeutforminger og kantsoner skal bidra til å gi trygge gater, attraktivitet og byliv. Lokale kvaliteter skal styrkes for å gi gode bomiljøer, og det skal, der det ligger til rette for det, strebes mot å fremme eierskap, tilhørighet og inkludering for å gjøre prosjektet attraktivt. Det skal brukes bydelens egen stedsanalyse der dette finnes. Lokalbefolkningen skal involveres for å belyse interesser som er av lokal betydning. (Oslo kommune, 2021).

Fasader mot offentlige rom skal bidra til trygghet og sosial kontroll. Offentlige rom skal være tilrettelagt med møbler som inviterer til kontakt i nabolaget. Allmennhetens tilgang og nærhet til grøntområder skal ivaretas i prosjektet, og disse områdene skal være egnet for rekreasjon og uorganisert aktivitet. Etasjehøyden skal ta hensyn til den gitte situasjonen og den lokale egenarten. Arealene på bakkenivå skal ha best solforhold, klima og støyskjerming og skal være avsatt til uteoppholdarealer. Det skal være tydelig skille mellom offentlig, halv-privat og privat sfære. Fellesarealer skal være tilgjengelige for alle, men skal brukes mest av beboere i daglig bruk. Adkomsten skal ha bevisst fargesetting og materialbruk, samt belysning og funksjoner som er inviterende for uformelle møter. Farge, materialer og detaljer skal bidra til enkel orientering i område og materialene skal være holdbare. (Oslo kommune, 2021).

Felles arealer skal være tilgjengelige for alle, også for personer med nedsatt bevegelse, og arealene skal være tilpasset til variert helårsbruk, og er attraktive for beboere. Lekeplasser og møtesteder er godt integrert inn i byromsstrukturen i nabolaget. Det skal være variasjon i boligtyper og størrelser for å skape en variasjon i sammensetningen av beboere. Planløsningen i boligene skal være fleksible for endringer til behov, bruk og livsfaser. Det skal sikres en takhøyde som skaper romvolum med god høyde. Romløsninger eller soner skal ha form som gir fleksibel møblering og vindusplasseringer skal sikre dagslys. (Oslo kommune, 2021).

Veileder for grønn mobilitet

Veilederen peker på urbane virksomheter, herunder butikker restauranter og kulturtilbud, hvor det vises til at rene boligområder ikke gir mulighet til hverdagslige aktiviteter innenfor gangavstand, og gir lite grunnlag for besøk fra omkringliggende bydeler. Det vises videre til at slik funksjonsblanding kan redusere bilbruk med 5-15%. Bymiljøer med mange barrierer og få forbindelser skaper omveier heter det i veilederen. Her vises det også til fleksible lokaler for ny bruk over tid. Videre vektlegges sammenkoblede gatenett med mange veivalg, og det vises til at dette er godt dokumentert i byforskning. Dette bidrar til å skape mer spennende gater med korte avstander. I veilederen blir også de tradisjonelle byrommene som har kvartalsstruktur fremhevet for å gi effektiv arealutnyttelse og samtidig sikre skille mellom privat og offentlig sfære. Kvartalsstrukturen med sine lukkede gårdsrom og fasader mot gate blir trukket frem som effektive i å formidle offentlighetsnivåer som også gir lett forståelig gatemiljø, og at disse grensene bør være tydelige. Ubetydelige strukturer som forhager beskrives som å skape usikkerhet om hvor det er tillatt å gå. Til slutt vises det til forskning som forteller at økt avstand til parkeringsplasser reduserer, og i noen tilfeller eliminerer behovet for bilbruk. (Future Built & Framtidens bygg, 2014, s.14-21 & 45). Bilbasert kjøpesenterhandel trekkes også frem i «Riksantikvarens strategi og faglige anbefalinger for by- og stedsutvikling» hvor et eksempel fra Kristiansand er interessant. Der vises det til betydelig handelslekkasje til Sørlandsparken har i mange år skadet handelsvirksomheten. (Riksantikvaren, 2021, s. 8). I samme rapport vises det også til SINTEF (2020) sine funn, der hovedkonklusjonen er at å bevare og rehabilitere bygninger er halvparten så skadelig for miljøet som å bygge nytt. (SINTEF, 2020 i Riksantikvaren, 2021)

Kompakt by, bokvalitet og sosial bærekraft

I en rapport om kompakt by, bokvalitet og sosial bærekraft fremkommer det at sosial bærekraft er mindre ivaretatt. (Schmidt, 2014). Rapporten baserer seg på en undersøkelse av nye prosjekter i tråd med målene om kompakt byutvikling, og har case fra tre prosjekter i Nydalen i Oslo, Trondheim og Ski. Alle prosjektene har blandede funksjoner, og er lokalisert i sentrumsområder eller nær kollektivknutepunkt som i Nydalen. Caseområdet i Ski er lokalisert over et kjøpesenter. I undersøkelsen trekkes nærhet til butikker, service og kollektivtransport, samt trivelige gater og plasser frem som bokvaliteter som får høyest score. Hensynet til bokvalitet og sosial bærekraft er ivaretatt i varierende grad, og det vises til at dette er den største utfordringen ifølge undersøkelsen. Slik som kvalitetsprogram for gode bomiljøer, viser rapporten til at boligsammensetninger er viktig for å sikre boligtilbud for flere kjøpegrupper, men at i alle tre case har dette ansvaret blitt overført til utbygger og deres vurdering av markedet. I alle case var den største utfordringen en skjev boligsammensetning. Spesielt for leietakere skapte dette utfordringer, blant annet på Solsiden i Nydalen hvor 71% oppga at de ikke kjente noen naboer, og botiden var på mindre enn 1 år. (Schmidt 2014).

«Hensynet til maksimal utnyttelse og prosjektøkonomi kan gå på bekostning av viktige felles goder og sosial bærekraft.» (Schmidt 2014).

Rapporten avdekker en del problematikk i casestudien, hvor blant annet fortetting har gått på bekostning av sosial bærekraft, og tilgang på uteområder og sollys. I forbindelse med byfornyelse ville man sikre bokvalitet på 1980-tallet, ved å rydde opp i bebyggelse fra 1800-tallet, og slå sammen små boliger og rydde opp i gårdsrommet. Dette var for å sikre at disse områdene var attraktive for barnefamilier. Når boligene i disse case var små, og dårlig tilrettelagt for barnefamilier, stiller Schmidt (2014) spørsmål ved om bærekraftshensynet i en kompakt byutvikling ivaretas når slike boligprosjekter er lite tilrettelagt for barnefamilier. På befaring av det nye boligområdet på Ulven forteller Erling Dokk Holm til Aftenposten:

«På Grünerløkka rev de gamle midtbygninger for å få gode, felles gårdsrom. Nå putter vi inn barnehager som sosialt alibi», Erling Dokk Holm i Aftenposten. (Lundgaard, 2022).

Casen deres viser at det kan være et gap mellom overordnede mål og praksis, og samtidig hvordan man i planprosessen tolker disse målene. Rapporten oppsummerer med at det offentlige har utfordringer knyttet til å hindre feilfunksjon i markedet, samt å sikre lik tilgang til sosial infrastruktur, fellesarealer og kvaliteter som sol og utsikt. (Schmidt 2014).

Veileder for sosiokulturelle stedsanalyser

I spørsmål om stedsidentitet, tilhørighet ga veilederen om «sosiokulturelle stedsanalyser» mange interessante funn. Den peker på at mye mange nye boligprosjekter er opptatt av markedsføring av «image». Dette stemmer med markedsføringen av Bjørvika, som nevnt i del 1 av dokumentanalysen. I veilederen vises det til at i stedsutvikling er formålet å utvikle stedets særtrekk og gjøre det funksjonelt og attraktivt for de som bor, bruker, og besøker stedet. Videre i veilederen forklares det at beboeres lokale oppfatninger om positive og negative aspekter ved stedet, er ikke alltid lett å forstå for besøkende. Steder med dårlig omdømme vil ha vedvarende image-konstruksjoner som er vanskelige å bli kvitt. På den måten får stedsidentitet stor betydning for lokalbefolkningen, fordi utenforstående gjør opp en mening av stedet basert på blant annet forestillinger og image, i tillegg til det de selv opplever. (Husbanken, 2007). I veilederen vises det til at merkevarebygging stadig blir mer vanlig og at det legges ned mer ressurser i dette. Som påpekt i introduksjonen av oppgaven, vil steder bli betraktet som sosiale konstruksjoner, og de mentale bildene og fortellingene danner oppfatninger om stedet. Dette innebærer eksempelvis stedsrepresentasjoner som produseres av media. Veilederen forteller også om «stedsmyter», som allerede har blitt beskrevet i teorikapittelet. (Husbanken, 2007).

Kommunedelplan for torg og møteplasser

I Oslo er det vedtatt en kommunedelplan for torg og møteplasser. Denne planen er veiledende for plan- og byggesaksbehandlingen for etablering og videreutvikling av eksisterende torg og møteplasser. I forordet vektlegges den økende forståelse av offentlige rom som møteplass, og at stadig større kulturelt og etnisk mangfold tilsier nye behov der ulikheter kan sameksistere. I §2 Hensikt med planen, fremkommer det at planen «(...) skal sikre at alle deler av byggesonen utenfor sentrumsområdet, har et allsidig, velfungerende og lett tilgjengelig tilbud av torg og møteplasser med høy estetisk kvalitet». (Oslo kommune, 2009). Planen definerer torg og møteplasser som «(...) allment tilgjengelige uterom, det vil si felles arenaer som er tilgjengelige for allmennheten», jf. §3 Definisjoner i planen. I bestemmelsen om torg/plass fremkommer det at utformingen, samt materialbehandling av torg og plasser skal være bymessig i både indre og ytre by, og at det innebærer klart definert og opparbeidet område, med overganger mellom offentlig og privat utearealer som er entydige, jf. §5-2. Med andre ord sier bestemmelsene at alle berørte offentlige plasser skal være for alle, skal være bymessig både i indre og ytre by, og at skille mellom offentlig og privat skal være tydelig. (Oslo kommune, 2009).

Planen vektlegger hensyn som stedsidentitet, solforhold, og utforming som funksjonell og estetisk god, og fremme møteplassens sosiale rolle i bybildet. Kommunedelplanen behandler også tilhørighet og fellesskap, og forskjeller, hvor det fremkommer at bykultur og byliv vil utvikle og variere i bybildet, der noen områder vil ha en mer homogen kultur. Begrepet «parallele verdener» er interessant, og forteller om at ulike brukere i offentlige rom oppholder seg samtidig, uten at det skjer direkte interaksjon. Dette bidrar til en tilvenning til det ukjente og hever toleransegrensene som en gradvis lærling og skjer ubevisst. Denne oppfatningen virker å stemme med kontaktteorien til Allport (1954). Nabolagets møteplasser skal være tilgjengelige for nabolaget, og besøkende, og danner en arena

hvor brukere har ulik tilhørighet og gir uttrykk for flere måter å forholde seg til i nabolaget («By og byliv i endring, Edward Robbins, i Oslo kommune, 2009.) Det vises videre i planen at barnefamilier generelt sett foretrekker å bo sentralt i byen (Oslo kommune, 2009).

Kommunedelplanen peker også på internasjonale urbaniseringstrender og sterk sentralisering som årsak for at byene blir mer attraktive, og opplever større konkurranse, samt at mange og små leiligheter bidrar til en forlengelse av de private områdene i indre by. Planen beskriver også hvordan økt internasjonal konkurranse mellom byer der bykultur, særpreg og attraktive omgivelser er viktig, og byens identitet kan regnes som en konkurransefaktor. Bylivet i seg selv, og samspillet mellom bruk og byrom bidrar positivt i denne konkurransen, men legger press på oppgradering av sentrumsarealer.

«Samtidig som steder og byer blir mer like, pågår en internasjonal konkurranse byer imellom, der særpreg, bykultur og attraktive omgivelser står i fokus. Byers identitet er konkurransefaktor, der byrommene og by- livet i seg selv er viktig. Denne konkurransen legger press på oppgradering av sentrale byområder, og medfører økte forskjeller i standard på uterommene. Velstelte og rene byrom er gjerne uttrykk for attraktive og trygge byrom som ledd i denne konkurransen.» - (Oslo kommune, 2009)

Et annet moment som vektlegges er at segregeringstendenser og innvandring har bidratt til å forsterke konkurransen om tilgang til attraktive utearealer. Både Grünerløkka og Grønland trekkes frem som eksempler der gentrifisering har medført endret forbruksmønstre som gir uttrykk for spesialiserte handels- og servicetilbud, og at mer ensidig bruk av utearealer er synlig i homogene boligområder. I områder som har mer multietniske miljøer blir gateliv, vareutvalg, og typer gateutsalg påvirket av dette mangfoldet. For Grønland spesifikt vises det til at stedets forutsetning som flerkulturelt skaper attraktivitet og gir spesialisert handel og tilhørighet for mange. Image blir også tatt opp i denne planen hvor det vises til at det gir signaler om ønsket identitet og tilhørighet.

I spørsmålet om skille mellom offentlig og privat, viser kommunedelplanen hvordan overvåking, vektere og generell kontroll kan begrense handlingsrommet for enkelte grupper. Funnet mitt fra stedsanalysen påpekte dette som problematisk for dannelse av urban kultur og egenart, der oppfatningen av overvåking i seg selv innskrenker bruk. For å sikre bruken av offentlige rom, må det være lesbare skiller mellom hva som er allment tilgjengelig, og privat. Det vises til at bruken vil forflytte seg innendørs i en kontrollert halv-offentlig situasjon. (Oslo kommune, 2009). Flere steder i byområdet er preget av press om å bygge over torgplasser, en utvikling som vil innskrenke offentlighetens tilgang. Her fremkommer det blant annet hvordan kjøpesenter reguleres av åpningstider, og at man møtes på kommersielle vilkår, som samtidig gir «døde uteområder» utenfor senteres åpningstider. På en annen side vil strøkgater med deres historiske særpreg skape en motvekt til etablerte og bilbaserte kjøpesentra. Planen oppfordrer direkte til å unngå etablering av rene kjøpesentre ettersom disse er bilbaserte og flytter bruk bort fra det offentlige rommet. (Oslo kommune, 2009). «Torg» som beskrevet i funn I, er sjeldent rene kjøpesentre, men har boliger integrert inn i bygningen. Det kan stilles spørsmål ved denne praksisen, ettersom slik bebyggelse vil gi samme negative resultater for bymiljøet som rene bilbaserte kjøpesentra, men antageligvis i mindre skala.

Planen peker på at mange uterom i ytre by er forpliktende og basert på at nabolaget skal ha tette relasjoner. Mangel på mer urbane og uforpliktende møteplasser der mer variert bruk kan finne sted, poengteres her. Dette samsvarer med hvordan halv-private bakgårder er tilrettelagt, og ofte har lekearealer i dette rommet. Samtidig vises det til at innsyn og plassering av ankomsten til boliger kan

virke privatiserende, som påvirker offentlighetens oppfatning av møteplassens offentlige karakter. Størrelsen på offentlige møteplasser utendørs vil trolig også påvirke opplevelsen av stedet og veie positivt i vurderingen av stedets offentlighet. Kommunedelplanen trekker frem Sofienbergparken og Birkelunden på Grünerløkka som eksempler på parker som gir ulike møter mellom både lokale og utenforstående. Samtidig er disse møtene ofte uforpliktende og oppstiller ikke forventninger til samvær. Denne miksen av møter kan påvirke toleranse for fremmede, fremkommer det i planen. Disse parkene er i tillegg store nok til at mange aktiviteter kan skje samtidig, også mer spesialisert bruk. I mindre uteoppholdsarealer, spesielt i halv-private bakgårder kan antageligvis kun entydig bruk forventes, og tillates. I de mer rene boligområdene vil det bli mer privat preg enn i sentrale bymiljøer med flerfunksjon. Slike områder vil oppleves som bymessige dersom overgangen mellom offentlighetsnivåer er tydelige. Disse overgangene kan sikres gjennom bebyggelsesstruktur. Samtidig bør bygningselementer og bygulvet varieres i detaljering så langt dette ikke påvirker den helhetlige utformingen. Brukere av slike områder bør kjenne eierskap til bygulvet, og oppholdssoner bør kunne romme møblering. I møbleringssonen bør en aktivt benytte utplassering av ulike bylivstiltak som kan romme blant annet lokal utsmykking. (Oslo kommune, 2009).

Del 3 – Føringer og erfaringer i tre ulike styringsnivåer

I denne delen av dokumentanalysen er fokuset rettet mot statlige føringer knyttet til kultur, herunder *ytringskultur*. Dette er for å gi noen enkle føringer for hvordan statlige dokumenter vurderer kultur, og den betydning for mennesker. Videre behandles erfaringer fra et områdeløft i Trondheim, før det avslutningsvis gjøres en enkel gjennomgang av noen viktige utviklingsdokumenter for Lillestrøm kommune. Valget falt på Lillestrøm kommune, ettersom dette er den siste kommunen som har vunnet «årets kulturkommune» som deles ut av Norsk Kulturforum (NOKU). NOKU har utarbeidet en sjekkliste som stiller 10 punkter for å sikre god kulturpolitikk. (NOKU, 2020). Med utgangspunkt i denne sjekklisten, kårer de hvert andre år «årets kulturkommune». Lillestrøm ble i 2023 utnevnt som vinner av denne prisen. Det er derfor interessant å vurdere ut fra perspektivet om urban kultur gjennom ytringskultur blir ivaretatt, og om dette påvirker grunnlaget for dannelsen av god urban kultur i denne kommunen. Før jeg går nærmere inn på Lillestrøm, vil jeg først vise til øvrige forvaltningsinstansers føringer og målsettinger for kultur i Norge.

Regjeringens mål og kommunal kulturpolitikk

«Regjeringas mål for kultur og frivillighet» innebærer at kultur skal bidra til å skape levende lokalsamfunn, samt å sikre et godt liv for den enkelte. Det vises videre at Regjeringens kulturpolitikk skal støtte opp under et kulturliv som er åpent, inkluderende og mangfoldig over hele landet, og som legger til rette for samspill mellom profesjonelle og frivillige. Alle skal ha tilgang på kultur, uavhengig bakgrunn og geografisk lokasjon. (Regjeringen, 2022). I «Hvordan utvikle lokal og regional kulturpolitikk?» har KS laget en egen veileder for hvordan kommunene i Norge kan utvikle lokal og regional kulturpolitikk. Det vises til Meld St. 8 (2018-2019) *Kulturens kraft* i KS (2022) hvor det fremgår at kunsten har en symbolsk og ikke-direkte funksjon som legger opp til selvrefleksjon og subjektivt tolkningsgrunnlag. Kulturen evner derfor å gi svar uten to streker under, og derfor vil kulturlivet representere et meningsmangfold som trener oss i å leve i uenighetsfellesskap. Dette inkluderer også provoserende kunst som trigger for refleksjon og meningsdannelse, og fungerer som en motsats til ekkokammeret man gjerne utsettes for i sosiale medier. (KS, 2022, s.6). Kulturen evner å gi enkeltmennesker en egenverdi til å mestre noe, oppleve samhold, drømme oss bort, bli provosert, trist eller glad, og det fremgår i veilederen at dette gjør at vi kjenner oss høyst levende. Denne påvirkningskraften påvirker derfor ikke bare enkeltindivider, men også samfunnet, og blir dermed en stor ressurs i samfunnsutviklingen. Kulturhistoriske bygninger trekkes frem her som nyttig i å redusere forbruk og gir miljømessige og økonomiske besparelser. (KS, 2022).

Strategi for kultur og reiseliv

I kulturdepartementet og nærings- og fiskeridepartementets «strategi for kultur og reiseliv» vises det til at Norge har attraksjoner innenfor moderne arkitektur. (Kulturdepartementet & nærings- og handelsdepartementet, 2019, s.56) Dette vektlegges med hensyn til reiseliv, og det vises derfor til signalbygg, som i Oslo, vil ha stor attraksjonskraft i seg selv. I et nytt følgeforskningsprogram som skal utarbeides av Regjeringen skal man undersøke denne effekten som signalbygg kan ha på Norge og hovedstaden som reisedestinasjon. Ved å gjennomføre dette er håpet å få større forståelse av hvordan norsk arkitektur påvirker norsk reiseliv. I regjeringens artikkel «Godt bymiljø og bærekraftige byer» vises til at mer enn 80% av Norges befolkning nå bor i urbane byer og tettsteder. I fremtidens byer er derfor målet å sikre gode og attraktive bymiljøer for alle, og at disse kvaliteten kan sikres med medvirkning. (Regjeringen, 2021)

Riksantikvarens bystrategi 2017-2020

I denne strategien gir riksantikvaren føringer som skal bidra til god forvaltning av kulturminner og miljøer. Det pekes innledningsvis på at plasser, torg og bygninger av ulike alder har stor opplevelsesverdi for innbyggere og besøkende. Samtidig vises det til at kulturarven som byer bærer av er viktig for identitet, samhold og tilhørighet. Dette skaper også attraktive bymiljøer og gir grunnlag for reiseliv og næringsutvikling. (Riksantikvaren, 2017). Sett i lys av urban kultur forteller dette hvordan urban kultur og særegenhet spiller en avgjørende rolle for byen og dens forutsetninger for en rekke samfunnsmessige forhold og næringsgrunnlag.

Videre vises det til målet om bærekraftig byutvikling i tråd med strategien om kompakt byutvikling, og hvordan historiske bymiljøer utsettes for press som en konsekvens av dette. Det pekes også på at bygg- og anleggsbransjen i hovedsak fokuserer på nybygging og at det virker som å være større vilje i å investere i nybygg, enn vedlikehold og forbedring av eldre bygninger og bymiljøer. (Riksantikvaren, 2017, s.7). Et interessant poeng er tendensen til at noen eldre bymiljøer har begynt å miste sin attraktivitet som bomiljø, der resultatet er synkende eiendomspriser, lavere leieinntekter, tomme boliger og forfall. Riksantikvaren, 2017, s.7). Denne situasjonen minner om den både sentrumsområdene i Berlin og Grünerløkka opplevde før stedene ble revitaliserte.

Områdeløft i Trondheim

I KS sin veileder viser det blant annet til «områdeprogram for Saupstad-Kolstad» i Trondheim hvor medvirkning, og samspill mellom offentlige og private aktører skal skape en attraktiv bydel. (Trondheim kommune, 2013). Bydelen var Trondheims første drabant by utviklet på 60- og 70-tallet, og har tidligere vært preget av store utfordringer. Målet er å gi flere møteplasser samt sosiale, kulturelle og fysiske aktiviteter. Videre vises det til i KS sin veileder at det mangler nye veiledere som gir anbefalte standarder for bygg som er tilrettelagt for kulturbruk. Utenom Saupstad-Kolstad sier veilederen lite om hvordan romlige omgivelser og kulturpolitikk kan knyttes sammen i stedsutvikling. (Trondheim kommune, 2013, s. 5-19). I områdeprogram for Saupstad-Kolstad fremgår det at satsingen skal medføre at bydelen oppfattes som attraktiv og mangfoldig. Målsetningen gir uttrykk for en inkluderende bydel med gode møteplasser og høy kvalitet av offentlige rom, og områdeprogrammet inngår som en del av en statlig satsing for utsatte boområder i Oslo, Bergen og Trondheim. I en levekårsundersøkelse i 2000 og i 2011 kom bydelen dårligst ut i Trondheim i flere viktige levekårsvariabler, blant annet inntekt, utdanningsnivå og uførestønad, samtidig hadde antall barnefamilier blitt redusert de siste 25 årene. I områdeprogrammet vises det til interessant funn fra studier. En britisk studie kunne konkludere med at områdesatsing kun er et nyttig supplement til generelle politiske satsingsområder. (Smith & Gillian, 1999 i Trondheim kommune 2013). Brofoss og Barstad (2006, i Trondheim kommune 2013) viser at tre faktorer må ligge til rette for å oppnå positive effekter ved områdeløft, og de trekker frem at tiltakene må være brede nok til å påvirke

flere problemskapende faktorer samtidig, befolkningen må være delaktige i områdeløftet, og at satsingen må være samordnet med den generelle politikken. Samtidig vises det til en rekke studier har påvist at levekårmessig forhold og fysiske og boligstrukturelle forhold kan påvirke hverandre gjensidig negativt. (Trondheim kommune, 2013, s. 14). Dette virker å stemme med argumentene til Markusen & Gadwa (2010)

Det fremkommer det at mange beboere er opptatt av å motarbeide negative myter om bydelen. De forteller også at det er viktig å bygge opp stoltheten til området og at Saupstad-Kolstad har fått et ufortjent dårlig omdømme. Videre fremgår det i områdeprogrammet at det er viktig å fremme en positiv stedsidentitet. I en ny artikkel utgitt av «*Trondheim 2030*» i 2021, fremgår det at bydelen var én av tre finalister i konkurransen om «*Attraktiv by-prisen*» av Regjeringen. (Trondheim2030, 2021) I konkurransen var det 388 nominerte, og det trekkes frem i artikkelen at områdeløftet i perioden 2013 til 2020 og samspillet mellom offentlige, og private aktører samt lokalsamfunnet, gjorde denne utviklingen mulig. Dette samspillet har gjort at bydelen fikk bedre fellesarealer og at lokalbefolkningen og de øvrige aktørene kom nærmere hverandre. Dette tverrfaglige samarbeidet trekkes frem som avgjørende for den positive utviklingen. (Trondheim2030, 2021).

Lillestrøm

Lillestrøms byutviklingsplan har i kapittel 3 om «*stedsidentitet*» beskrevet byens situasjon i dag. Denne dataen er innhentet gjennom medvirkning med lokalbefolkningen samt interesseorganisasjoner, og en urban- og kulturhistorisk analyse og supplerende forskning. Utfordringene i byen er knyttet til sentrumsplanen i 1987 som prioriterte bilbruk i sentrumsområdene, høye bygninger som utfordrer identitet til byen ved fortetting, at den nye reguleringsplanen har åpnet for nybygg med stor høyde, og at utflytende arealutvikling kan true Lillestrøms generelle karakter der ny byutvikling trekkes frem som å true byens historie og form. I planen fremgår det at barn og unge mener at trehusbebyggelsen er med på å definere byens identitet, og at de ivrig forteller at denne bebyggelsen gjør byen koselig. Barna som ble inkludert i dette arbeidet vektlegger at Lillestrøm ikke er som Oslo med høyhus og at hagebyen er identiteten til byen. De voksne forteller at historien er viktig, og trekker frem «*flisbyen*» som viktig og identitetsskapende. I den kulturhistoriske undersøkelsen trekker NIKU (2019 i Lillestrøm kommune, 2021, s. 13) opp kvartalsstrukturen, hagebyen, kulturkvartalene og Kirkegata/Storgata som viktige for byens identitet. Videre fremgår det i analysen hvordan fortetting i disse områdene vil forringe byens kulturhistoriske verdi, og at byen i dag må regnes som en bilbasert by, og at trafikken må ut av sentrum for å gjøre den mer menneskelig. (Lillestrøm kommune, 2021).

Medvirkningsprosessene gir uttrykk for at Torvet er den delen av byen som innbyggerne i Lillestrøm liker best. Elevene ved barneskoler i Lillestrøm, elever ved VGS, voksne samt utbyggere og næringsdrivende oppgir alle at de liker denne delen av byen. I tillegg ville de fleste vise frem kultursenteret, skolen sin, området rundt stasjonen og elveparken. Dette er interessant, ettersom disse områdene er alle av kulturhistorisk, eller nyere kulturfokusert stedsutvikling, eller har identitetsmessige verdier knyttet til dem, slik som skolene. Av utfordringer viser medvirkningsprosessen at de fleste mener at hagebyen fortettes med lite kvalitet, at høye bygninger påvirker stedsidentiteten, og at nyere byutvikling mangler lokal stedsforståelse for byens historie og form. Av de som ble spurt, hadde ingen en oppfatning av hva Lillestrøm er, og det vises til at kunnskapsnivået om hvilke kvaliteter byen har, er lavt. Det er flest eldre som flytter inn i nye leiligheter i sentrum. (Lillestrøm kommune, 2021, s. 1-23)

Under «*5.3.1 Sentrum*» vises det til at kommuneplanen for Lillestrøm 2015-2026 (i Lillestrøm kommune, 2021, s. 29) nå åpner opp for høyhus, og at det nå er regulert inn flere høye bygg opp mot 19 etasjer. Denne utnyttelsesgraden er langt over tidligere normaler for byen. Enkelte steder i byen

har nå fått en utnyttelsesgrad som tillater opp mot 400%, noe som er høyere enn i Oslo sentrum og i flere europeiske hovedsteder. Videre fremkommer det at bykjernen kun har få tradisjonelle bygningsmiljøer som ikke har blitt revet og erstattet, spesielt i Lillestrøm øst. Det fortelles at den historiske byen har en god palett av materialer av både tre og mur, men at nyere bygningers materialitet, fasadeutforming og form generelt er gjennomsnittlig dårlig. Som utfordring beskrives noen bydeler som å ikke ha hverken tydelig form eller identitet, og mangler overordnet designstrategi. Når barn ble spurt om «Oslo-bygg», svarte de at de var for høye med kjedelige farger, og at det var synd at småhusbebyggelsen ble bort. Samtidig vises det til at de aller fleste voksne innbyggerne forteller om en negativ holdning til byutviklingen i byen. (Lillestrøm kommune, 2021). Imidlertid har kommunen fått ny kommuneplan for 2023-2035. Her fremkommer det en byggehøyde mellom 3-6 etasjer som norm innenfor Lillestrøm by, jf. §2-3.1.3. Unntaket går §2-3.2.1 *Sentrumsformål i Lillestrøm by* hvor det innenfor en rekke felt kan tillates bygninger inntil 10 etasjer, jf. §2-3.2.1. (Lillestrøm kommune, 2024).

Av de løsningene som presenteres i byutviklingsplanen vektlegges bevaring av historiske bygninger og miljøer, samt å bevare småbyens kvaliteter. Eksempelvis er kvaliteten som tre i fasadene i hagebyen en kvalitet som det ønskes å videreutvikle. Det vektlegges at et mangfoldig boligtilbud må sikres, og at monofunksjonelle bydeler må få mer funksjonsblanding. Slik som det ble påpekt i dokumentanalysens andre del, er forhager og andre mindre strukturer ikke foretrukket. I Lillestrøms tilfelle trekkes det frem at kort vei til grønne omgivelser med høy kvalitet (ikke gressplen) må sikres for alle boliger. Byen bør utvikles i et moderne, men historisk perspektiv heter det i planen, som en løsning på problemene. Samtidig skal stedets historie få større betydning i stedsutviklingen. I likhet med de andre delene av dokumentanalysen, trekkes kvartalsstrukturen frem som noe positivt også for Lillestrøm, mens at andre deler av byen er vanskeligere å orientere seg i, da disse områdene mangler den organiseringen og hierarkiet som sentrumsbebyggelsen tilfører. (Lillestrøm kommune, 2021).

I byutviklingsplan del 2 gis det et fremtidsperspektiv mot 2060 hvor utfordringene og mulighetene fra den andre byutviklingsplanen har lagt føringer for utviklingen. Det er spesielt hensynet til at bydelene utvikles hver med særegen identitet som danner perspektivets visjon.

«Hvis bydelene og områder litt utenfor byen får rendyrket hver sine identiteter vil dette styrke byen med variasjon og mangfold» (Lillestrøm kommune, 2023, s.16).

Byutviklingsplanen gir uttrykk for en forklaring på hvorfor ny byutvikling ofte mislykkes, der årsakene som gis er at nye områder planlegges separat for eksisterende nabolag, og at virkningen av dette gir nabolag som ender opp med å «bli som øyer eller gettoer» (Lillestrøm kommune, 2023, s.36). I «Kulturstrategi 2023-2033» fortelles det om at kulturlivet opplever mindre besøk. Samtidig merker de en økning i arrangementer og festivaler i byen. Denne nasjonale tendensen gir vekst i det som kalles *begivenhetskultur*. Begivenhetskultur karakteriseres ved at den finner sted i åpne kulturarenaer som torg, gater, parker og bysentra. Dette er meget interessant sett i lys av hvordan flere påpeker at vi mister offentlig rom til privatisering, og hvordan halv-private rom med uteoppholdarealer fremfor større parkområder virker å være foretrukket i sanntidens by- og stedsutvikling. Det vises til utviklingen av Kulturkvartalene som har skapt nye byrom tilrettelagt for denne typen arrangementer. (Lillestrøm kommune, 2024).

Oppsummering

Dokumentanalysen har utforsket funnene fra stedsanalysen, og tilført ny innsikt i diskusjonen rundt urban kultur. Gjennom en tredelt inndeling har funnene blitt vurdert gjennom ulike perspektiver som har gitt variasjon og nye vinklinger for hvordan forstå utfordringer og muligheter knyttet til urban

kultur. Mye peker på at sunnhetsidealer, kvalitetskrav og bærekraftshensyn styrer utformingen i stor grad. Motstridene hensyn og markedskrefter gjør at økonomiske hensyn ofte vektlegges høyest i prosjektering, som byr på utfordringer for sosial bærekraft. Privatrettslige regler, overvåkning, vedlikehold og universell utforming kan også bidra til å begrense ulike former for sosial adferd og begrense romlige uttrykk. Planleggingen av steder for kultur virker å være orientert mot den økende internasjonale konkurransen mellom steder og mennesker, og tendenser peker på økt estetisering og standardisering, samt moderne arkitektur og uttrykk vektlegges høyt i vurderingen av merkevare, identitet og image for steder. Denne utviklingen kan bidra til at steder oppleves av mange som mer monotone med et globalt uttrykk, i kombinasjon med det Lind (2002) kaller «New Nordic Type» som definerer utgangspunktet for den markedsbaserte og utbygger- og grunneierstyrte stedsutviklingen. Medvirkning og inkludering av lokalbefolkningen virker som fornuftige måter å engasjere lokale aktører og kan bidra til å skape steder der lokalbefolkningen i større grad får manifestert deres kollektive identitet inn i rommet.

6. DISKUSJON

Introduksjon

I diskusjonskapittelet vurderes funnene fra stedsanalysen og dokumentanalysen opp mot det teoretiske grunnlaget. Dette danner grunnlaget for en diskusjon som ser flere perspektiver og teorier knyttet til urban kultur. Oppgaven oppstilte innledningsvis tre forskningsspørsmål og tre objektiver som gjennom blir diskutert her. Videre foreslås det en modell som bygger på sosial, kulturell og romlig toleranse i konkrete og skjønnsbaserte vurderinger av et steds forutsetninger og muligheter for urban kultur.

Stedsanalysen pekte på en elementer som gir muligheter, eller utfordringer for urban kultur. Forholdene som opplevdes som begrensende for urban kultur var halv-private arealer, standardiserte elementer – *eksempelvis gatemøblering, eller urbane virksomheter med begrensinger i fasaden* – overvåkning og privatrettslige regler, og torg – eller *kjøpesentre*. Disse ble utpekt som utfordringer for byområdenes grunnlag for urban kultur. Stedsanalysen pekte i tillegg på muligheter. Tilpassede første etasjer var interessante, da disse kunne fortelle mye om innholdet i virksomheten, og tilførte identitet til det offentlige rommet. Gatekunst i rommet, stedsspesifikke uttrykk, særpreg og unike tilbud, og kunst på veggene på leilighetskomplekser virket å tilføre identitet til byområdene.

Dokumentanalysen behandlet disse funnene, og forsøkte å finne ut hvorfor de ulike valgene har blitt tatt, hva som eventuelt hindret at ulike elementer kunne tillates, og hvilke argumenter som ble brukt for å støtte opp under begrensing, eller oppfordring til mer identitetsbestemt utforming, som eksempelvis første etasjer med tilpassede fasader. Diskusjonen som føres i dette kapittelet søker å forklare disse funnene, og utdype de potensielle årsakene til at steder i møte med globaliseringen kan virke mer standardiserte og monotone.

F1: Hvordan påvirker urban kultur dynamikkene i stedsutvikling og stedsidentitet i urbane områder?

Urban kultur ble innledningsvis gjort rede for, og en syntese av relevante teorier og kunnskapsgrunnlag ble definert:

*«Urban kultur defineres som summen av de **sosiale, kulturelle, og romlige** uttrykkene som finnes i ulike bymiljøer, manifestert som **kollektiv stedsidentitet** over en **viss tidsperiode**»*

Begrepet kan derfor forstås som lokalbefolkningens sammensatte uttrykk i den grad disse uttrykkene har fått manifestert seg i byområder over en viss tidsperiode. Det finnes en rekke teorier som utforsker korrelasjonen mellom sted, identitet, tilhørighet, og det finnes en del oppfatninger av hvordan steder oppleves og forstås gjennom representasjoner og mentale bilder. Allmenkjente stedsrepresentasjoner, eller *stedsmyter* gir uttrykk for en klar, distinktiv og etablert urban kultur som de aller fleste kjenner til, og slike kan være både gode, og dårlige. Disse stedsrepresentasjonene kan imidlertid vare i lengre tid, og kan skape utfordringer for steder og tilhørigheten til stedet for beboere. De kan samtidig være vanskelige å bli kvitt. I denne oppgaven har det blitt gjort et skille mellom steder som har tilegnet seg urban kultur gjennom en organisk prosess, og gjennom en planlagt prosess. En tendens som gjentar seg er at steder med organisk urban kultur tillater i større grad for at lokalbefolkningens sosiale, kulturelle og romlige uttrykk kan tillates. Samtidig vil slike steder ofte ha tydeligere kulturhistorisk bakgrunn som legger grunnlaget for at disse uttrykkene blir værende og en del av kulturen for byområdet. Planlagte steder virker å være utformet med halv-private rom i større grad for å blant annet sikre kvalitetskrav som sunnhet, bærekraft, universell utforming og tilgjengelighet, og mye peker på at i modellen «New Nordic Type» (Lind, 2002) går som oftest økonomisk hensyn over sosial bærekraft. Resultatet av dette virker å gi steder som vedlikeholdes i større grad, har begrensende arkitektur for utforming, har mer innskrenkende regler og muligheter for ulike typer sosial adferd, og følger en bestemt identitet og image rettet mot den økende konkurransen mellom byer som konsekvens av globaliseringen. I et samfunn som stadig endres og påvirkes av midlertidighet og konsum peker mye på at flere innbyggere har behov for å ta del i utformingen av nærmiljøet sitt. Likevel forteller funnene i denne oppgaven om at muligheten for dette er mer begrenset i planlagte steder, sammenlignet med eldre steder med organisk urban kultur.

Det er altså mye som peker på store forskjeller på grunnlag for urban kultur hvis man sammenligner steder hvor den urbane kulturen oppsto organisk, og steder hvor den ble planlagt. En av de vesentlige forskjellene kan knyttes til tidsdimensjonen i urban kultur begrepet. Den historiske gjennomgangen av Berlin og Grünerløkka forteller om kompliserte forhold som blant annet ga lave leiepriser, og høy toleranse. Selv om det er svært vanskelig, om ikke helt umulig å gjenskape forholdene som preget disse stedene, og andre byer utover 70-, 80-, og 90-tallet, kan man vurdere ulike steders grunnlag for urban kultur gjennom en skjønnsbasert vurdering for stedets toleranse. Dette kan potensielt bidra til å føring for utviklingen, og hjelpe til å gjøre riktige valg knyttet til byområders utgangspunkt i henhold til demografi, eiendomspriser, og utforming. Derfor foreslås det her en måte å vurdere et steds toleranse, som forteller noe om stedets grunnlag for urban kultur.

Toleranse har blitt brukt i både kultur- og planforskning tidligere. For eksempel ble hvordan Florida (2005) forstår toleranse presentert i kapittel 3. Florida (2005) forstår toleranse som den grad forskjellige mennesker er åpne, og inkluderer mennesker med andre etnisiteter og bakgrunn. Derfor

er toleranse, slik Florida anvender det en forutsetning for om et sted kan bli et kreativt senter. Toleranse, sammen med talent og teknologi anses som de tre T-ene og har derfor vært viktig for å planlegge for den kreative klassen. Vareide & Kobro (2012) viser at Florida sine teorier har fått betydning for norsk planlegging. Toleranse får en litt annen betydning her, selv om det er beslektet med måten han forstår begrepet. Dette perspektivet forstår toleranse i forhold til broken-window teorien. (Wilson & Kelling, 1982). For å forstå hvordan toleranse kan brukes i vurderingen av hvordan urban kultur påvirker dynamikkene i stedsutvikling og stedsidentitet i urbane områder, vises det til funnene og teorigrunnet i en sammenligning av Sjørenga og Grünerløkka.

Sjørenga er godt vedlikeholdt, trygt, og hovedsakelig stille, unntatt i sommerhalvåret langs promenaden og på rekreasjonsområdet. Samtidig viser funnene at Fjordbyen generelt har mindre mangfoldig demografi med svært velstående befolkning. På Sjørenga mer spesifikt er halvparten unge voksne 20-44 år og inntektsnivået er godt over gjennomsnitt for hovedstaden. (Plan- og bygningsetaten, 2020). Funnene viser at Sjørenga sin utforming er planlagt ned til de minste detaljene, med en konkret visjon og identitet som har vært styrende for denne utviklingen. Dette, i kombinasjon med en mer homogen og ressurssterk demografi tilsier at det i liten grad har vært, og er mulighet for lokalbefolkningen å tilpasse rommet etter deres identitet, og at disse identitetene i varierende grad representerer et mangfold. Kontaktteorien til Allport (1954) forteller noe om hvordan nabolag kan tilegne større toleranse for fremmede. Imidlertid kan det forventes lavere toleranse for sosiale, kulturelle og romlige uttrykk her ettersom det finnes en rekke begrensende forhold.

På Grünerløkka, er situasjonen annerledes. Lokalbefolkningen har antageligvis høyere toleranse. Stedsrepresentasjoner og stedsmyter forteller om et mer «hipt» og ungdommelig sted. Samtidig må det i denne vurderingen tas høyde for at Grünerløkka er mer homogen i dag, enn det var eksempelvis på 1990-tallet, som en konsekvens av gentrifisering. Likevel finnes det færre restriksjoner og begrensinger for utforming, samt sosial og kulturell oppførsel her, sammenlignet med Sjørenga. På Grünerløkka tillates det mer støy, og det tillates mer ytringskultur gjennom eksempelvis gatekunst, tilpasset møblering, og fasadeuttrykk. Nye nabolag, som har helt ny infrastruktur, bebyggelse, og nye mennesker, vil trolig ha lav toleranse for at identitetsladede spor, slik som Murphy (2024) beskriver, og for at disse skal bli værende over lengre tid. Det er med andre ord, ikke mange «enabler elements» i arkitekturen, som tillater at innbyggerne selv bidrar til å skape en romlig identitet. I stor grad kan man si at nyere utbyggingsprosjekter tiltrekker seg en demografi som har kjøpekraft til å etablere seg her. Som en direkte konsekvens av den markedsstyrte byplanleggingen, og det stadig mer pressede boligmarkedet, kan man anta at den sosiale miksen i nyere boligprosjekter er ofte blir mindre mangfoldig.

Hva menes med toleranse?

Toleranse er et uttrykk for et lokalsamfunn; nabolag, bydel, byområde, strøk, eller ny prosjektering (heretter nabolag) generelle toleranse for sosial, kulturell og romlig oppførsel og ytring. Toleransenivået i et nabolag kan kun vurderes i sin helhet, ved å først vurdere den sosiale, kulturelle og romlige toleransen, og vurdere disse opp med hverandre. Summen av de tre, vil fortelle noe om den generelle toleransen i nabolaget. Toleransenivåene kan inndeles i følgende tre nivåer; lav, middels, og høy. Ved behov kan inndelingen utvides til å gjelde mer enn tre nivåer, hvis det viser seg hensiktsmessig. For å måle toleransenivået bør man gjennomføre en kvalitativ undersøkelse, som stedsanalyse, sosiokulturell stedsanalyse, etnografisk observasjon og intervju. Toleranse bør også vurderes med å sammenligne statistikken knyttet til et nabolags demografi som alder, kulturell bakgrunn, andel av vestlig, og ikke-vestlig innvandringsbakgrunn, og inntekt. I skjønnsvurdering vil enkelte fagpersoner kunne gi en kvalifisert antagelse basert på et steds sosiale, kulturelle og romlige

toleranse, og vurdere om stedet har lav, middels eller høy toleransegrad. Denne toleransemodellen danner kun et utgangspunkt for videre arbeid, og krever mer arbeid. Likevel gir den et fornuftig utgangspunkt for en ny måte å vurdere stedstilhørighet, stedsidentitet og kan danne et uttrykk for urban kultur. Imidlertid oppstiller den en delvis prøvbar metode for å måle toleranse, i vurdering av et steds kulturelle forutsetning. Dette har ikke blitt testet i denne oppgaven, men funnene og kunnskapsgrunnlaget har dannet rammene for denne tilnærmingen.

En slik vurdering, vil antageligvis fortelle noe om forventet toleransenivå. I noe grad kan dette brukes som retningslinje og utgangspunkt i planarbeid, med den hensikten å forstå lokal kulturhistorisk, sosial og romlig kontekst. Derfor kan det være et fornuftig verktøy for å forhindre dekontekstualisering. (Falconbridge 2009 i Røe 2018. Medvirkning vil alltid være et nyttig supplement i vurdering av et nabolags toleransenivå. Toleransenivået kan vurderes i kontekst med forslagene i medvirkningsprosesser. Florida (2005) forstår toleranse som den grad forskjellige mennesker er åpne, og inkluderer mennesker med andre etnisiteter og bakgrunn. Derfor er toleranse, slik Florida anvender det, en forutsetning for om et sted kan bli et kreativt senter. Måten Florida beskriver toleranse blir imidlertid ikke alltid like representativ for å forstå den sammensatte toleranse på et sted noe som kommer til uttrykk ved å skape et skille mellom organisk og planlagt kultur.

Kulturell toleranse

Kulturell toleranse kan vurderes ut fra hvor mangfoldig et nabolag er. Dette kommer til uttrykk gjennom demografisk sammensetning, men også gjennom elementer som ikke tradisjonelt har kulturhistoriske røtter på et gitt geografisk sted. Eksempelvis vil et sted med flere restauranter som tilbyr utenlandsk matkultur, og representerer dette gjennom symbolikk gi føringer for om stedet representerer et kulturelt mangfold.

Dette bygger videre på Murphy (2024) sin argumentasjon om identitetsladede spor. I dette tilfelle tilføres det en kulturell dimensjon, hvor kulturelle referanser som spor gir uttrykk for høyere toleranse for mangfold. I *veileder for torg og møteplasser* (Oslo kommune, 2009) beskrives blant annet Grønland som et særskilt og flerkulturelt område som er attraktiv for hele regionen, og at byområdets særskilte multietniske urbanitet, og spesialiserte handel gir tilhørighet for mange. (Oslo kommune, 2009, s. 32). Identitet knytter seg gjerne til steder og minner av stedet, og derfor kan kulturelle referanser og spor indikere både høy toleranse for mangfold, og samtidig forteller dette om steder som har flere symboler og detaljer som kan bidra til tilhørighet. Spesialiserte tilbud og detaljhandel bidrar positivt for kulturell toleranse, det samme gir trolig tilgang på amatør- og profesjonell kunst. Slike identitetsladede spor kan naturlig nok også komme til uttrykk gjennom kunst i rommet. Gentrifiseringstrender vil trolig påvirke den kulturelle toleransen ettersom dette medfører at autentisitet uteblir i det lengre løp. Dette forteller noe om at steder som scorer bra på talent, teknologi og toleranse, slik Florida (2005) oppstiller som viktige komponenter for å tiltrekke seg kreativitet, vil antageligvis ha lavere toleranse enn steder som har fått en organisk urban kultur. Dette bygger videre på Landry (2005) sine idéer om å tilrettelegge for kreativitet, i stedet for å planlegge for det, og heller gå med kulturen, enn å påtvinge en kultur. Samtidig peker historiske eksempler som Berlin,

Figur 102 Romlig kulturuttrykk fra Tøyen. Bildet er tatt av forfatteren.

Figur 101 Romlig kulturuttrykk fra Tøyen. Bildet er tatt av forfatteren.

og Grünerløkka på at lave eiendomspriser kan være en viktig forutsetning for at steder skal ha høy kulturell toleranse.

Sosial toleranse

Sosial toleranse bør forstås som hvordan et nabolag tolererer ulik sosial oppførsel, og uttrykk. Dette kan være et resultat av demografisk komposisjon, bebyggelsesstruktur som enten oppfordrer eller begrenser sosial oppførsel som halv-private bakgårder, eller innarbeide normer og sosiale regler som over tid har manifestert seg. Et nabolag med høy sosial toleranse har høyere terskel for å klage på støy og uro, og mindre restriksjoner som forhindrer støy. Samtidig kan dette fortelle om hvilken grad nabolaget interagerer med hverandre, og knytter relasjoner. Steder som opplever mye støy, som festmusikk, bråk i gatene, uteliv, trafikk, veiarbeid, kommunalteknisk arbeid, byggestøy, eller annen aktivitet som innebærer støynivåer over normale tålegrenser, kan anees som å ha høyere sosial toleranse enn steder hvor det er stille tid og privatrettslige regler som begrenser ulik sosial oppførsel. *Veileder for bymessig utforming* inndeler i ulike kategorier i vurderingen av bymessighet der sentrale byområder og strøkgater antageligvis vil være steder med høy sosial toleranse, og byområder med hovedvekt på boliger sannsynligvis vil ha lav sosial toleranse.

Hvis flertallet i et nabolag er barnefamilier, vil dette indikere at sosial oppførsel som innebærer støy som overstiger lokalpolitiske forskrifter eller privatrettslige regler for nabolaget, i stor grad ikke kan tåles. Den sosiale toleransen kan antageligvis gi uttrykk for aldersgruppene på et sted, og det kan forventes at steder høy konsentrasjon av unge mennesker vil ha høyere sosial toleranse, enn steder hvor de bor mer eldre eller barnefamilier. Samtidig kan bebyggelsesstruktur fortelle noe om den sosiale toleransen. Hvis et offentlig eller halv-offentlig areal er omkranset av høye bygninger med mange private balkonger, vil det være vanligvis virke innskrenkende for ulik sosial adferd og oppførsel. Sammenlignet med større byparker hvor det skjer mere uformelle møter samtidig, vil det naturlig nok være høyere sosial toleranse.

Romlig toleranse

Den siste indikatoren for å vurdere toleranse omhandler et nabolags toleranse for ulike romlig uttrykk, og tilpasning. Ved å ta utgangspunkt i det Murphy (2024) kaller *enablers* kan man ta en vurdering av rommets arkitektoniske mulighet for tilpasning. Slik tilpasning innebærer det Murphy (2024) beskriver som *spor*. En kan også vurdere toleranse slik som broken-window teorien (1982) argumenterer. Den grad av *urban decay* et nabolag har, blir uttrykk for stedets romlig toleranse. Hvis et sted har mye tagging og graffiti på kommunal eiendom som lyktstolper, elektriske anlegg, busskur, anlegg, osv., indikerer dette noe toleranse. Hvis det er mye tagging og graffiti på private bygg, også verneverdige og kulturhistoriske bygninger, indikerer dette høy toleranse. Dette kan imidlertid oppfattes som forfall, og kan også virke negativt. I et nabolag som styres med privatrettslige regler og bestemmes av et felles styre, kan man forvente at toleranse er lav for slik aktivitet, og at annen aktivitet som faller

Figur 103 Rubina Ranas gate på Grønland (skilt). Bilde er tatt av forfatteren.

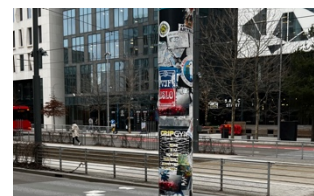

Figur 105 Privatrettslige regler på Løren. Bildet er tatt av forfatteren.

Figur 104 Halv-privat areal på Løren. Bildet er tatt av forfatteren.

Figur 106 Romlig toleranse på Barcode. Bildet er tatt av forfatteren.

under urban decay som forsøpling og vandalisering, i liten grad tillates. Slike steder uttrykker gjerne ovenfor offentligheten at nabolaget er overvåket, har betalte vekttertjenester, har skilting til privatrettslige regler synliggjort, eller har skilting som indikerer at stedet er privat. Slike steder kan forventes å ha lav romlig toleranse. Eldre nabolag vil i de fleste tilfeller ha høyere toleranse enn nyere. Nabolag med kulturhistoriske eller verneverdige bebyggelse vil ha lavere romlig toleranse.

Figur 107 Romlig toleranse på Tøyen. Bildet er tatt av forfatteren.

I en vurdering om å tillate at en leietaker i et bygg sin første etasje får tilpasse fasaden, kan man vurdere nabolagets toleranse. Den sosiale toleransen, som nabolagets aksept for slik tilpasning, vil fortelle om den sosiale toleransen. I en skjønnsmessig vurdering av den konkrete planen for denne utformingen, kan nabolagets aksept eller misnøye ovenfor hvordan denne konkrete fasaden skal tilpasses, si mye om toleransenivået. *Haralds vaffel* på Grünerløkka er utformet identisk både innendørs og i fasaden. Vaffel-kaféen er leietaker i en eldre nyklassisistisk bygård fra trolig 1890-tallet med næring i første etasje, og boliger i de øvrige etasjene. Fasadens utforming har vært lik i mange år, og forteller at gårdeier, og naboer har høy romlig toleranse. Det finnes flere slike bygg på Grünerløkka, som ytterligere styrker denne antagelsen. Hvis det ikke allerede finnes politisk motstand, eller planbestemmelser eller andre retningslinjer for utforming av slike fasader som tilpasses livet på innsiden av butikken, indikerer dette høy romlig toleranse.

Figur 108 Romlig toleranse. Bildet er tatt av forfatteren.

Figur 109 Tre nivåer for romlig toleranse. Fra venstre: lav (Vesper), medium (Grytelokket/Sushi Thai) høy: Scorpius. Bildene er tatt av forfatteren.

Dette kan peke på at urban kultur kan komme til uttrykk gjennom bymessighet og i vurderingen av dette. Toleransomodellen kan potensielt være en modell for å vurdere bymessighet, eller som supplement i denne vurderingen.

F2: Hva er de sosiale og kulturelle konsekvensene i nabolag med planlagt utvikling som ikke oppnår en sterk og særegen identitet?

Funnene i denne oppgaven forteller at halv-private arealer kan gi utfordringer for planlagte nabolag i å oppnå en sterk identitet. Samtidig vil det i tilfeller hvor det planlegges etter en gitt identitet, merkevare eller image antageligvis oppstå lignende utfordringer. Årsaken til dette kan blant annet peke på at slike steder ønsker å være appellerende i den økende internasjonale konkurransen mellom byer og mennesker. På en annen side peker begrensinger i Lind (2002) sin «New Nordic

Type» som norsk planlegging kan karakteriseres som mot en tendens der flere steder blir likere, og har mer «global» arkitektur. Konsekvensene for når steder blir mer like er at det blir vanskeligere å knytte tilhørighet til stedet. Dette kan lede til forfall over tid som et resultat av lite tilhørighet, og potensielt manglende respekt og stolthet for stedet. Hall (1966) forklarer at mennesker er territorielle, samtidig mener Castells (2010) at vi føler en større lokal tilhørighet i møte med et mer globalisert samfunn. Ved å bygge videre på denne argumentasjonen, kan det komme en del utfordringer hvis steder oppfattes som å ha stedsløshet, slik Krier (2009) peker på. Samtidig peker flere veiledere på at standardisering og mer like byer er trenden for tiden.

På en annen side kan man se på historiske eksempler. Grünerløkka gikk fra å være et sted i forfall, der fraflyttere flyttet inn i moderne, og nye boliger i drabantbyer. Senere flyttet unge, og ressurssterke mennesker til Grünerløkka. I dag har flere drabantbyer negativt omdømme, og slike stedsrepresentasjoner kan bli værende i lang tid. Denne dynamikken i byer bør forventes, også i dag. Det er vanskelig å forutsi fremtidens boligtrender, akkurat som det er vanskelig å si om dagens arkitekturkritikk vil i fremtiden foretrekke moderen arkitektur. Vi kan se nærmere på dette.

Trenden knyttet til halv-private arealer

Funnene i analysene peker på en trend i norsk steds- og boligutvikling hvor flere halv-private bakgårder i nye prosjekter blir mer vanlig. Med dette forstås det at frittstående boligblokker plasseres rundt et halv-privat uteoppholdsareal, og det er fri passasje mellom blokkene, og dette arealet. I mange tilfeller vil det være lekearealer i dette uteoppholdsarealet. I teoridelen vises det til at tap av offentlige rom i byen øker. Det bygges flere halv-private rom i byene, ikke bare i Oslo, men generelt i hele Norge. At bebyggelsen blir stadig mer monoton, er ikke et isolert fenomen som kun favner hovedstaden, men en generell trend. Årsaken til økt standardisering, og flere halv-private rom er sammensatt og komplisert. Plan- og bygningsloven åpnet i 1985 opp for privat innsendte reguleringsplanforslag. Dette har gjort at 90% av alle planer i dag er initiert av private. I Norge har vi en markedsstyrt planlegging der utbygger og grunneierinteresser råer. Samtidig viser funnene i dokumentanalysen, at sunnhet- og kvalitetskrav, samt dokumentasjonskrav for disse kvalitetene, virker å være styrende for utformingen.

En årsak til at det bygges mer halv-private rom kan forklares i henhold til prosjektets lønnsomhet, og for å være i tråd med myndighetenes kvalitetskrav som tilgang på sollys, felles grønne utearealer samt bærekraftshensyn som skal sikre at prosjektet er fleksibelt, tilgjengelig og gir variert bruk med lang levetid, og tilrettelegger for universell utforming. Det virker som halv-private rom med bolig, eller blandet bebyggelse anlagt i frittstående blokker sikrer en balanse i disse motstridene hensynene. Imidlertid slår rapporten til Schmidt (2014) fast at de økonomiske hensynene ofte vektlegges høyere enn sosial bærekraft. Samtidig peker en rekke veiledere på at gående, og syklende prioriteres og det derfor anlegges «snarveier» og sikres fremkommelighet i prosjektet. Dette begrunnes dels med et bærekraftshensyn for å sikre at flere velger bort bilen, til fordel for mer miljøvennlig ferdsel. Lind (2002) kaller denne markedsbaserte planleggingen for «New Nordic Type». En kan stille spørsmål ved om forholdene og dynamikken som oppstilles i New Nordic Type bidrar til at halv-private rom utpekes som en gunstig løsning. Brochmann sin argumentasjon i Aftenposten er interessant i denne diskusjonen. (Aftenposten, 2020) Han peker på at det ikke er ønskelig å endre på en modell som allerede har bevist seg som lønnsom for utviklere. Samtidig sikrer modellen sunnhets- og kvalitetskrav oppstilt av myndighetene. Dette oppstiller en mulig årsak til at vi ser stadig flere halv-private rom i byen.

«Nye leilighetsbygg er stort sett dønn like», slo han nylig fast, med utgangspunktet i en opphetet debatt i hjembyen Lillehammer.

- *Hvorfor er de ofte like?*

- Den viktigste grunnen er at folk er villige til å betale for å flytte inn i dem. Har man en suksessoppskrift man tjener bra på, så er det ingen grunn til å ta sjanser som utbygger, svarer Brochmann.

Utfordringen med halv-private arealer

Imidlertid har denne oppgaven pekt på mulige utfordringer knyttet til halv-private arealer. For det første kan det oppstå problemer for brukere i vurderingen om hvilke arealer som er private, og hvilke som er offentlige. Når skille mellom privat og offentlig blir mindre tydelig, kan dette igjen påvirke bruken, og forventet adferd. I henhold til urban kultur vil slik begrensinger i hva som kan forventes for oppførsel, være problematisk. Samtidig peker blant annet «*Kommunedelplan for torg og møteplasser* på middels, til store offentlige rom som godt egnede for urbane, og uformelle møter. (Oslo kommune, 2009). Når flere bruker de samme parkene samtidig, vises det til at toleransen for fremmede blir bedre over tid i en prosess som er uformell. Dette stemmer sett i lys av Allport (1954) sin *kontaktteori*. Eksempelvis blir parker som Sofienbergparken og Birkelunden på Grünerløkka trukket frem som slike offentlige rom der uformell aktivitet kan skje, og flere brukere i «*parallele verdener*» kan bruke samme areal, samtidig. Størrelsen på disse arealene trekkes frem som en faktor som tillater at flere bruker disse parkene, både lokalbefolkningen og besøkende. Dette sikrer sosial miksing av mennesker, i motsetning til halv-private rom der mange balkonger med ulik innsynsgrad kan innskrenke bruken. Dimensjonene er ofte langt mindre enn i parkene som nevnt over. Imidlertid kan dette forstås i henhold til prosjektets lønnsomhet og sunnhets- og kvalitetskrav. I slike halv-private bakgårder anlegges det nå mer lekearealer som er både viktig, og forankret i lovverket. Likevel kan dette være negativt i mindre uteoppholdarealer da det innskrenker bruksmuligheter for andre brukere.

Parkene som nevnes i kommunedelplanen her, er en del av en tettere bebyggelsesstruktur med kvartaler. Slik bebyggelse blir i Oslo ofte omtalt som «*Murbyen*», men det finnes slike bymiljøer i mange norske byer. Veilederen «*fortetting med kvalitet*» fra 1998 peker på at tettheten (U) er høyest i denne type kvartalsstruktur fra siste halvdel av 1800-tallet. (Kommunal- og distriktsdepartementet, 1998). På en annen side gir denne typen bebyggelse dårligere tilgang på sollys og grønne arealer i de private arealene. De sikrer imidlertid et tydelig skille mellom offentlige og private arealer. Samtidig viser Selvaag sin analyse først omtalt i Arkitektur.no, (funnet i Sjørgjerd & Dons, 2020), at kun 30% av Oslo sentrums kvartalsstruktur kan bygges med dagens lovverk. Bestemmelsene for Sjørenga 2 og for Bjørvika-utviklingen bestemmer at gjennomgående lys skal i hovedsak sikres, noe som kan forstås som å virke innskrenkende for ulike morfologiske former bebyggelsen kan ta. Dette tilsier dels at bebyggelsesstrukturen med halv-private bakgårder foretrekkes for å imøtekomme motstridene hensyn, samt at oppstilte krav begrenser friheten til å teste ut innovative planløsninger. Selv om slik kvartalbebyggelse antageligvis hadde medført dårlige fremkommelighet, mindre sollys i bakgården med mindre grøntarealer, finnes det potensielt en lite utforsket mulighet i å anlegge bebyggelse i denne kvartalsstrukturen, men med moderne «skjellet». Eksempelvis kunne moderne byggeskikk og planløsninger sikret at denne type bebyggelsen fikk bedre kvaliteter ved å bruke inspirasjon fra nyere prosjektering. Ved å samtidig sikre tydelig skille mellom offentlig og privat, kunne man anlagt større offentlig arealer for bymessige og uformelle møter som kunne øke toleransen, og sikret et mer tydelig gatehierarki.

Sett i lys av at byen taper offentlige rom, vil en slik utvikling som gir mer halv-private arealer med mer begrenset bruksmuligheter være utfordrerne over et lengre fremtidsperspektiv. Dette vil trolig ha konsekvenser for nabolags evne til å få en særegen urban kultur. Vurdert ut fra Hall (1966) sine teorier om proxemics forstår kan det forstås at slike arealer i utgangspunktet er begrensende for ulike typer sosial adferd. Dette vil tilsi at de sosial uttrykkene for nabolagets urban kultur er svekket. Ved å bygge videre på proxemics, kan mye tyde på at antall balkonger, fordelt på hvor mange etasjer som boligprosjektet omfatter, og hvilken offentlighetsgrad disse balkongene gir, vil dette ha virkning på hvordan forventet sosial oppførsel som kan eksistere i disse uteoppholdsarealene. Dersom det er ønskelig å skape bymessighet over store deler av byen, og sikre funksjonsblanding fremfor rene boligområder, og det kan derfor stilles spørsmål ved om denne trenden bidrar positivt mot denne målsettingen. Dersom halv-private bakgårder i prosjekter blir mer vanlig, og eiendomsprisene fortsetter å stige, risikerer fremtidens byer at disse områdene blir monotone i utforming, med en homogen demografi uten spesifikke særpreg. For hovedstaden hvor sykepleierindeksen er på 2,4%, vil omfanget av slik bebyggelse tilsi steder som både ser like ut, og har en homogen demografi. At tendensen er at nye prosjekter blir stadig mer like, kan være problematisk for sosialt bærekraft. Dagens løsning med halv-private arealer kan utvilsomt virke fornuftig. Samtidig kan det knyttes skepsis til hvordan slike steder fungerer i praksis. Hvis de offentlige arealene er begrensende, peker mye på at utgangspunktet for utvikling av en unik urban kultur er dårlig, og at stedsidentiteten samt stedstilhørigheten kan variere i stor grad.

Et annet poeng her er at vi ikke vet virkningen av denne typen bebyggelsesstruktur. Prosjekter med halv-private bakgårder virker å være en ny type bebyggelsesform. Brochmann mener bydelen Ulven i Oslo er en dårlig mellomting mellom by og drabantby. (Lundgaard, 2022). Det kan være rimelig å stille spørsmål knyttet til langtidsvirkningen ved slike prosjekter, og uforutsette konsekvenser som kan oppstå i møte med for eksempel eldrebølgen. På en annen side forteller denne trenden, uavhengig om den er midlertidig eller ikke, om et stort engasjement fra befolkningen som er kritisk til moderne løsninger i byplanlegging. Nå som også Politiet har uttrykket at de ønsker å involvere seg i planleggingen, og blant annet vært kritiske til prosjekter som har en rekke fellestegn med hvordan mange nye prosjekter blir seende ut, forteller det at denne debatten om arkitektur og bebyggelsesstruktur bør tas på alvor. Det faktum at flere føringer for romlig utforming erkjenner at steder blir mer like, og får et globalt uttrykk, bør tilsi at det er rimelig å stille spørsmål ved om denne utviklingen er bærekraftig i et lengere løp.

Blant annet sier (Schmidt, 2014) at det kan stilles spørsmål ved om utviklingen er bærekraft når den ikke er tilrettelagt for barnefamilier. Spesielt er dette viktig å forstå i kontekst av at samfunnet vårt opplever raske endringer som blant annet kan medføre rotløshet (Rosa, 2013). Samtidig er samfunnet preget av, og i stor grad styrt av konsum. Videre peker (Sennet, 1990, Sorkin 1992 og Mitchell 2003 i Sirowy 2018) på at vi taper offentlige rom, blant annet til privatisering. (Norges regjering, 2015) peker på at mer enn 80% bor i urbane miljøer i Norge. Flere studier peker nå på at flertallet nå foretrekker «tradisjonell» kontra «moderne» arkitektur. (Kostas & Ramzi, 2020, Lundgaard, 2023). (Oslo Economics, Holth & Winge, & A-Lab, 2023) stiller spørsmål ved om politikere kjenner til hvilket rettslig handlingsrom loven har gitt dem for å styre arkitekturen i kommunen, og at det trolig mangler kompetanse for å sikre dette i større grad. Den pågående diskusjonen rundt arkitektur og planløsninger bør tas på alvor. Byen bør ikke bestå av bygninger og planløsninger som ikke folket liker, spesielt ikke i en tid der identitet og tilhørighet er utfordret.

Veiledere som *veileder for bymessig utforming* (2019) fremmer ulik bymessighet i Oslo, og inndeler i ulike kategorier for bymessig utforming. En av stedene fra stedsanalysen med stor utbredelse av halv-private bakgårder var Løren. I veilederen fremkommer det at Løren er et kollektivknutepunkt/prioritert stasjonsnært område, hvor det må gjøres konkrete vurderinger. Denne konkrete vurderingen kan potensielt by på utfordringer for steder som Løren, Økern, Ulven, Ensjøbyen og den generelle satsingen knyttet til Hovinbyen. Bildet er hentet fra <https://www.ensjobyen.no> og viser

Figur 110 Illustrasjon som viser luftlinjeavstand til Oslo S. Hentet fra www.ensjobyen.no.

luftlinjeavstand til Oslo S. Bymessigheten på Ensjøbyen målt opp mot Frogner variert stort, det samme gjør Majorstuen opp mot Løren. Ulven, som er noe lengre periferert ble som nevnt, beskrevet av Brochmann som «en dårlig mellomting mellom by og drabantby.» (Lundgaard, 2022). Selv om flere dokumenter og veiledere fremhever viktigheten av at hovedstaden har ulike byområder med ulike kvaliteter, kan det være problematisk at bymessigheten og fortettingen i ytre by på østkanten i større grad får denne halv-private utformingen.

Merkevare og image

I møte med globaliseringen og økt konkurranse mellom byer, virker merkevarebygging og «image» som dels forklarende for slik standardisering. Det forteller samtidig om en prosess som minner om *disneyfication* noe som kommer til uttrykk i «kommunedelplan for torg og møteplasser, s. 40) om økt estetisering og vedlikehold, i møte med økt konkurranse mellom byer. I tråd med at merkevare har blitt viktigere i møte med den internasjonale konkurransen, virker det derfor som estetisering, eller *disneyfication* har vært ønskelig. Det bør stilles spørsmål om dette er fornuftig i et samfunn som Castells (2010) stadig blir mer globalt, og som får befolkningen til å føle seg mer lokale. I tråd med merkevarebygging, viser flere dokumenter knyttet til Bjørvikautviklingen at en bestemt identitet og image ble definert for hele utviklingen i Bjørvika. Vareide (2018) viser at teoriene til Florida (2002, 2005) er godt forankret i norsk planlegging. Dette peker på at valget om denne identiteten også var viktig for å skape nye arealer som kunne være appellerende for kreative mennesker.

Valget om sanntidsarkitektur som besluttet i førende dokumenter for Bjørvika-utviklingen, uten at befolkningen har fått medvirke i særlig grad, peker på falsk pluralisme, slik som Krier (2009) hevder. Eksempelvis var DHB som ble utarbeidet av Plan- og bygningsetaten, AS Civitas, og LPO Arkitektur, ute for offentlig ettersyn i perioden 23.09 til 10.11.02. (s.2). En kritisk tilnærming kan vurdere om adgangen for offentligheten til å gi innspill under høringsperioden var til stede og tilgjengelig nok, sett at utviklingen av internett og datamaskiner ikke hadde kommet langt i 2002. Hanssen (2018) peker samtidig utfordringer knyttet til adgangen og muligheten for private innspill i slike planprosesser og med hensyn til medvirkning. Valget på sanntidsarkitektur som kontrast mot historisk bebyggelse er logisk, men det kan være viktig å ta høyde for at det stort sett kun bygges sanntidsarkitektur i Norge, og i hele Oslo, og at dette kan få konsekvenser for disse kulturhistoriske bymiljøene og deres egenart. Falconbridge (2009, i Røe 2018) kaller dette dekontekstualisering, og Riksantikvaren (2017, 2021) og Krier (2009) peker på at denne mangelfulle tilpasningen bygger ned kulturhistoriske miljøer. I medvirkningsprosessen i Lillestrøm var nettopp denne dekontekstualisering trukket frem som ødeleggende for øvrig bebyggelse. At visjonen om Bjørvika ikke ønsker å kopiere

andre satsinger fra utlandet, gir også enkle føringer for hvorfor valget falt på moderne- og bærekraftig sanntidsarkitektur. Bebyggelsen i Bjørvika er utvilsomt særegen, så sånn sett kan man si at dette har vært vellykket. Funnene i analysene forteller imidlertid om en begrenset mulighet for lokalbefolkningen til å styre, og påvirke uttrykket som Bjørvika skal ha.

Markedsføring av prosjekter, og stedsrepresentasjoner

Røe (2018) og Oslo Economics, Holth & Winge, & A-Lab (2023) peker på at 3D-illustrasjoner også i stor grad brukes som markedsføring av prosjektet mot beslutningsmyndighetene, der enkelte henvender seg direkte til politikerne uten at faglig diskusjon legges til grunn. Samtidig peker mye på at illustrasjonene ofte inkluderer detaljer som ikke finnes i det ferdigstilte prosjektet, noe som kan påvirke merkevaren til nye nabolag, og skape vedvarende, negative image-konstruksjoner. Steder blir betraktet som sosiale konstruksjoner. Det er med andre ord de mentale bildene og de dominerende fortellingene som danner et sted. Et viktig begrepet er steds-representasjoner, som er fortellinger om steder som produseres av media, og som kan få stor betydning for meningsdanning og sosial praksis. (Husbanken, 2007).

Samtidig forteller stedsrepresentasjoner (Husbanken, 2007) som blant annet formidles i mediene om hvordan omdømme til et prosjekt eller sted kan svekkes, og være problematisk lenge. Dette er ikke bare potensielt skadelig for lokalbefolkningens selvbilde, og stedstilhørighet, men også for utviklingen i seg selv. Min mening er at vi skal være forsiktige med hvordan vi fremstiller prosjekter fra forskjellige tider opp mot hverandre. Vi kan forstå dette gjennom å tegne et scenario: En kritiker mot sanntidsarkitektur deler et bilde gjennom eksempelvis sosiale medier, og sammenligner med en annen bygning med en vesentlig annen arkitektur. Ofte er det snakk om en rikt ornamentert bygning, og en moderne bygning. Sammenligningen tar ikke høyde for ytre forhold, som tidsperiode, samfunnsforhold og økonomi, bruksområde. Sammenligningen deles på sosiale medier, ofte til en tilhengergruppe som deler samme syn, og skaper en lite nyansert diskusjon. Basert ut fra hvordan stedsrepresentasjoner kan gi dype forestillinger om et sted, kan en slik sammenligning skape ekko-kammer av negative meninger, og kan samtidig deles videre til andre som ikke nødvendigvis deler oppfatningen, men påvirkes av flertallets meningsdannelse. Resultatet er todelt; på den ene siden skaper dette engasjement for stedsutvikling, og gir uttrykk for misnøye i dagens utvikling. Samtidig kan det være skadelig for både de som skal bo i prosjektet i en veldig lite nyansert diskusjon, som kan gi varige konsekvenser for stedet. Det kan også gi prosjektet dårlig forutsetning for å lykkes, hvis det i utgangspunktet får etablert et negativt omdømme. Tidsdybden for urban kultur vil derfor trolig også svekkes i et slikt tilfelle.

En rekke dokumenter viser at man er klar over at arkitekturen standardiseres, og at steder blir mer like, og at steder med særpreg bør sikres. En av årsakene til denne standardiseringen virker å handle om universell utforming, samt et bærekraftshensyn for å sikre fleksibilitet. Universell utforming er et viktig hensyn, og det er bra at vi i planleggingen vil sikre tilgjengelighet for alle. På en annen side gir dette dels forklaring for hvorfor en standardisering av utemøblering foregår. I temahefte for byromsmøbler og utstyr (Bjørvika utvikling, 2007) vises det til at man bør velge en standard benk. Samtidig viser det samme temaheftet at man skal ha en egen familie av design som skal gjelde for et så stort område som Bjørvika. Hensynet til maksimal utnyttelse og prosjektøkonomi kan gå på bekostning av viktige fellesgoder og sosial bærekraft. Hensynet til særpreg, egenart, identitet og tilhørighet virker likevel å være viktig, men blir i mindre grad ivaretatt i motstridene hensyn. Schmidt (2014) viser at de offentlige har utfordringer knyttet til feilfunksjon i markedet samt det å sikre fellesgoder som lik tilgang til sosial infrastruktur, felles uterom, sol, lys og utsikt. Fargevalg som er hvite, eller på grå- og beigeskalaen bidrar til å skape mer monoton bebyggelse. (Oslo kommune, 2022)

Privatrettslige regler og overvåking

Nyere nabolag som har halv-private uteoppholdsarealer planlegges ofte for å være sameie eller borettslag, og styres blant annet av privatrettslige regler. Dette medfører gjerne overvåking, og sikrer nøye og regelmessig vedlikehold. Slik regulering kan være innskrenkende for urban kultur, samtidig som det må forstås som nyttig for enkelte nabolag som ønsker trygghet, og høy kvalitet. Denne balansen burde vurderes ut fra lokasjon og demografi, slik at de ulike hensynene er representative for den lokale konteksten. Standardisering av informasjons- og næringsskilt, oppganger til boligprosjekter (eksempelvis Hus A, leilighet H0301), fasaden til virksomheter, og møblering virker å være et resultat av hensyn som universell utforming, og fleksibilitet. I motsetning til fasadene som er tilpasset og representerer en sterkere identitet som ikke hensyntar dette, virker sistnevnte å være langt mer gunstig for å sikre urban kultur. Dette forutsetter at naboer, gårdeier, myndigheter og andre berørte tolererer slik tilpasning. I enkelte tilfeller kan for mye frihet og toleranse for tilpasning resultere i uønsket uttrykk som kan vekke negativt. En av de eldste formene for å uttrykke seg romlig, graffiti, muliggjør for stedstilpasset og særpreget tilpasning, men det er vanskelig å bedømme når berørte oppfatter det som kunst, eller hærverk. Hvor dette skillet går vil variere fra sted til sted, og kan forklare noe om stedets toleranse og om den urbane kulturen.

Hvis man ser på nyere prosjekter som henholdsvis på Sørenga, og på Løren, ser man at disse stedene er mer standardiserte i utformingen, og at bestemmelser virker innskrenkende. Resultatet er at det er mye vanskeligere for besøkende å tolke hvilket tilbud som virksomheten tilbyr. Bestemmelser og prinsipper som gir store vindusflater vil også begrense adgangen til å tilpasse utformingen. Dette vil også føre til at bebyggelsen har mindre særpreg og bidrar negativt i henhold til monoton utforming. Tilpassede fasader som i leiegårder på Grünerløkka kan potensielt gi uttrykk for stedets karakter, og identitet. Muligheten for å gjøre slike tilpasninger vil kunne være begrensende eller oppmuntrende, avhengig av det arkitektoniske uttrykket, og materialvalg vil som sådan også være en viktig indikator på dette mulighetsrommet, som Murphy (2024) viser til. Imidlertid kan det virke som at tydelig etasjeskille fremhever denne funksjonen, slik at kun bygningens første etasje er tilpasset, og resten av bygget er mer nøytral. Dette skille kan gjenspeile seg på gatenivå der gående hovedsakelig opplever kun denne første etasjen, slik Gehl (2010) påpeker. På samme måte er dette en mulighet for å gi de offentlige rommene større detaljrikdom som i gående hastighet (rundt 5 km/t) kan oppleves som interessant, som Gehl (2010) argumenter.

Kjøpesenter (Torg)

Kjøpesentre som markedsføres som «torg» har ofte parkeringskjeller og gratis parkering, og disse to typene parkeringsmuligheter er en problematisk trend i nyere byutvikling i henhold til bærekraftig utvikling. Kjøpesenter er problematisk for å skape god urban kultur, ettersom de utformes på kommersielle vilkår, og tar bort potensielle brukere av offentlige rom i eksempelvis strøkgater med gatehandel. Sentrenes åpningstider vil derfor bestemme om livet i nærliggende offentlige rom er aktive eller døde (Oslo kommune, plan- og bygningsetaten, 2009). Funksjonsblanding reduserer bilbruk med 5-15% og avstand til parkering reduserer og i blant eliminerer behovet for egen bil. (Future Built og Fremtidens bygg, 2014). Riksantikvaren sin rapport peker på at kjøpesentre kan medføre betydelig handelslekkasje fra gatehandel. (Riksantikvaren, 2021). FNs bærekraftsmål nummer 12 innebærer blant annet at dagens behov skal kunne dekket uten å ødelegge for fremtidige generasjoner sine behov. (FN-Sambandet, 2023). Kan det derfor argumenteres for at kjøpesenter underbygger FNs bærekraftsmål ved at fremtidig sentrumshandel går tapt til fordel for kjøpesenter, og hindrer fremtidige generasjoners mulighet til å skape sentrumshandel som på mange måter begynner å gå tapt for vår generasjon.

F3: På hvilke måter kan byplanleggere og policyutviklere forbedre kulturelt og identitetsmessig potensial i byområder til fordel for et bredt spekter av innbyggere?

Hvis vi skal lykkes med å planlegge for mer identitetsrike og særpregene byer og nabolag i et globalisert samfunn, kan mer inkluderende og tilgjengelige medvirkningsprosesser bidra i stor grad. Sammen med sosiokulturelle stedsanalyser vil det være mulig å forstå kulturhistoriske verdier, og lokale identiteter bedre enn i dag. I tråd med at vi ønsker å fortette byen, er det spesielt viktig at kulturhistoriske verdier ikke svekkes som konsekvens av denne utviklingen. Hvis vi kan tillate mer og begrense mindre sosial, kulturell og romlig uttrykk og utforming i byområder, vil trolig særpregende være mer fremtredende. Samtidig må vi være klare over moderne forhold, og hensyn som trygghet, økt konkurranse, og økonomiske hensyn eller begrensinger som trolig vil bidra til å innskrenke disse mulighetene.

Flerfunksjonalitet og sosial miksing bidrar til å gjøre steder mindre homogene, og sikrer sosial bærekraftshensyn som vil også gi flere tilgang på boliger. Muligheten til å etterlate identitetsladede uttrykk slik Murphy (2024) beskriver, virker å være begrenset i mye moderne prosjektering, gjennom blant annet bestemmelser, privatrettslige regler, jevnlig vedlikehold for å opprettholdelse av estetisering, og toleransenivåer. Ved å tenke mer som Landry (2005), og mindre som Florida (2002, 2005), kan lokal kreativitet dyrkes i større grad, og det kan vektlegges mindre fokus mot å tilrettelegge for, og appellere til kreative mennesker. Dokumentanalysen peker på at områdeløft som Saupstad-Kolstad kan lykkes i større grad hvis innbyggere, myndighetene og private aktører jobber sammen med å sikre kvalitet i prosjektet. Medvirkningsprosessene i Lillestrøm viser til at innbyggerne i utgangspunktet er negativ til moderne utvikling, spesielt knyttet til forringelse av kulturhistorisk verdi, og etablering av høyhus. Samtidig viser også dokumentene i kommunen at mange opplever at flere steder blir mer like.

Kvartalsstrukturen i byen ble fremstilt som en positiv kvalitet i Lillestrøm, som blant annet sikret et tydelig skille mellom offentlige, og private arealer. Det som de oppfattet som en økende nasjonal trend – begivenhetskultur – omhandlet nettopp å bruke kvartalsstrukturen og gatene for å tilby opplevelser og kultur. Begivenhetskultur som ble trukket frem i dokumentanalysen, viser en nasjonal trend for å bruke offentlig arealer til kultur og arrangementer. Strategier som «kulturens kraft» peker på at kunst og kultur bidrar til å skape tilhørighet, og samhold. Dette kan være et viktig virkemiddel for å fremme særegen urban kultur. Samtidig kan symboler som representerer et sted, slik som på Tidemandsbyen, Ulven og Tøyen, skape større tilhørighet, og stolthet ovenfor nabolaget. Det kan være spennende å utforske potensialet til å ha stedsbaserte uttrykk som gir lik eksponering som gavlreklame og takreklame får i dag. Eksempelvis ser vi at gavlreklame/takreklame brukes mye i større kryss i byer. Bilde til høyre viser Carl Berners Plass. Hva hvis «Grundig» skiltet ble byttet ut med «Carl Berner Plass»?

Figur 111 Carl Berner Plass. Foto: Indrelid, T. Hentet fra Aftenposten (2017).

Hvis formålet er å skape en positiv stedsidentitet for nabolag, eller bydelen, vil en slik virkning trolig være positivt for lokalsamfunnet, slik som kunsten på gavlene på Tøyen potensielt har gitt stedet en mer distinkt og representativ karakter. Steder som tar nytte av de lokale forholdene eller historiske aspekter som restauranten på Kværner gjorde, ved å implementere fortidens bruk inn i møbleringen, viser hvordan identitetspotensialer kan sikres både enkelt, og samtidig kan gi miljøbesparelser gjennom gjenbruk. I

spørsmål om mer global arkitektur og at steder blir mer like, gir blant annet Oslo Economics, Holth & Winge, & A-Lab (2023) sine utredninger og anbefalinger gode føringer for hvordan mer særpreg kan sikres.

Vi anbefaler at kommunene

- sørger for forutsigbarhet og tidlig forventningsavklaring i behandling av arkitektur i plan- og byggesaksprosesser
  - avklarer egne ambisjoner for arkitektonisk kvalitet gjennom utarbeidelse av veiledere for arkitektur (eller tilsvarende styringsdokumenter)
  - sikrer at det er tilstrekkelig handlingsrom til å vurdere arkitektonisk kvalitet i byggesak
  - sørger for tett samarbeid og dialog mellom plan- og byggesak
  - sørger for at planbeskrivelser formidler hensikten bak kart og bestemmelser i større grad
-
- styrker sin arkitektfaglige kompetanse

Vi anbefaler at departementet

- rydder i begrepsbruk i regelverket
- utarbeider veiledningsmaterieell til bruk i kommunene
- oppfordrer kommuner til å utarbeide arkitektoniske retningslinjer
- styrker/tydeliggjør fylkeskommunens veilederrolle
- utvider muligheten til å gå rett fra kommuneplan til byggesak

Figur 112 Skjermdump fra "arkitektonisk kvalitet i plan- og byggesak". (Oslo Economics, Holth & Winge, & A-Lab, 2023).

I henhold til økt konkurranse mellom byer og økt bruk av 3D-illustrasjoner i reguleringskonkurranser, kan det være nyttig å utforske annen moderne teknologi som kan sikre bedre forståelse for hvordan beslutningsmyndighetene opplever og tolker ulike forslag som stilles. Ausland (2019) viser i sin masteroppgave hvordan virtuell virkelighet (VR) og utvidet virkelighet (AR) kan sikre bedre medvirkning mellom samfunnsaktør og publikum i reguleringsplaner. (Ausland, 2019). I tråd med eksempelvis høyhusplanen som er vedtatt i Oslo, eller for steder som Lillestrøm hvor flere steder i sentrum har bestemmelser som tillater 10 etasjer, kan dette åpne opp for at man får bedre forståelse av et planlagt prosjekt, før det bygges. AR kan eksempelvis gjøre at man får sett bygget slik det kan oppleves når det er ferdigstilt.

Avslutningsvis kan det være interessant å se på potensialet til moderne byutvikling, hvis det ble oppstilt mindre krav og mindre føringer som bidro til standardisering. En av grunnene til at vi trolig får likere nabolag, har trolig sammenheng med alle krav; dokumentasjonskrav, sannhetskrav, kvalitetskrav, tilgjengelighetskrav, og krav til universell utforming. Samtidig påvirker markedet og økonomiske interesser utformingen, og denne globale appellen som nevnt. Resultatet er at vi får likere steder, og det er vanskeligere å skape tilhørighet til disse stedene. Hvis det i framtiden ble mer fleksibilitet i planleggingen ville eksempelvis tradisjonell kvartalsstruktur med større parker kanskje vært en god løsning. Selvaag sin undersøkelse viser imidlertid at kun 30% av kvartalene i Oslo sentrum ikke hadde vært lovlig i dag. (Sørgjerd og Dons, 2020). Det er imidlertid en rekke føringer som har blitt analysert i denne oppgaven som peker på en rekke fordeler kvartalbebyggelse kunne hatt i dag. Det hadde antageligvis gitt dårligere solforhold i gårdsrommet, men det kunne også åpnet opp muligheten for større parker i en helhetlig kvartalbebyggelse. På denne måten kunne det sikres mer bymessighet og større uteoppholdsarealer for offentligheten hvor uformelle møter og opphold for mange typer grupper kan skje, og øke toleransen. I større, og viktig prosjektering som kan være av nasjonal viktighet, eksempelvis Filipstad – bør man se på muligheten til å la ulike arkitekter tegne enkeltbygg i en kvartalsstruktur. Dette kan bidra til at man får mindre standardiserte kvartaler. Dette er hvordan murbyen i Oslo ble laget. Samtidig kan et arkitektfirma tegne hele kvartaler, hvis det vektlegges at man tegner hvert bygg unikt. I et mer globalisert samfunn, kan det, slik som Castells (2010) forteller, være fordelaktig å tenke lokalt.

Alternativ fortetting på Tøyen

Kongstun sameie kunne vært utviklet slik: Det klare skillet mellom offentlig og halvprivat areal er opprettholdt. Det ene kvartalet er erstattet med en offentlig plass til bruk for hele strøket. De små kvartalene er gårdsromssanert, med sammenslåing til ett kvartalsrom. Antall parkeringsplasser er satt som en følge av kravet til uteareal. Bilene må nøye seg med det arealet som er igjen. Gateparkeringen er redusert til gjesteparkering, og de beboerne som prioriterer bil, må kjøpe seg inn i garasjekjelleren i Magnusgate. Plassen og gårdsrommene er opparbeidet og beplantet. Tettheten i prosjektet er begrenset til murbyens tradisjonelle volumer; karrebebyggelse med høyde ca 15m til gesims er lagt til grunn. Et slikt volum kan romme fem etasjes

bebyggelse pluss innredet loft. Når vi inkluderer den offentlige parken, viser resultatet vel 20 m² felles uteareal per bolig. Boligtallet innenfor eksempelkvartalene synker med ca 100 i forhold til dagens. Dette innebærer ca 160 færre beboere, selv om den totale boflaten er øket.

Dette alternativet ville forutsatt:

- Behovet for utearealer bør gi premisser for fortettingen.
- Kommunal overtakelse, opparbeidelse og forvaltning av park.
- Parkeringsrestriksjoner i gatene.

Figur 113 Alternativ fortetting: Framtidens løsning? Skjerm bilde fra "fortetting med kvalitet". (Kommunal- og distriktsdepartementet, 1998).

7. KONKLUSJON

Oppsummering

Denne oppgaven introduserer begrepet «*urban kultur*» i mangelen på en bedre definisjon som fanget opp dette fenomenet. Samtidig har det blitt vurdert som nødvendig å definere et skille mellom et sted har tilegnet seg urban kultur gjennom en organisk prosess, og et sted hvor dette har skjedd som et resultat av planlegging. Samfunnet har opplevd en overgang fra industrisamfunn, og blitt et informasjons- og kunnskapssamfunn, påvirket av globalisering og en økende tendens mot standardisering av arkitektur, bebyggelsesstruktur og tilbud, har oppgavens fokus vært å kartlegge muligheter, og utfordringer knyttet til steders potensiale for å utvikle en særegen urban kultur. Mye peker på at myndighetene er klar over tendensen mot standardisering og monotone steder. Samtidig vil motstridene hensyn i den markedsbaserte byplanleggingen i hovedsak favorisere utbyggers økonomiske hensyn, ovenfor blant annet sosial bærekraft. På en annen side forteller eiendomsmarkedet, spesielt i hovedstaden, om at kun en snever demografisk gruppe vil ha mulighet til å kjøpe nye boliger som vil medføre mer homogene nabolag. For disse nabolagene vil utgangspunktet for særegen urban kultur være svekket.

I tråd med at veiledende dokumenter peker på større offentlige rom som eksempelvis store parker, og teorier som Hall (1966) sine proxemics gir uttrykk for at offentlig arealer av en viss størrelse sikrer høyere toleranse for fremmede gjennom uformelle møter, kan det stilles spørsmål knyttet til at det i hovedsak bygges prosjekter med halv-private uteoppholdsareal. En årsak til at det bygges flere nabolag med halv-private uteoppholdsarealer, kan være høye kvalitetskrav, krav til sunnhet som sollys og grønne arealer, bærekraftshensyn, og krav til tilgjengelighet og universell utforming. Dette, sammen med en markedsbasert og utbygger- og grunneierstyrt byutvikling, kan medføre at steder blir mer like, da denne modellen viser seg gunstig i å sikre alle kvalitetskravene, og viser seg lønnsom. Det sosiale bærekraftshensynet blir imidlertid nedprioritert i mange tilfeller. Denne modellen kan være et resultat av nevnte forhold, og ikke i like stor grad et resultat av bevisst design. Mye peker på at det er begrensninger i hvordan bebyggelsen kan bli, når motstridene hensyn skal vektlegges. Lind (2002) kaller denne modellen for «New Nordic Model» som kan kjennetegne hvordan planlegging gjennomføres i Norge i dag.

Globalisering og større konkurranse mellom byene har gjort at merkevarebygging og «image» har blitt viktigere. Dette virker å være problematisk for at nye nabolag og stedsutvikling skal kunne ha få en særegen urban kultur. Flere teorier peker på at sted, tilhørighet og identitet hører sammen i stor grad. Samtidig gir moderne utfordringer og systemer utfordringer for å kunne implementere identitet kultur inn i nye planlagte steder, grunnet lav toleranse og strengt reglement og med hensyn til merkevare. Selv om mye peker på at vi planlegger for kultur, kan en potensiell løsning være å planlegge *med kultur*. Oppgaven har blant annet oppstilt måter for hvordan vi kan skille mellom planlagt, og organisk kultur. Samtidig har oppgaven også gitt føringer for en modell som kan peke på steders sosiale, kulturelle og romlige toleranse som antagelig vil være nyttig i vurderingen av et steds urbane kultur, i vurderingen av bymessighet, og kan gi et uttrykk for hvor stor adgang lokalsamfunnet har for å uttrykke seg og påvirket den kollektive stedsidentiteten.

Framtidig forskning

Denne oppgaven har hatt som mål å være utforskende. Valg av tematikk og problemstilling falt på urban kultur i søken på å forstå et mer ukjent fenomen. Samtidig kan det tenkes at flere har opplevd, eller tenkt på dette før. I et forsøk på å sette ord, og gi mening til et fenomen som ikke tidligere har vært beskrevet, har denne oppgaven søkt å gjøre nettopp det – peke på en konkret utfordring og sette ord på det. En av utfordringene med en sår tilnærming er begrensninger. Oppgavens fokus har

vært å forstå dette urbane fenomenet, og konkretisere utfordringene. Dette gir imidlertid rom for mye framtidig forskning. Det kan være interessant å utforske potensialet til toleransemodellen. Her er det potensielt mye arbeid som kan gjennomføres og sikre en mer detaljert og konkret forståelse av hvordan ulike nivåer for sosial, kulturell og romlig toleranse begrenser eller oppfordrer til identitetsladet uttrykk. En annen retning kan være å se nærmere på halv-private arealer og langt mer detaljert enn det som har vært mulig i denne oppgaven. Eksempelvis hadde både kvantitativ og kvalitativ metode for å vurdere halv-private arealers sosiale, kulturelle og romlige muligheter og begrensinger vært spennende. Samtidig kunne det vært interessant å se hvordan halv-private rom og tilhørende bebyggelsesstruktur evner å sikre ulike kvaliteter, sammenlignet med tettere kvartalsstruktur med tilhørende parkanlegg. Det er antageligvis mange ulike retninger en kan bygge videre på ulike funn fra denne oppgaven – og det har i utgangspunktet vært målet. Først belyse et problem, konkretisere dette problemet, og avdekke potensielle studieobjekter som kan utforske ulike momenter knyttet til urban kultur i større detalj.

8. REFERANSELISTE

1. Alexander, C. (1977). *A Pattern Language: Towns, Buildings, Construction*. Oxford University Press.
2. Allport, G. W. (1954). *The Nature of Prejudice*. Addison-Wesley.
3. Appadurai, A. (1996). *Modernity at Large: Cultural Dimensions of Globalization*. University of Minnesota Press.
4. Arendt, Hannah (1958). *The Human Condition*. (2. opplag). The University of Chicago Press. Hentet fra [monoskop](#).
5. Arnstein, S. R. (1969). *A ladder of citizen participation*. Journal of the American Institute of Planners, 35(4).
6. Ausland, K. (2019). Hvordan kan Virtuell virkelighet (VR) og utvidet virkelighet (AR) bedre medvirkning mellom samfunnsaktør og publikum i reguleringsplaner. [Masteroppgave]. NTNU. Hentet fra [ntnuopen](#).
7. Bjørvika Utvikling. (2003). *Designhåndbok for Bjørvika*. Hentet fra [bjorvikautvikling.no](#)
8. Bjørvika Utvikling. (2003). *Kulturoppfølgingsprogram*. Hentet fra [bjorvikautvikling.no](#)
9. Bjørvika Utvikling. (2012). *Overordnet miljøoppfølgingsprogram for Bjørvika revidert 2012*. Hentet fra [bjorvikautvikling.no](#)
10. Bjørvika Utvikling, Bjørvika Infrastruktur, Gehl Architects. (2007). *Byromsmøbler og utstyr*. Hentet fra [bjorvikautvikling.no](#)
11. Bodnar, J. (2015). *Reclaiming public space*. *Urban Studies*, 52(12), 2090-2104. DOI:10.1177/0042098015583626
12. Bourdieu, P. (1984). *Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste*. Harvard University Press.
13. Bryman, A. (2004). *The Disneyization of Society*. Sage.

14. Børrud, E. (2018). Kvalitet i kompakt by - resultat av fortetting som byutviklingsstrategi. I N. Aarsæther, E. Falleth, T. Nyseth, & R. Kristiansen (Red.), *Plan og Samfunn*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.
15. Castells, M. (2010). *The Information Age: Economy, Society, and Culture*. Malden, MA: Wiley-Blackwell.
16. Cedell, P. (2022). Boligmarkedet: Nye boliger. Presentasjon ved EIE310, Selvaag Bolig, 21. september 2022.
17. Cheung, W. & Edward C. Touristification, Airbnb and the tourism-led rent gap: Evidence from a revealed preference approach (2022). *Tourism Management*, 92, 104567. DOI: 10.1016/j.tourman.2022.104567., The University of Auckland Business School Research Paper Series, Available at SSRN: ssrn.com
18. Christensen, R. (2013). Derfor er ikke Grünerløkka så hipp lenger. *Stavanger Aftenblad*. Hentet fra [Aftenbladet.no](https://aftenbladet.no)
19. Colombini, A. (2018). "The duality of Graffiti: is it vandalism or art?". CeROArt. DOI: 10.4000/ceroart.5745.
20. Creswell, J. W. (2013). *Research Design: Qualitative, Quantitative, and Mixed Methods Approaches*. Sage Publications.
21. Cuthbert, A. R. (2006). *The Form of Cities: Political Economy and Urban Design*. Oxford, UK: Blackwell Publishing.
22. Denzin, N. K., & Lincoln, Y. S. (2011). *The SAGE Handbook of Qualitative Research*. Sage Publications.
23. Eiendom Norge. (2023). *Sykepleierindeksen 2023*. Hentet fra eiendomnorge.no
24. Eliassen, F. E. (2006). *Småbyenes storhetstid, ca. 1500-1830*. I Helle, K., Eliassen, F.-E., Myhre, J. E., & Stugu, O.S, *Norsk byhistorie: Urbanisering gjennom 1300 år*. (s. 145-238). Pax Forlag.
25. Eriksen, A. (2023). Arkitekturopprøret: Mer enn modernismekritikk. *Arkitektur.no* Hentet fra arkitektur.no
26. Fainstein, S. (2015). *The Just City*. Cornell University Press.
27. Finstad, V. (2021). Drabantbyene var løsningen på Oslos boligproblem, men få områder har vært like omdiskuterte. *Aftenposten Historie*. Hentet fra [Aftenposten.no](https://aftenposten.no)
28. FN-Sambandet. (2013). *Ansvarlig forbruk og produksjon*. Hentet fra fn.no
29. Florida, R. (2002). *The Rise of the Creative Class*. New York: Basic Books.
30. Florida, R. (2005). *Cities and the Creative Class*. New York: Routledge.
31. Forskrift om begrenning av støy i Oslo kommune, Oslo. (1974). (FOR-1974-10-09-2.) Lovdata. Hentet fra lovdata.no
32. Future Built & Fremtidens bygg. (2014). *Veileder for grønn mobilitet i byområder*. Hentet fra futurebuilt.no
33. Geertz, C. (1973). *The Interpretation of Cultures*. Basic Books.
34. Gehl, J. (2010). *Cities for People*. Washington, DC: Island Press.

35. Geltner, D. M., Miller, N. G., Clayton, J., & Eichholtz, P. (2010). *Commercial Real Estate Analysis and Investments*. 3rd ed. Cengage Learning
36. Hall, E. T. (1966). *The Hidden Dimension*. Garden City, NY: Doubleday.
37. Hall, S. (2016). *Cultural Studies 1983: A Theoretical History*. Duke University Press.
38. Hanssen, G., Hofstad, H., & Saglie, I.-L. (Red). (2018). *Kompakt byutvikling: Muligheter og utfordringer* (2. opplag). Universitetsforlaget.
39. Hanssen, G., Hofstad, H., Saglie, I.-L., Næss, P., & Røe, P., R. (2018). *Hvorfor studere den kompakte byen?* I Hanssen, G, Hofstad, H, & Saglie I-L. (Red.) *Kompakt byutvikling: Muligheter og utfordringer*. (s. 13-25). (2. opplag). Universitetsforlaget.
40. Hanssen, G. (2018). *Medvirkning i planleggingen av den kompakte by – hvordan er praksis?* I Hanssen, G, Hofstad, H, & Saglie I-L. (Red.) *Kompakt byutvikling: Muligheter og utfordringer*. (s. 97-114). (2. opplag). Universitetsforlaget.
41. Hauge, Å. (2007). *Identitet og sted: En sammenligning av tre identitetsteorier*. Tidsskrift for Norsk psykologforening, 44(8), 980-987. Hentet fra psykologitidsskriftet.no
42. Helle, K., Eliassen, F.-E., Myhre, J. E., & Stugu, O.S. (2006). *Norsk byhistorie: Urbanisering gjennom 1300 år*. Pax Forlag.
43. Helle, K. (2006). *Fra opphavet til omkring 1500*. I Helle, K., Eliassen, F.-E., Myhre, J. E., & Stugu, O.S, *Norsk byhistorie: Urbanisering gjennom 1300 år*. (s. 23-123). Pax Forlag.
44. Helsedirektoratet (2023). *Kunnskapsoppsummering om ulikheter i helse og livskvalitet i Norge siden 2014 – sammendrag*. Oslo: Helsedirektoratet. Hentet fra helsedirektoratet.no
45. Hofmann, A., Timm, A., & Mayer, C. (2014). *Art City Lab – Buch*. raumlaborberlin (Red.). Jovis Verlag. Hentet fra jovis.de
46. Hofstad, H. (2018). *Folkehelse – vitalisering av sosial bærekraft i kompakt byutvikling?* I Hanssen, G, Hofstad, H, & Saglie I-L. (Red.) *Kompakt byutvikling: Muligheter og utfordringer*. (s. 207-218). (2. opplag). Universitetsforlaget.
47. Howard, E. (1898). *Garden Cities of Tomorrow*. London: Swan Sonnenschein & Co., Ltd.
48. Husbanken. (2007). *Sosiokulturelle Stedsanalyser Veileder*. Hentet fra Husbanken
49. Jacobs, J. (1961). *The Death and Life of Great American Cities*. Random House.
50. Kahn-Østrem, N. (2021). Er medvirkning den nye grønnvaskingen? *Aftenposten*. Hentet fra Aftenposten
51. Klima- og miljødepartementet. (2021). *Godt bymiljø og bærekraftig byer*. Hentet fra regjeringen
52. Koolhaas, R. (1995). *The Generic City*. Monacelli Press: New York. Hentet fra Monoskop
53. Kostas, M & Ramzi, H. (2020), Contemporary versus traditional styles in architecture and public space: A virtual reality study with 360-degree videos. *Cities*, volume 97, February 2020. DOI: 10.1016/j.cities.2019.102499. Hentet fra ScienceDirect
54. Krier, L. (2009). *Architecture of Community*. Island Press.
55. Kulturdepartementet & Nærings- og handelsdepartementet. (2019). *Strategi for kultur og reiseliv*. Hentet fra regjeringen.no
56. KS. (2022). *Hvordan utvikle lokal og regional kulturpolitikk?* Hentet fra ks.no

57. Landry, C. (2005). *Creativity and the city: Thinking through the steps*. Publisert av Comedia.
58. Landry, C. (2010). *Creativity, Culture & the City: A question of interconnection*. Hentet fra e-c-c-e.de
59. Lefebvre, H. (1991). *The Production of Space*. Oxford, UK: Blackwell. (Originalverk publisert 1974)
60. Lipovetsky, G. (2004). *Hypermodern Times*. Polity Press.
61. Lillestrøm kommune. (2021). *Byutviklingsplan for Lillestrøm by – Lillestrøm by i dag – del I*. Hentet fra Lillestrøm kommune
62. Lillestrøm kommune. (2023). *Byutviklingsplan for Lillestrøm by. Fremtidens Lillestrøm by del II*. Hentet fra Lillestrøm kommune.
63. Lillestrøm kommune. (2024). *Kommuneplanens arealdel. Bestemmelser med retningslinjer*. Hentet fra Lillestrøm kommune
64. Lillestrøm kommune. (2024). *Kulturstrategi 2023-2033*. Hentet fra Lillestrøm kommune
65. Lundgaard, H. (2022). *Ulven – fra slakt til ros. Aftenposten*. Hentet fra Aftenposten
66. Lundgaard, H. (2023). *Heller klassisk enn moderne. Aftenposten* Hentet fra Aftenposten
67. Lynch, K. (1960). *The Image of the City*. The MIT Press. Hentet fra miguelangelmartinez.net
68. Maisam Mahdi (2024). *Flaut at arkitekter og utviklere skremmer resten av befolkningen, skriver Maisam Mahdi. Arkitektur.no*. Hentet fra Arkitektur.no
69. Mad Arkitekter (u.å). *Sørenga-2*. Hentet fra MAD Arkitekter
70. Markusen, A., & Gadwa, A. (2010). *Creative Placemaking*. Washington, D.C.: The National Endowment for the Arts.
71. Michl, 2020. *Form følger funksjon. Store norske leksikon*. Hentet fra Store norske leksikon
72. Kommunal- og distriktsdepartementet. (1998). *Fortetting med kvalitet*. Hentet fra regjeringen.no
73. Mondry, H. (2014). I Hofmann, A., Timm, A., & Mayer, C. *Art City Lab – Buch. raumlaborberlin (Red.)*. (s.5-6). Jovis Verlag. Hentet fra jonis.de
74. Murphy, M. A. (2024). *Identity as Imposed by and upon Urban Architecture*. I M. F. Shahidan et al. (Red.), *Urban Narratives: Exploring Identity, Heritage, and Sustainable Development in Cities, Advances in Science, Technology & Innovation*. Springer Nature Switzerland. DOI: 10.1007/978-3-031-48517-6_1
75. Myhre, J., E. (2006). *Den eksplosive byutviklingen 1830-1920*. I Helle, K., Eliassen, F.-E., Myhre, J. E., & Stugu, O.S, *Norsk byhistorie: Urbanisering gjennom 1300 år*. (s. 249-358). Pax Forlag.
76. Newcastle University. (u.å). *Urban Graffiti from the Perspective of Urban Design*. Hentet fra nclurbandesign.org
77. Nicolai, M. (2021). *The importance of art in public spaces*. European Forum for Urban Security. Hentet fra European Forum for Urban Security
78. NOKU. (2020). *Sjekklista for kulturen*. Hentet fra NOKU

79. Nordahl, B., I. (2018). *Kommunenes styringsmuligheter og økonomiske drivere i kompakt byutvikling*. I Hanssen, G, Hofstad, H, & Saglie I-L. (Red.) *Kompakt byutvikling: Muligheter og utfordringer*. (s. 61-69). (2. opplag). Universitetsforlaget.
80. Norges regjering. (2015). *Bymiljø og bærekraftige byer*. Hentet fra [regjeringen.no](https://www.regjeringen.no)
81. Nyseth, T. (2018). *Kan en eksperimentell tilnærming til planlegging være et redskap i kompakt byutvikling?* I Hanssen, G, Hofstad, H, & Saglie I-L. (Red.) *Kompakt byutvikling: Muligheter og utfordringer*. (s. 246-258). (2. opplag). Universitetsforlaget.
82. Oslo Economics, Holth & Winge, & A-Lab. (2023). *Arkitektonisk kvalitet i plan- og byggesak*. Utarbeidet for kommunal- og distriktsdepartementet. Hentet fra [regjeringen](https://www.regjeringen.no)
83. Oslo kommune, Byrådet (2020). *Arkitekturpolitikk for Oslo*. Hentet fra [Oslo kommune](https://www.oslo.kommune.no).
84. Oslo kommune, Plan- og bygningsetaten. (2004) Reguleringsbestemmelser for S-4099. Hentet fra [Oslo kommune](https://www.oslo.kommune.no)
85. Oslo kommune, Plan- og bygningsetaten. (2009) Reguleringsbestemmelser for 18709. Hentet fra [Oslo kommune](https://www.oslo.kommune.no)
86. Oslo kommune, Plan- og bygningsetaten. (2009). *Kommunedelplan for torg- og møteplasser*. Hentet fra [Oslo kommune](https://www.oslo.kommune.no).
87. Oslo kommune, Plan- og bygningsetaten. (2019). *Veileder for bymessig utforming*. Hentet fra [Oslo kommune](https://www.oslo.kommune.no)
88. Oslo kommune, Plan- og bygningsetaten. (2021). *Kvalitetsprogram med eksempelsamling for godt bomiljø i Oslo*. Hentet fra [Oslo kommune](https://www.oslo.kommune.no)
89. Oslo kommune, Plan- og bygningsetaten. (2022). *Demografi Fjordbyen 2022*. Hentet fra [Oslo kommune](https://www.oslo.kommune.no)
90. Oslo kommune, Plan- og bygningsetaten. (2013) *Skilt- og reklameplan for Oslo*, juridisk bindende. Hentet fra [Oslo kommune](https://www.oslo.kommune.no)
91. Oslo kommune. (2021). *Oslospeilet*. Nr.2, årgang 31. Hentet fra [Oslo kommune](https://www.oslo.kommune.no).
92. Oslo kommune. (2022). *Veileder for fargebruk i byområder*. Hentet fra [Oslo kommune](https://www.oslo.kommune.no).
93. Oslo kommune. (2024). *Sørenga: Utskifting av tredekke*. Hentet fra [Oslo kommune](https://www.oslo.kommune.no).
94. Portz, S. (2017). *Street art murals for urban renewal*. Hentet fra [urbact.eu](https://www.urbact.eu)
95. Riksantikvaren. (2017). *Riksantikvarens bystrategi 2017-2020*. Hentet fra [regjeringen](https://www.regjeringen.no)
96. Riksantikvaren. (2021). *Riksantikvarens strategi og faglige anbefalinger for by- og stedsutvikling*. Hentet fra [riksantikvaren](https://www.riksantikvaren.no)
97. Rosa, H. (2013). *Social Acceleration: A New Theory of Modernity*. Columbia University Press.
98. Røe, P., G. (2018). *Iscenesettelse av den kompakte byen – som visuell representasjon, arkitektur og salgsubjekt*. I Hanssen, G, Hofstad, H, & Saglie I-L. (Red.) *Kompakt byutvikling: Muligheter og utfordringer*. (s. 48-58). (2. opplag). Universitetsforlaget.
99. Saglie, I.-L., Hofstad, H., Hanssen, G. (2018). *Hvordan studere motstridene hensyn i den kompakte byen?* I Hanssen, G, Hofstad, H, & Saglie I-L. (Red.) *Kompakt byutvikling: Muligheter og utfordringer*. (s. 26-35). (2. opplag). Universitetsforlaget.

100. Sager, T. (2018). *Planlegging av kompakt byutvikling – hvordan kommer ulike ideologiske verdier til syne?* I Hanssen, G, Hofstad, H, & Saglie I-L. (Red.) *Kompakt byutvikling: Muligheter og utfordringer*. (s. 70-84). (2. opplag). Universitetsforlaget.
101. Sampson, R.J. (2012). *Great American City: Chicago and the Enduring Neighborhood Effect*. Chicago: University of Chicago Press.
102. Schmidt, L. (2014). *Kompakt by, bokvalitet og sosial bærekraft*. NIBR-rapport 2014:12. Hentet fra oda.oslomet.no
103. Sirowy, B. (2018). *Offentlig rom i en kompakt by*. I Hanssen, G, Hofstad, H, & Saglie I-L. (Red.) *Kompakt byutvikling: Muligheter og utfordringer*. (s. 193-206). (2. opplag). Universitetsforlaget.
104. SSB. (2013). *Stort mangfold i lille Norge*. Hentet fra ssb.no
105. Stugu, O., S. (2006). *Mot et urbanisert land? 1920-2000*. I Helle, K., Eliassen, F.-E., Myhre, J. E., & Stugu, O.S, *Norsk byhistorie: Urbanisering gjennom 1300 år*. (s. 385-473). Pax Forlag.
106. Sørkjerd & Dons (2020). [Hvorfor må all ny arkitektur se lik ut? Det spør Stefan Heggelund. Aftenposten](#). Hentet fra [Aftenposten](#)
107. Trondheim kommune. (2013). *Områdeprogram for Saupstad-Kolstad 2013-2020*. Hentet fra [Trondheim kommune](#)
108. Trondheim2030. (2021). *Saupstad-Kolstad på pallen i nasjonal kåring*. Hentet fra [Trondheim2030](#)
109. Vareide, K. (2018). *Kultur og attraktivitet: Sammenhengen mellom kulturtilbud, bostedsattraktivitet, utdanningsnivå og boligpriser i norsk kommuner*. Rapport 03/2018, tidligere utgitt som Telemarksforskningsrapport nr. 430. Kunnskapsverket. Hentet fra distriktssenteret.no
110. Vareide, K. & Kobro, L. (2012). *Skaper kultur attraktive steder?* TF-Notat nr.1/2012. Telemarksforskning. Hentet fra openarchive.usn.no
111. Wilson, J. Q., & Kelling, G.L. (1982). Broken Windows: The police and neighborhood safety. *The Atlantic Monthly*.
112. Zukin, S. (1991). *Landscapes of Power: From Detroit to Disney World*. University of California Press.

Figurliste:

Figur 1-4: Skjerm bilde fra Apple Maps med overtegninger av forfatteren. (2024).

Figur 5: Oslo byarkiv. (2017, 27. mars). *Motorvei gjennom slottsparken*. Hentet fra [oslobyarkiv](http://oslobyarkiv.no).

Figur 6: Krier, L. (2009). *Architecture choice or fate*. Hentet fra [Google Books](http://www.google.com/books).

Figur 7: Garcia, D. (2020). *The New Generic*. Harvard University Graduate School of Design. Hentet fra gsd.harvard.edu.

Figur 8-39: Bildene er tatt av forfatteren. (2024).

Figur 40: Skjerm bilde fra Google Maps. Hentet fra [Google Maps](http://www.google.com/maps).

Figur 41: Skjermbilde fra Google Maps. Hentet fra [Google Maps](#).

Figur 42: Skjermbilde fra Google Maps. Hentet fra [Google Maps](#).

Figur 43-98: Bildene er tatt av forfatteren. (2024).

Figur 99-100: Jacobsen, K. (2019). Hentet fra «*veileder for torg og møteplasser*», Oslo kommune.

Figur 101-109: Bildene er tatt av forfatteren. (2024).

Figur 110: Luftlinjeavstand mot Oslo S. Bildet er hentet fra [ensjobyen.no](#)

Figur 111: Bilde av Carl Berner Plass. Foto av Trygve Inderlid, i Kirkebøen, S. E. (2017). hentet fra [Aftenposten](#).

Norges miljø- og biovitenskapelige universitet
Noregs miljø- og biovitenskapelige universitet
Norwegian University of Life Sciences

Postboks 5003
NO-1432 Ås
Norway